TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK BÜYÜMENİN BAŞLICA BELİRLEYİCİLERİ

Abdülkadir Acer
15 11 03 201

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Ergül Han

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Aralık, 2019

TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK BÜYÜMENİN BAŞLICA BELİRLEYİCİLERİ

Abdülkadir Acer
15 11 03 201
Orcid: 0000-0002-5344-3169

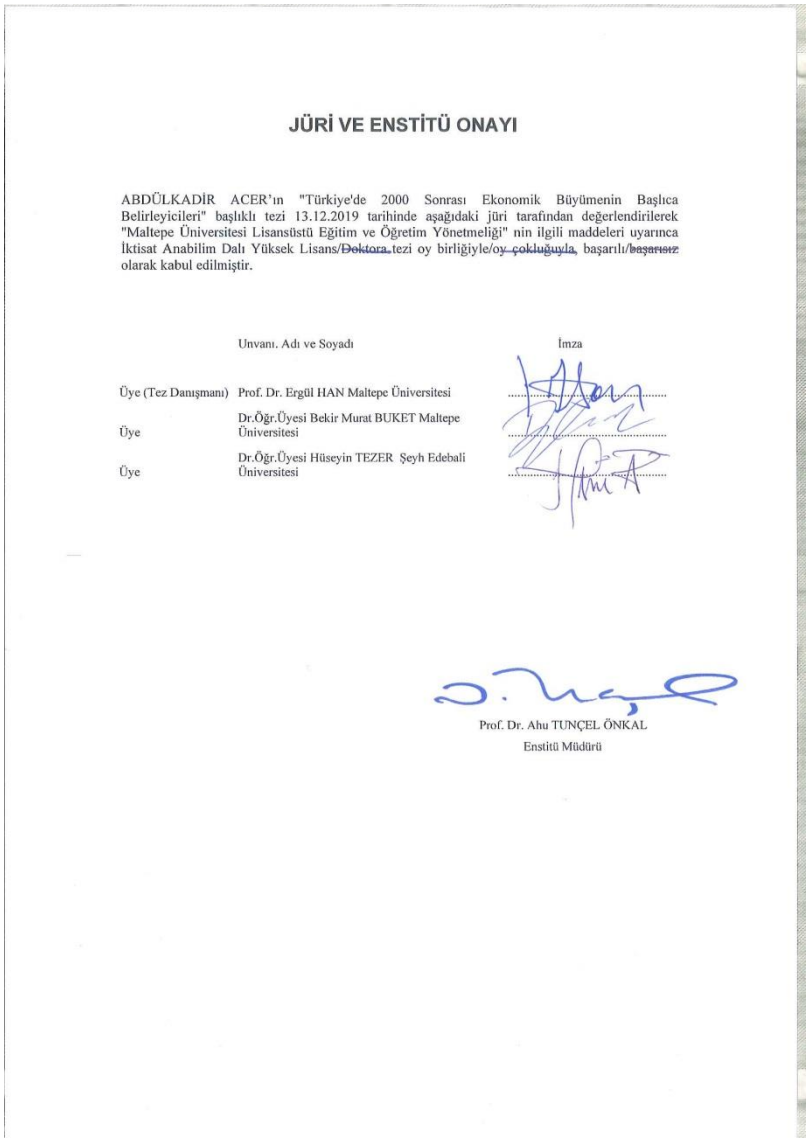
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Anabilim Dalı
İktisat Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Ergül Han

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Aralık, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ABDÜLKADİR ACER'ın "Türkiye'de 2000 Sonrası Ekonomik Büyümenin Başlıca Belirleyicileri" başlıklı tezi 13.12.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans/~~Doktora~~ tezi oy birliğiyle/~~oy çokluğuyla~~, başarılı/~~başarısız~~ olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Prof. Dr. Ergül HAN Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Bekir Murat BUKET Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Dr.Öğr.Üyesi Hüseyin TEZER Şeyh Edebali Üniversitesi	.....

Prof. Dr. Ahu TUNÇEL ÖNKAL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

maltepe üniversitesi	ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI	Doküman No	FR-178
		İlk Yayın Tarihi	01.03.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa	1/1

Revizyon Takip Tablosu

REVİZYON NO	TARİH	AÇIKLAMA
00	01.03.2018	İlk yayın.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

13/12/2019

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; çalışmanın Maltepe Üniversitesinde kullanılan "bilimsel intihal tespit programı" ile tarandığını ve öngörülen standartları karşıladığını beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Abdulkadir Acer

Hazırlayan	Kalite Koordinatörü	Kurumsal Yetkili
İlgili Birim	Dr. Öğr. Üyesi Şafak GÜNDÜZ	Prof. Dr. Belma AKŞİT

(Dokuman No: FR-178; Yayın Tarihi: 01.03.2018; Revizyon Tarihi: ; Revizyon No:00)

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans tezimin hazırlanmasında en büyük emeği gösteren babama, değerli eşime ve sevgisiyle her zaman yanımda olan oğluma, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen değerli tez danışmanım Prof. Dr. Ergül Han'a, değerli yorumlarıyla katkılarını esirgemeyen kıymetli hocalarım Dr. Hüseyin Tezer'e, Dr. Bekir Murat Buket'e ve Arş. Gör. Ahmet Durmuş'a sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım.

Abdulkadir Acer

Aralık 2019

ÖZ

TÜRKİYE'DE 2000 SONRASI EKONOMİK BÜYÜMENİN BAŞLICA BELİRLEYİCİLERİ

Abdulkadir Acer
Yüksek Lisans Tezi
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Yüksek Lisans Programı
Danışman: Prof. Dr. Ergül Han
Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

Geçmişten günümüze kadar ekonomik sistemlerin en öncelikli hedeflerinin başında ekonomik büyüme kavramı gelmektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesinin önünde ise birçok makroekonomik değişken bulunmaktadır. Bu çalışmada da Türkiye ekonomisinin büyümesinin önünde hangi makroekonomik değişkenlerin, ekonomiyi nasıl etkilediği yönünde araştırmalar yapılmıştır.

Çalışmada Türkiye ekonomisinin 2000 sonrası ekonomik büyümesinin belirleyicileri incelenmiştir. Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ekonomik büyümenin kavramı ve ekonomik büyümeyi etkileyen, makroekonomik değişkenlerin başında gelen kavramlar açıklanmıştır. İkinci bölümünde Türkiye ekonomisinin 2000 yılı öncesinin bir fotoğrafı çekilerek, ekonomik gelişimi, izlenen ekonomi politikaları, dönem dönem ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise ekonomik büyümeye etki eden makroekonomik değişkenlerin, ekonomik büyümeyi hangi yönde nasıl etkilediği irdelenmiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisinin 2000 ile 2018 yılları arasındaki ekonomik gelişimini, yaşadığı krizleri ve ekonomik büyüme trendini nasıl etkilediği de incelenmiştir. Bu araştırma yapılırken de resmi makroekonomik veriler kullanılarak oluşturulan şekil ve tablolardan faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi, Türkiye Ekonomisi, Ekonomik Büyüme.

ABSTRACT

2000 MAJOR ECONOMIC GROWTH AFTER THE DECISIVE IN TURKEY

Abdulkadir Acer
Master Thesis
Department of Economics
Economics Programme
Advisor: Prof. Dr. Ergül Han
Maltepe University Graduate School of Social Sciences, 2019

From the past to the present day, economic systems are at the forefront of economic growth. There are macroeconomic variables. It is for research on how variables affect the economy.

Work on the determinants of economic growth of Turkey's economy after 2000 were examined. The study consists of three main sections. In the first section, the concept of economic growth and the concepts affecting economic growth, which are the leading macroeconomic variables are explained. A photograph of the pre-2000 Turkey's economy in the second part of the pulling, economic development, economic policies followed, periods are discussed. In the third part, how and in which direction the macroeconomic variables affecting economic growth affect economic growth are examined. Also the economic development of Turkey's economy between 2018 and 2000, lived in the crisis and how it affects the economic growth trends were investigated. The figures and tables created by using official macroeconomic data were used in this research.

Keywords: Economy, Turkey’s Economy, Economic Growth.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI v
TEŞEKKÜR vi
ÖZ vii
ABSTRACT viii
İÇİNDEKİLER ix
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
ÖZGEÇMİŞ xiv
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
BÖLÜM 2. EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMI VE BELİRLEYİCİLERİ 3
2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı 3
2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri 6
2.2.1. Enflasyon 6
2.2.2. Faiz 13
2.2.3. Döviz Kuru 15
2.2.4. Kamu Harcamaları 17
2.2.5. Kayıt Dışı Ekonomi 18
2.2.6. Vergiler 20
2.2.7. Teknolojik Yapı 21
2.2.8. Gelir Dağılımı 24
2.2.9. Sermaye 27
BÖLÜM 3. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 2000 ÖNCESİ GELİŞİMİ 29
3.1. 1923-1946 Dönemi 29
3.1.1. Dışa Açık Ekonomi: 1923-1929 29
3.1.2. Devletçilik: 1930-1939 31
3.1.3. Savaş Yılları: 1940-1945 35
3.2. 1946-1980 Dönemi 37
3.2.1. Yeni Dünya Düzeni (Serbest Dış Ticaret): 1946-1960 37
3.2.2. Planlama ve İthal İkamesinde Birinci Aşama:1960-1970 41
3.2.3. İthal İkamesinde ikinci Aşama: 1970-1980 44
3.3. 1980'den Günümüze 45
3.3.1. 1980-1990 Dönemi: 24 Ocak Kararları 45
3.3.2. 1990-1995 Dönemi: 5 Nisan Kararları 49
3.3.3. 1996-2000 Dönemi 54
BÖLÜM 4. 2000 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ 61

4.1. 2000 Sonrasına Genel Bir Bakış 61
4.2. 2000 – 2010 Dönemi 67
4.2.1 2000 ve 2001 Krizleri 67
4.2.2 Güçlü Ekonomiye Geçiş ve IMF'li Yıllar 71
4.2.3 Yüksek Ekonomik Büyümeli Yıllar 75
4.2.4 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Sonrası 83
4.3. 2010 – 2018 Dönemi 92
4.3.1 2018 Türkiye – ABD Gerilimi 99
BÖLÜM 5. SONUÇ 104
KAYNAKÇA 108

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Atatürk Dönemi (1929 – 1938) Milli Gelir, Reel Büyüme, Enflasyon ve Kişi Başı Gayri Safi Milli Hâsıla Oranları 8
Tablo 2 1940 – 1945 Dönemi Sektörel Büyüme Verileri 37
Tablo 3 1970'li Yıllarda Temel Makro Ekonomik Göstergeler 48
Tablo 4 1998 Yılı Dönemleri Merkez Bankası Döviz Rezervi 55
Tablo 5 Turizm Verileri 56
Tablo 6 Dış Ticaret Dengesi 58
Tablo 7 Türkiye Ekonomisi Büyüme Verileri 77
Tablo 8 Dış Ticaret Dengesi (2000 – 2010) 84
Tablo 9 Sektörel Bazda Büyüme Verileri 85
Tablo 10 Dış Ticaret Dengesi (2010- 2018) 94
Tablo 11 Ekonomik Büyüme Verileri (2010 – 2018) 96

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 Türkiye'nin 2002 – 2018 Yılları Arası Enflasyon Grafiği 12
Şekil 2 Türkiye'nin 2000 – 2018 Yılları Arası Döviz Kuru Grafiği 17
Şekil 3 Küresel İnovasyon Endeksi 2018 Sıralaması 23
Şekil 4 AR-GE Harcamalarının GSYH' ya Oranı 24
Şekil 5 Lorenz Eğrisi 25
Şekil 6 Türkiye'nin GİNİ Katsayısı Grafiği 26
Şekil 7 Türkiye Ekonomisi 1998 Yılı Aylık Bazda Enflasyon Oranları 55
Şekil 8 Büyüme ve İşsizlik Oranları 65
Şekil 9 Türkiye Ekonomisi Enflasyon Grafiği (2000 – 2010) 78
Şekil 10 Faiz Giderinin Milli Hasılaya Oranı 80
Şekil 11 1986 – 2018 Özelleştirme Gelirleri 81
Şekil 12 Özelleştirme Oranları 81
Şekil 13 Kamu Net Borç Stokunun GSYH 'ya Oranı 82
Şekil 14 2000 – 2010 Dönemi Ekonomik Büyüme Verileri 87
Şekil 15 Faiz Giderlerinin GSMH'ye Yükü 89
Şekil 16 Kamu Net Borç Stoku 90
Şekil 17 2005 – 2011 Yılları İşsizlik ve İstihdam Oranları 91
Şekil 18 Enflasyon Oranının Yıllar İtibariyle Gelişim Seyri 95
Şekil 19 İşsizlik ve İstihdam Oranları (2010 – 2018) 97
Şekil 20 Döviz Kuru (ABD $) 2010 – 2018 Dönemi 98
Şekil 21 2018 Yılı Aylık Döviz Kuru Oranları 100
Şekil 22 2018 Yılı Aylık Enflasyon Verileri 101
Şekil 23 Kişi Başına Düşen GSYH ($) 102

KISALTMALAR

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GSMH : Gayri Safi Milli Hâsıla
SMH : Safi Milli Hâsıla
KBRGSYİH : Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
TCMB : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
KİT : Kamu İktisadi Teşekkülleri
SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
IMF : Uluslararası Para Fonu
NATO : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
TÜFE : Tüketici Fiyatları Endeksi
TEFE : Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF : Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu
KBDG : Kişi Başına Düşen Gelir
GEGP : Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
TL : Türk Lirası
KNBS : Kamu Net Borç Stoku
AB : Avrupa Birliği
İKO : İşgücüne Katılım Oranı
FED : Amerika Merkez Bankası
EBRD : Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
IBRD : Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IFC : Uluslararası Finans Kuruluşu
ÖTV : Özel Tüketim Vergisi
OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
ARGE : Araştırma ve Geliştirme
Y.Ls. : Yüksek Lisans
Ls. : Lisans

ÖZGEÇMİŞ

Abdülkadir Acer

İktisat Anabilim Dalı

Eğitim

Y.Ls.	2020	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı
Ls.	2009	Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Lise	2005	Hacı Sabancı Anadolu Lisesi

İş/İstihdam

2019-	Acr Auto Shop, Kurucu
2017-2019	Adaçal Endüstriyel Mineraller, Yönetici

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı	: Samsun, 1988, Cinsiyet: E
Yabancı diller	: İngilizce (iyi)
GSM / e-posta	: 0 533 160 2766. / kadiracer1@gmail.com

BÖLÜM 1. GİRİŞ

Ekonomik gelişmişlik seviyesinin belirlenmesinde etkili olan ekonomik büyüme kavramı, iktisatçılar tarafından her dönem araştırma konusu olmuştur. Ekonomik büyüme kavramının araştırılması ve çıkan sonuçlar doğrultusunda ekonomi politikalarının oluşturulması, refah düzeyi yüksek, sürdürülebilir bir ekonomi için gereklilik arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti' de savaş döneminden çıkmış ve Osmanlı Devleti'nden kalan borçları da sırtlanmış bir ekonomik yapı üzerinde, ekonomik büyümeyi sağlamak için dönemin şartlarına uygun çeşitli ekonomik politikalar denemiştir.

1923'lü yıllarda yeniden inşa sürecine giren Türkiye ekonomik yapısı, aşar vergisinin kaldırılması ve savaş döneminin de sona ermesiyle beraber, toprağa dönen erkek nüfusun etkisiyle de tarımsal üretime olumlu katkı sağlamıştı. Asıl kalkınma hareketi ise sanayi sektöründe beklenmekteydi. Ancak savaş döneminden çıkmış bir ekonomi olarak, yerli ve milli bir sermayeder sınıfının o dönem içinde olmayışı, sonrasında tüm dünyayı etkisi altına alan, 1929 yılında yaşanan krizde -Büyük Buhran- bu kalkınma hareketinin gerçekleşmesini engellemişti.

1930'lu yıllar ile beraber Türkiye ekonomisi içe dönük, devletçi bir ekonomik politika izlemiştir. Keynesyen iktisat politikalarının -müdahaleci devlet- etkili olduğu bu yıllarda, I. Beş yıllık kalkınma planı hazırlandı. Devlet desteğiyle beraber şeker fabrikaları, kâğıt ve dokuma sanayi, cam üretim tesisleri, ipek ve demir çelik fabrikaları kurularak, tarım yerini yavaş yavaş sanayi sektörüne bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu düzenli yapı II. Dünya savaşının baş göstermesiyle beraber savaşa katılmamasına rağmen eli silah tutan erkeklerin silahaltına alınması işgücü yapısını bozulmasına sebep olmuştur.

Savaşın sona ermesiyle beraber Türkiye'nin ekonomik sorunlarına çözüm bulmak adına, 1948 yılında yapılan Türkiye İktisat Kongresi'nde alınan kararlar sonucunda devletçi politika terk edilerek serbest dış ticaret dönemi başlamıştır. ABD'den alınan Marshall yardımları ve Türkiye'nin 1947 yılında IMF ve Dünya Bankası ile 1952'de NATO'ya üye olmasıyla beraber ekonomik sistem devletçilik anlayışından uzaklaşmıştır.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin etkisiyle zor günler geçiren Türkiye ekonomisi, almış olduğu radikal kararlar ve yapılan reformlar sonucunda hızlı bir büyüme ivmesi yakalamıştır. GEGP'nın yürürlüğe girmesi, IMF'den sağlanan fonların etkili ve yatırımlara kullanılması, bankacılık ve finans sektöründe yapılan değişiklikler bu büyüme ivmesinin sağlanmasındaki faktörler olmuştur. 2008 küresel finansal krizine kadar sürecek olan bu iyimser süreç, kriz ve sonrasında yapılan yanlış ekonomik politikalar sonucunda tersine dönecektir.

Bu çalışmada ekonomik büyüme kavramının ne olduğu, neden önemli olduğu ve bu kavramı Türkiye ekonomisi açısından etkileyen faktörleri, 1923 Cumhuriyet döneminden 2018 dönemine kadar ele alınarak incelenmiştir.

BÖLÜM 2. EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMI VE BELİRLEYİCİLERİ

2.1. Ekonomik Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme kavramı genel olarak, bir ülkenin ekonomisinde üretilen mal ve hizmet hacminde meydana gelen artışların bütününü ifade etmektedir. Bu kavram farklı ekonomik seviyedeki ülkelerde farklı şekilde anlaşılmaktadır (Damayanthi ve Sandamali, 2016: 219). Gelişmiş ekonomilerde ekonomik büyüme GSYİH'de meydana gelen artış olarak önem kazanırken gelişen ekonomilerde ise GSYİH artışının yanında ekonomik kalkınma kavramını da içerisine alan bir anlamda kullanılmaktadır. Buradaki kullanımına göre ekonomik büyüme toplumdaki gelişmişliğin artması, gelir dengesizliğinin giderilmesi, yeni iş imkânları yaratılması, işsizliğin azaltılması vb. gibi ekonomik gelişmişliği ifade ettiği gibi sosyoekonomik, siyasal vb. ekonomi dışındaki kurumlarda da yaşanan gelişmeyi de ifade etmektedir (Seyidoğlu, 2006: 829). Ancak ekonomik büyüme kavramı ile ekonomik kalkınma kavramlarını karıştırmamak gerekmektedir. Nitekim ekonomik düzeyde yaşanan hareketlilik ve gelir seviyesinde yaşanan artış ekonomik büyümeyi sağlarken ekonomik kalkınmayı sağladığını söylemek her zaman mümkün değildir. Bu çerçevede ekonomik büyüme, kişi başına düşen gelirin artışıdır, ancak ekonomik kalkınma, refah düzeyinin, hayat standartlarının ve sosyoekonomik, siyasal vb. gelişmeyi de içine alan bir kavramdır (Karakayalı, 2005: 379).

Başka bir bakış açısına göre; ekonomik büyüme, kişi başına reel hasıladaki artış veya kişi başına düşen GSYİH'de meydana gelen artış anlamına gelmektedir. Ancak kısa dönemde yaşanan artışları büyüme olarak görmek olanaksız görülmektedir. Çünkü hasıladaki artışın ancak uzun dönemde ülkede gelirin, üretim miktarının veya verimliliğin artışı sonucunda meydana gelmesi gerektiği ileri sürülmektedir (Kibritçioğlu, 1998: 207, Özel, 2012a: 64).

Ekonomik büyüme kavramının net bir biçimde anlaşılabilmesi için; Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH), Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), Safi Milli Hâsıla (SMH) ve Kişi Başına Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (KBRGSYH) gibi makroekonomik büyüklüklerin tanımlanması fayda sağlayacaktır.

GSYİH kavramını açıklarken o ülke hudut sınırlarının içerisinde belirli bir zaman diliminde üretilen, tüm ekonomik nihai mal ve hizmetler bütününün para birimi cinsinden değer karşılığıdır şeklinde açıklanır. GSMH ise, vatandaşlık kavramı üzerinden açıklanır. Yani bir ülke vatandaşlarının kendi ülke sınırları içerisinde veyahut yurt dışında belirli bir zaman diliminde üretmiş olduğu tüm nihai mal ve hizmetler bütününün para birimi cinsinden değer karşılığıdır. GSMH hesaplaması yapılırken bir önceki dönemden kalan sermaye malları da hesaplamaya dâhil edilmekte ancak bu mallara ait aşınma ve yıpranma payını gösteren aşınma payı değeri atlanmaktadır. Bu durumda, geçerli dönem için ülkenin reel üretim gücünün net bir biçimde gözlemlenmesini engellemektedir.

Gelişmiş ülkeler ekonomik büyümenin üzerinde dururken, gelişmekte olan ülkeler ağırlıklı olarak "ekonomik kalkınma" kavramına yoğunlaşırlar. Ekonomik kalkınma kavramı işsizliğin azaltılıp istihdamın arttırılması, toplumlarda ki gelir adaletinin sağlanması, enflasyon oranını ekonomiler için ideal oranda tutmayı, faiz oranlarını kalkınma için hedeflenen düzeye getirmeyi gibi ekonomik büyümeye sorun teşkil eden kavramların da bütününü kapsayan bir ekonomik olgudur. (Seyidoğlu, 2006: 829).

Ekonomik büyümenin tanımlaması genel anlamda üretimin artışı olarak yapılabilir. Daha detaylı olarak, üretimin büyümesi ve bunun bir sonucu olarak milli gelirin de artması şeklinde ifade edilmesi mümkündür (Arrow ve diğerleri, 1995: 520).

Ekonomide büyüme kaydedilebilmesi için, tam istihdam ile kullanılan ekonomik kaynakların verimli kullanımı ve bu kaynaklara yeniliklerin eklenmesi gerekmektedir. Brüt büyüme oranı, GSYİH'de meydana gelen artışın temel yıla bölünüp 100 ile çarpılması sonucunda elde edilen değerdir (Kaynak, 2007: 35-38).

Ekonomik büyüme teorilerini, dışsal ve içsel olarak iki ana başlıkta incelemek mümkündür.

Dışsal ekonomik büyüme teorilerinde tasarruf ve sermaye birikimi, ekonomik büyümenin en fazla önem arz eden belirleyicilerinden olmalarına rağmen, uzun dönemde ekonomik büyümenin temel kaynağının teknolojik gelişmeler olduğu kabul

edilmektedir. Ayrıca, uzun dönem ekonomik büyümenin en büyük belirleyicisi olarak görülen teknolojik büyüme, modelde bir dış değişken olarak tanımlanmaktadır.

Bu bakış açısı, uzun dönem ekonomik büyümenin nasıl sağlandığını açıklama noktasında zayıf kalmaktadır (Özel, 2012: 70).

İçsel büyüme teorileri, azalan verimler yasasını geçersiz kabul etmekte, fiziksel sermayenin beşeri sermaye üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve bundan dolayı da fiziksel sermayedeki artışın beşeri sermayedeki artışa neden olduğunu savunmaktadır. Teknolojik gelişme ile fiziksel ve beşeri sermaye arasında önemli bir bağlantı olduğu ve beşeri sermayenin teknolojik altyapı ve Ar-Ge çalışmalarına temel oluşturduğu belirtilmektedir (Lucas, 1988: 7).

Ekonominin uzun dönemdeki yolunun en göze çarpan özelliği, belli bir büyüme eğilimine sahip olmasıdır. İktisadi büyüme, bir ülkedeki üretilen mal ve hizmetin miktarsal açıdan zamanla artış göstermesi anlamını taşımaktadır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2012: 489).

Reel GSYİH'nin bir zaman diliminde sürekli artış göstermesi, iktisadi büyümeyi ifade etmektedir ve bir ülkenin, kendi vatandaşlarının yaşam standartlarını süreklilik içinde yükseltebilmesinin tek yoludur. Hızlı bir iktisadi büyümenin, bütün ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden bir tanesi haline gelmesi bundan kaynaklanmaktadır (Ünsal, 2011: 14).

İktisadi büyüme denildiğinde akla ilk olarak, milli gelir seviyesinde bir önceki yıla kıyasla meydana gelen nispi artış gelmektedir. Belirli bir dönemde bir ülke tarafından üretilen mal ve hizmetlerin artışı anlamını da taşımaktadır. Ekonomik büyümeyle genellikle kast edilen ülkenin GSYH'sindeki artıştır (Hanson, 1986: 117; Eğilmez, 2010: 194).

Üretimin artmasına paralel olarak reel GSYİH yükselmekte, dolayısıyla ekonomiyi oluşturan kişilerin alım güçleri, büyüme oranında genişlemektedir.

Başka bir tanımla büyümenin, bir ekonomide kişi başına düşen kaynakların (işgücü, sermaye, doğal kaynaklar vb.) artması ve bu kaynakların verimliliğinin arttırılması olduğunu söylemek mümkündür (Mundlak, Domingo ve Roberto, 1989:9; McConnel ve Brue, 2008: 126).

Buna ek olarak, bir ülkede işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve üretim hacmindeki sürekli artış ve ardı ardına gelen iki dönem arasındaki bireysel baz da daha yüksek bir reel getiri sağlayan devamlı artışlar da büyüme olarak görülmektedir (Ülgener, 1991: 409).

Çeşitli tanımlarda da ortaya koyulduğu gibi ekonomik büyümenin gerçekleşmesi uzun vadeli bir süreçtir ve üretim kapasitesindeki artışlara bağlıdır.

Öte yandan iktisadi büyüme kavramını daha iyi anlayabilmek için kalkınma kavramı ve iktisadi büyümeden farkını tam olarak ortaya koymak gereklidir. Bilindiği üzere iktisadi büyüme ve kalkınma kardeş kavramlardır ve çoğu insan bu kavramları birbiri yerine kullanmaktadır.

İktisadi büyüme, reel GSYİH 'da bir yılda meydana gelen değişmeye ağırlık verdiği için gelişmiş ülke ekonomileri büyümeye odaklanmıştır. Fakat az gelişmiş ülkeler kalkınmaya daha fazla önem vermektedir. Eğer bir ülkede yaşayan insanların refah düzeylerinin yükseltilmesi yanı sıra ülke ekonomisinin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını değiştirme gibi bir amaç varsa ekonomik kalkınmadan bahsedilir. Aslında kalkınma hem ulusal gelir artışını hem de ekonomik ve sosyal yapının değişmesini ifade ettiği için iktisadi büyümeyi de kapsamaktadır (Taban, 2011:2).

2.2. Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri

2.2.1. Enflasyon

Gerçekte, enflasyonun olgusunun iktisatçılar arasında genel kabul gören veya tatminkâr bir tanımı yoktur. Ancak literatürde yer alan bazı tanımlamalar şöyledir; Bir tanım enflasyonu, çok para ile az mal alınabildiği yani toplam talep fazlalığı ile açıklarken diğer bir tanımda ise enflasyonun, toplam ya da kişi başına düşen para stokunda ya da parasal gelirdeki artış olduğu biçiminde açıklamaktadır.

Başka bir tanımda ise enflasyon, paranın döviz kuru veya altın fiyatı ile ölçülen dış değerinin düşmesi olarak yorumlanmaktadır. Ancak literatürde en çok kullanılan tanım da ise enflasyon, Bir ekonomide üretilen ve tüketicinin bir yıl içeresinde kullandığı tüm nihai mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki yani fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlardır. Burada enflasyonu açıklarken kullanılan en önemli argüman fiyatlar genel düzeyindeki artışın süreklilik arz etmesidir yoksa mal ve hizmetlerde dönem dönem fiyat farklılıkları olabilir, kısa dönemde meydana gelen bu anlık fiyat değişikliklerini enflasyon olarak adlandıramayız (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2012).

Enflasyon, ortaya çıktığı ekonomide mevcuttaki sınırlı kaynakların yanlış ve verimsiz kullanılmasına neden olarak; adil gelir dağılımı, işsizlik, fiyat istikrarsızlığı ve büyüme gibi temel makroekonomik hedeflere ulaşılmasını zorlaştırarak, refah ve huzur ortamını da derinden sarsmaktadır (Ertek, 2015:301-306).

Bazı iktisatçılara göre enflasyon kavramı kötü bazılarına göre ise iyi bir kavramdır. Ağırlıklı ortak kanı ise enflasyon oranının ortalama yüzde 2-3 bandında seyretmesi yatırımcıları yatırım yapmaya kanalize ederek ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır.

Tablo 1: Atatürk Dönemi (1929 – 1938) Milli Gelir, Reel Büyüme, Enflasyon ve Kişi Başı Gayri Safi Milli Hâsıla Oranları

Yıllar	Milli Gelir (Milyon TL)	Reel Büyüme (%)	KBGSMH ($)	Enflasyon (%)
1929	2,073	21,60	70,50	6,29
1930	1,581	2,20	51,40	-7,88
1931	1,392	8,70	44,60	-5,44
1932	1,171	-10,70	36,80	-2,56
1933	1,141	15,80	44,60	-10,66
1934	1,216	6,00	61,50	-1,55
1935	1,310	-3,00	65,00	-7,15
1936	1,695	23,20	82,00	0,31
1937	1,807	1,50	86,40	1,56
1938	1,896	9,50	89,00	-0,39
1939	2,063	6,90	119,00	1,40

Kaynak: Dönüşüm Yayınları , İstanbul 2000, s .174. Mahfi Eğilmez, Ercan Kumcu, Ekonomi Politikası , Om Yayınevi, İstanbul 2000, ss.102-107., Kemal Yıldırım ve Doğan Karaman, Makroekonomi, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı, Yayın No: 145, 2001, s.15

Devletçi ekonomi politikasının öne çıktığı yıllar olan 1930'lu yıllarda, 1929 bunalımının olumsuz sonuçlarıyla mücadele edilemeye çalışıldığı yıllar olmuştur. Tablo.1 deki verilerde de görüldüğü üzere 1929 yılında yüksek bir büyüme oranı gerçekleşmiş ardından kriz sonrası olumsuz etkiler sebebiyle ekonomik büyüme de hızlı bir düşüş yaşanmasına rağmen büyüme pozitif yüzde 2,2 oranında gerçekleşmiştir. Kriz sonrası toparlanmayla birlikte 1931 yılında tekrardan yüksek bir büyüme oranı gerçekleşmiş, ardından takip eden yıllarda ise inişli çıkışlı bir ekonomik büyüme gerçekleşmiştir.

Ayrıca 1929 krizine bağlı olarak da dünya üzerinde yaşanan deflasyonunda etkisiyle enflasyon uzun bir dönem yıllık ortalama yüzde 1'in altında seyretmiştir.

1940'lı yıllarda 2.dünya savaşının etkisiyle dünya ekonomilerinde özellikle de artan askeri ve savunma harcamalarından dolayı ekonomik daralmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artan kamu finansman açıklarını kapatmak için merkez bankası kaynaklarına yönelim başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın yoğun şekilde kamunun açıklarını finanse etmeye çalışmasıyla ortaya çıkan emisyon artışının yanı sıra arz yönlü kısıtlarında etkisiyle enflasyon oranları yükselmiştir. İkinci dünya savaşının tüm olumsuz etmenlerine, yaşanan kamusal açıklara ve arz yönlü kısıtlara rağmen yıllık enflasyon oranı ortalama yüzde 13,3 düzeyinde kalmıştır.

1950'li yıllar ekonomide büyüme ve hızlı kalkınma hedeflerinin ön plana çıktığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda ekonomik büyümenin kaynağı olarak TCMB'den kaynak finansmanı sağlanmaya başlanmıştır. Bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar sebebiyle bütçe sürekli açıklar vermeye başlamış ve verilen bu açıklar da TCMB kaynaklarından finanse edilerek giderilmeye çalışılmıştır.

Böyle bir ortamda TCMB asli görevine odaklanamamış ve uygulanan gevşek para politikalarının da etkisiyle talep de artış yaşanmış ve üretimin artan bu talebi karşılayamaması sonucunda ise enflasyon oranlarında da doğal olarak yükselme başlamıştır. Kısacası bu yıllarda izlenen gevşek para politikası, TCMB'nin fiyat istikrarını sağlamak olan asıl amacından uzaklaşarak kamuyu finanse etmeye çalışması ve yatırımların etkili bir şekilde yönetilememesi sonucu enflasyon oranı yüzde 8,6 oranın da gerçekleşmiştir.

1960'lı yıllarda Türkiye'de ekonomide ''planlı ekonomi'' dönemine geçilmiş, büyüme ve fiyat istikrası hedefleri beraber gözetilerek etkili para politikası uygulaması için çalışmalar yapılamaya başlanmıştır.

Planlı ekonomiye geçişin yaşandığı 1960'lı yıllarda Merkez Bankası; ekonomik şartlara ve endüstrinin gelişmesine paralel olarak, genişleyici para politikaları izlemiş ve kamu kesimine kaynak sağlamaya devam etmiştir.

Kuruluş kanununa göre temel görevi fiyat istikrarını sağlamak ve ülkenin kalkınmasını desteklemek olan Merkez Bankasına şu yetkiler verilmiştir;

- Başlıca politika aracı olan reeskont oranlarını belirlemek,
- Para piyasasını ve para dolaşımını düzenlemek,
- Hazine işlemlerini yerine getirmek,
- Türk parasının istikrarına yönelik önlemleri almak,
- Banknot basımı tek elden yürütmek,
- Devletin haznedarlığını üstlenmek.

Bu dönemde yaşanan bu gelişmeler neticesinde enflasyon oranı yıllık ortalama yüzde 4,8 seviyelerinde gerçekleşmiştir.

1970'li yıllar uygulanan para politikalarının başarılı olduğu ancak dışsal etmenlerden kaynaklanan şokların etkisiyle bozulan makroekonomik dengelerin ve yüksek enflasyon oranlarının yaşandığı bir dönem olmuştur.

Dönemin ilk yarısından itibaren enflasyon oranları çift haneli sayılara ulaşmış, ikinci yarısından itibaren ise ivme kazanarak yüzde 101 seviyelerini görmüştür. Bu dönemde özellikle yaşanan petrol krizi sebebiyle oluşan arz şoklarının sebep olduğu makroekonomik dengesizliklerin uygulanan ekonomik politikalarıyla da aşılamaması sonucu Türkiye ekonomisi üretim gerilemesi ve hızla artış eğilimine giren yüksek enflasyon sorunuyla karşı karşıya kalmıştır.

1980'li yıllar yüksek enflasyon oranları, düşük büyüme ivmeleri, döviz darlığı, enerji açıkları ve ödenemeyen dış borçlar gibi ciddi ekonomik sorunların yaşandığı bir dönem olmuştur.

1990'lı yıllar enflasyon oranının hızla yükseliş ivmesi kazandığı, Türk Lirasının değer kaybına uğradığı, bozulan bütçe dengesi ile karşı karşıya kalınan ve TCMB'nin bozulan bu ekonomik verilerin düzenlenmesi için kaynaklarının kullanılmasına devam edildiği, kısacası para politikasının baskınlığının arttığı bir dönem olmuştur.

Olumsuzlaşan bu ekonomik tabloyu düzeltmek adına yapılan kamu harcamalarının aşırı yükselmesi ve bu harcamaları TCMB'nin kaynaklarıyla finanse

etme yoluna gidilmesi, kamunun TCMB'ye olan borçlarının tahkim edilmesi, aşırı yüksek cari açık, aşırı değerlenen Türk Lirası ve bozulan bankacılık sektörü gibi nedenlerden dolayı 1994 yılında Türkiye ekonomisi yeni bir kriz ile karşı karşıya kalmış, ekonomide yeniden güvenli ve istikrar ortamını oluşturmak adına 5 Nisan 1994 yılında da ''Ekonomik Önlemler Uygulama Planı'nı'' yürürlüğe konulmuştur.

Türkiye bu dönemden itibaren kronikleşen enflasyon sorununa çare bulmak amacıyla üç yıllık güçlü bir programı hayata geçirmiştir. Bu programın ana hedefleri;

- Enflasyonun düşürülmesi,
- Etkin bir mali ekonomik yapının gerçekleştirilmesi,
- Kaynakların etkin ve adil dağılımının sağlanması,
- Sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanması ve büyüme potansiyelinin arttırılması,
- Faizle üzerindeki risk durumlarını azaltmak,
- Güvenirliliği yüksek, sağlam temellere dayalı bir enflasyonla mücadele programı yapmak olarak sıralayabiliriz.

Bütün bu amaç ve hedefler Türk insanının yaşam ölçüsünü ve niteliğini arttırmayı öngörmektedir. Bu programın söz konusu amaçları başarması için de politikada bir takım stratejik değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Programın hemen başında uygulamaya konulan baskın ve istikrarlı kur politikası toplumun enflasyon beklentilerini kıracaktır. Bu arada, yapısal reformların ve gelirler politikasının programa uygun olarak yürütülmesi gerekmektedir. Para politikası ve kamunun ücret politikası da belirlenen kur hedefi ile dengeli olması gerekmektedir (Erçel, 2000).

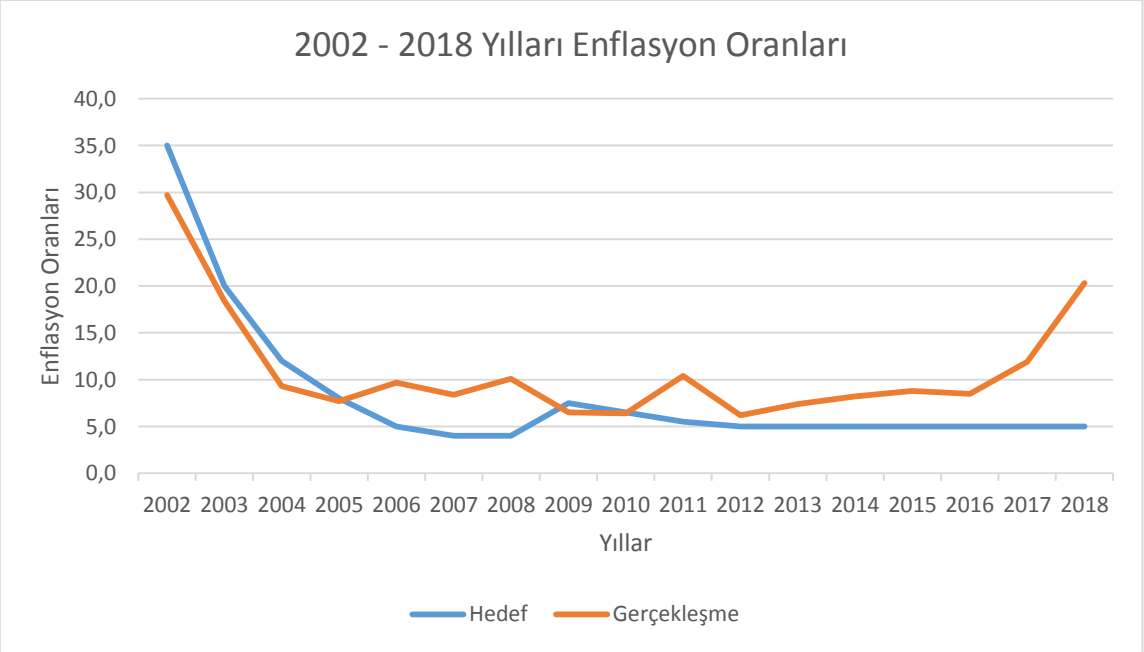
2000'li yıllar Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası olmuş ve özellikle yaşanan krizlerden sonra ekonomik anlamda birçok yapısal ve kalıcı reformlar yapılarak bir dönüşüm sağlanması amaçlanmıştır. Bu minvalde, ilk olarak 2001 yılının ikinci yarısında ''Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı'' hayata geçirilmeye başlanmıştır.

Bu program ile öncelikle finans piyasalardaki belirsizliğin ortadan kaldırılması adına bankacılık sektörüne ilişkin tedbirler alınmış ardından faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmaların önüne geçilerek istikrarlı bir yapıya kavuşması

sağlanmaya çalışılmış ve etkin makroekonomik politikalar uygulanmaya çalışılarak enflasyonla mücadelede etkinlik ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ortamının oluşturulması amaçlanmıştır (Uçan & Çebe, 2018).

Yaşanan bu yeniliklere ilave olarak önceki yıllarda enflasyonist ortamın oluşmasının en büyük nedenlerinden olan TCMB'nin Hazineye ve diğer kamu kuruluşlarına avans ve kredi vererek kamu açıklarının finanse edilmesi uygulamasına yasal olarak son verilmiştir.

Şekil 1 Türkiye'nin 2002 – 2018 Yılları Arası Enflasyon Grafiği

Kaynak: https://www.tcmb.gov.tr

2002 yılından itibaren örtük enflasyon[1] hedeflemesine geçilmiştir.

Ekonomide yapılan bu etkin yapısal dönüşümler ve TCMB'nin örtük enflasyon hedeflemesi rejimi uygulamaları sonucunda enflasyon, 2002 yılıyla beraber dört yıl boyunca hedeflenen oranların altında sonuçlanmıştır.

[1] Örtük Enflasyon: Enflasyon hedeflemesi rejimini resmi olarak ilan etmeksizin sayısal enflasyon hedeflerinin açıklanması ve bu hedeflere ulaşmak için merkez bankasının politika araçlarını kullanması olarak tanımlanır.

Bununla beraber 2004 yılında enflasyon oranı ortalama yıllık 9,3 seviyelerine kadar gerileyerek son 30 yıllık süreç içerisinde ilk defa tek haneli rakamlara kadar inmiştir.

Ayrıca 2005 yılında enflasyonun tek haneli rakamlara kadar düşürülmesi ve bu düşük enflasyon oranlarının devamlılık arz edeceğine dair güveninde arttırılmasıyla Türkiye ekonomi tarihinin en önemli kararlarından biri alınarak Türk Lirasından altı sıfır atılmıştır. 2006 yılında, örtük enflasyon hedeflemesinden açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilmiştir.

2006 yılının ikinci yarısında itibaren hedeflenen enflasyon oranı tutturulamamış, ortalama yüzde 9,7 oranında gerçekleşen enflasyon oranı ile hedeflerin oldukça üzerinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında dünya üzerinde arz yönlü bir şok meydana gelmiş, artan gıda talepleri neticesinde tarımsal ürünlerin fiyatlarında ki artış gıda piyasasını olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bununla birlikte en önemli maliyet kalemlerinden olan enerji fiyatlarında da büyük artışlar yaşanmaya başlanmıştır. Bütün olumsuz durumlara rağmen 2007 yılı sonunda ortalama yıllık enflasyon oranı yüzde 8,4 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2008 yılının Mart ayına geldiğimizde yükselmeye başlayan enflasyon oranı yılı ortalama 10,06 seviyelerinde tamamlamıştır.

2009 yılı için ortalama yıllık yüzde 7,5 olarak gerçekleşen enflasyon oranı 2010 yılı sonunda ise gerileyerek yüzde 6,5 seviyelerinde, 2011 yılı için ise yıllık ortalama yüzde 5,5 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise yaşanan siyasi krizlerin bir dolar krizine dönüşerek girdi maliyetlerinin fiyatlarını arttırması bunun sonucunda mal ve hizmet fiyatlarındaki aşırı fiyat artışları sonucunda enflasyon oranı yüzde 25 seviyelerine kadar yükselmiştir (Uçan & Çebe, 2018).

2.2.2. Faiz

Faiz kavramının iktisatçılar arasında genel kabul gören ortak bir tanımı olmamakla birlikte, literatürde farklı farklı tanımlar yer almaktadır.

Bu tanımlardan birine göre faiz; üretim faktörlerinden olan sermayenin belirlenen bir orandan, belirli bir süre kiraya verilmesi sonucunda elde edilen gelir yani kısacası sermayenin getirisi olarak tanımlanmaktadır.

Başka bir tanımda ise faiz; borç alınan bir para karşılığında, alınan vade süresine göre borç alanın borç verene, borcu karşılığında ödediği parasal miktar olarak tanımlanır. Diğer bir tanıma göre faiz; sermaye sahiplerinin belli bir dönem için paranın likiditesinden vazgeçip bir başkasına ödünç vermesinin karşılığında aldığı bir vazgeçme veya kullanımını erteleme bedeli olarak da tanımlanmaktadır. Kısacası genel olarak faizi, tasarruf sahiplerinin, tasarruflarını ödünç vermeleri karşılığında tasarruf sahiplere ödenen parasal miktardır şeklinde tanımlaya biliriz (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2012).

Faiz oranı ekonomik büyümenin en önemli değişken etkenlerinin başında gelmektedir. Faiz oranı direkt olarak yatırım ve harcama piyasasını dolayısıyla da reel GSYİH'ye etkileyerek ülke ekonomilerinin en büyük sorunlarının başında gelmektedir. Faiz oranları para piyasasında belirlenmektedir. Faiz oranlarındaki aşağı ya da yukarı yönlü bir değişiklik yatırımları, yatırımlar yoluyla üretim piyasasını ve dolayısıyla da tüketim piyasasını etkileyecektir.

Faiz oranlarının artması, yatırımların düşmesine, yatırımların düşmesi de, toplam talebin düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle uygulanacak olan genişletici maliye politikası piyasada çoğaltan yardımıyla tüketimi arttırırken, faiz oranlarını da artıracak ve yatırımların düşmesine sebep olacaktır. Bu nedenle artan faiz oranları üzerinde etkili bir politika uygulamak için etkin bir maliye ve para politikalarının uyumlu bir şekilde beraber yürütülmesi gerekmektedir. Çünkü faiz oranlarının düşük seviyelerde olması maliyetleri düşüreceğinden yatırımların artmasını sağlayarak ekonomik büyümeye pozitif yönde katkı sağlayacaktır. Faiz oranlarının yüksek olması tasarruf sahiplerinin faize yönelmesine sebep olarak dolaşımdaki paranın azalmasına sebep olacaktır.

Bu durumda bankalarda kredi verme kapasitelerini azaltarak yatırımcılara tasarruflarını yatırıma yöneltmektense garanti getirisi olan faiz yönelecek ve bu durumda ekonomik büyümenin önünde bir engel teşkil edecektir. (Ertek, 2015).

2.2.3. Döviz Kuru

Ödeme aracı için kullanılan yabancı ülkelerin milli paraları, diğer ülkeler için döviz olarak adlandırılmaktadır. Döviz kuru ise bir ülke milli parasının diğer ülke milli parası cinsinden değeridir. Ülkeler birbirleri ile yapacak oldukları ticaretlerde kendi para birimlerini kullanabilecekleri gibi, kendi ortak kararları ile belirleyecekleri bir ortak para birimini de kullanabilirler. Mevcut küresel sistemde bugün için tüm ülkeler uluslararası ödemelerde ABD Dolarını ödeme aracı olarak kabul etmektedirler. Türkiye'de döviz denince akla hemen ABD dolar ve Euro gelmektedir. Türkiye ekonomik sisteminde en çok kullanılan Dolar/TL paritesi ve Euro/TL paritesidir. Bir ülke de döviz rahatça alınıp satılabiliyorsa, yani para birimleri birbirleri arasında kolayca çevrilebiliniyorsa, o ülkede o döviz türü konvertibldir denebilir.

Döviz piyasası, bir ülke milli parasının, yabancı ülkelerin milli paralarına dönüştürüldüğü piyasadır. Döviz kuru bu piyasa da iktisadın temel piyasası olan arz talep piyasasında, yani döviz talebi ve döviz arzı piyasasında belirlenir. Çapraz kur ise, bir dövizin, bir başka yabancı para cinsinden değerini belirten kurdur (Mankıw, 2010).

Döviz talebi; mevcut döviz kuru fiyatından talep edilen toplam döviz miktarı arasındaki ilişkinin tümünü ifade eder. İktisadın temel kanunu olan arz talep kanunu burada da geçerlidir, yani dövizin fiyatı düştükçe talep edilecek döviz miktarı artacak, tam tersi durumunda ise azalacaktır. Dövize yapılan talebin en önemli sebebi ithal edilecek mal ve hizmetler için dövize olan ihtiyaçtır. Bir ülke yabancı ülkelerden ne kadar fazla mal ve hizmet ithal eder ise, o derece de dövize ihtiyaç duyar ve bu durumda dövize olan talebi arttıracaktır. Dövizin ucuzlaması, yabancı ülkelerin mal ve hizmetlerinin fiyatlarının yerli mal ve hizmetlerin fiyatlarına göre ucuzlaması anlamına gelir ki, bu da ithalatı ve dolayısıyla dövizin talep edilen miktarını azaltır.

Döviz arzı, döviz kuru ile arz edilecek döviz miktarı arasındaki ilişkinin tümünü ifade eder. Döviz fiyatı düştükçe arz edilecek döviz miktarı azalır, döviz fiyatı arttıkça arz edilecek döviz miktarı artar.

Döviz kuru, döviz arz ve talep piyasasında belirlenir. Dövizin arz edilen miktarını belirleyen en önemli etken ülkenin ihraç edeceği mal ve hizmet miktarıdır.

Bir ülke yabancı ülkelere ne kadar fazla mal ve hizmet ihraç ederse, bunun karşılığında o ülkelerden o kadar çok döviz temin eder.

Dövizin ucuzlaması yerli mal ve hizmetlerin döviz cinsinden fiyatlarının artması anlamına gelir ki, bu da ihracatın azalmasına ve dolayısıyla da ihracattan temin edilecek döviz miktarının azalmasına neden olur. Döviz fiyatı artınca da, ihraç malının dolar cinsinden fiyatı düşer; dolayısıyla, yabancıların talep edeceği miktar ve malın ihracatından elde edilecek döviz miktarı artar.

Ülkelerin ulusal paraları değer kazandığı zaman daha çok yabancı ülke para birimini satın alırlar, değer kaybettiğinde ise daha az yabancı para birimi satın alırlar. Para biriminin değer kazanması bazen paranın güçlü hale gelmesi demekken, değer kaybetmesi ise zayıflaması olarak değerlendirilmektedir. Eğer reel döviz kuru yüksek ise yabancı mallar göreli olarak ucuz ve yurt içi mallar göreli olarak pahalıdır.

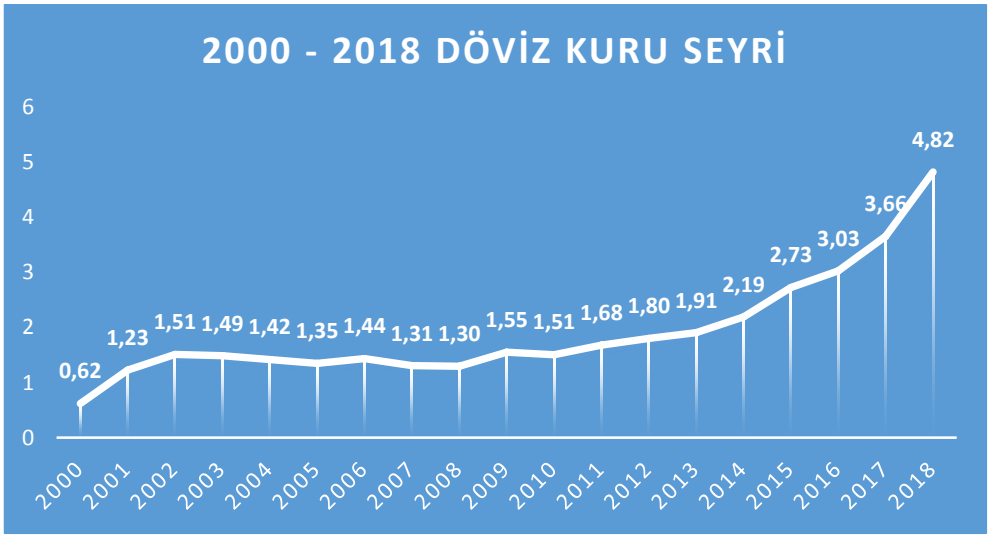
Eğer reel döviz kuru yüksek ise yabancı mallar göreli olarak pahalı ve yurtiçi mallar göreli olarak ucuzdur.

Döviz kurunun ekonomik büyümeye etkisi hakkında iktisatçılar arasında genel kabul görür bir görüş yoktur. Döviz kuru, yukarıda da tanımladığımız gibi ülke para birimlerinin yabancı para birimi cinsinden değeri kısaca değişim oranı olarak tanımlamıştır.

Reel döviz kuru ise fiyat değişimlerinden arındırılmış yani enflasyondan arındırılmış döviz kuru olup, bir ülkenin rekabetçiliğini ortaya koyan önemli bir makroekonomik politika değişkeni olarak değerlendirilmektedir. Döviz kuru ekonomik büyümeye iki kanalla olumlu yönde etki etmektedir. Bunlardan birinci döviz kuru nakit riskini azaltmakta ve bu sayede faiz oranlarını aşağı çekmekte, durum da yatırımı, yatırım da ekonomik büyümeyi arttırmaktadır.

İkincisi ise döviz kuru uluslararası ticaretle ilişkili olarak uluslararası işlem maliyetlerini aşağı çekerek büyümeyi etkilemektedir (Parasız, 2015: 267-275).

Şekil 2 Türkiye'nin 2000 – 2018 Yılları Arası Döviz Kuru Grafiği

Kaynak:https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii/

2.2.4. Kamu Harcamaları

Kamu harcamalarını tanımlarken dar anlamda ve geniş anlamda kamu harcamaları olarak ikiye ayırırsak daha sağlık tanım yapmış oluruz. Dar anlamda kamu harcamaları; devletin temel iktisadi ve sosyal görevlerini yerine getirmek için yaptığı kamusal harcamalardır.

Geniş anlamda kamu harcamalarından kasıt ise: devletin hem temel görevlerini yerine getirmek için yaptığı kamusal harcamalarının yanı sıra daralan veya aşırı genişleyen piyasalara müdahalelerde bulunmak üzere yaptığı düzenleyici ve denetleyici harcamalardır.

Bu tanıma göre, kamu harcamaları sadece devletin değil, diğer kamu kuruluşlarının da nakdi ve ayni olarak doğrudan doğruya yaptıkları harcamaları da kapsamaktadır.

Geniş anlamda kamu harcaması derken bunun kapsamında devlet ve yerel idarelerin bütçelerinin yansıra iktisadi teşekküllerin, topluma yararlı kurumların vergi

muaflık ve indirimleri özel kişilerin yaptıkları bağış ve yardımları da içeren bir kavramdır. Buna göre kamu harcamalarını cari yatırım ve transfer harcamaları olmak üzere üç kategoride değerlendirilir.

Cari harcamalar; kamu tüketimi ile ilgili olarak yapılan masrafları içermektedir. Ekonomik büyüme ile ilgili cari harcamalar daha çok eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık hizmetlerinin seviyelerini arttırmak adına yapılan harcamalardır diyebiliriz. Bu yatırımlara kısaca insan üzerine yapılan yatırımlar da denebilir.

Yatırım harcamaları; daha çok ülke ekonomilerinin büyümesi ve kalkınması adına daha müreffeh bir yaşam standardı sağlamak adına yapılan harcamalardır. Yatırım harcamalarının ortak özelliği sermaye birikimini, üretim kapasitesini ve istihdamı arttırmaya yönelik harcamalar olmasıdır. Ülke ekonomimiz açısından yatırım harcaması dendiğinde başlıca şu harcama kalemleri sayılmaktadır.

- Etüt ve proje giderleri,
- Yapı, tesis ve büyük onarım giderleri,
- Makine, teçhizat ve taşıt alımları ve onarımları,

Transfer Harcamaları; cari dönem üretimine karşı doğrudan talep oluşturmayan, yalnızca bazı servet unsurlarının kişi ve kurumlar arasında el değiştirmesi özelliği taşıyan harcamalardır. Çalışma açısından transfer harcamaları iç ve dış faiz ödemlerini, KİT'lere yapılan transferleri, vergi iadelerini, sosyal güvenlik harcamalarını ve diğer transferleri kapsamaktadır.

2.2.5. Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomi; ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı ekonominin dışına taşınmasıdır.

Kayıtlı ekonomi ile kayıtdışı ekonomi birbirinin tamamlayıcısı konumundadır. Kayıtlı ekonomi ne kadar büyür ise kayıtdışı ekonomi azalacak, tam tersi durumunda ise kayıtdışı ekonomi büyüyecektir. Kayıt dışılıktaki en önemli unsur insandır. İnsan kendi

çıkarını nerede maksimize ediyorsa oraya yönelir. Eğer kayıt dışılık da bu fayda daha maksimize ise kayıt dışılığa yöneliyor, tam tersi ise kayıtlı ekonomiye yöneliyor.

Devletin buradaki amacı eğer kayıtlı ekonomiyi arttırmak ise insanlarının faydalarını kayıtlı ekonomi üzerine maksimize edecek politikalar üretmelidir. Kayıtdışı ekonominin büyümesine neden olan sebepleri sıralanacak olursa;

- Fatura sınırının yüksek tutulması gerekmektedir. Fatura yani satıcının alıcıya satmış olduğu mal ve hizmet karşılığı vermiş olduğu mali değer taşıyan evraktır. Fatura sınırının yüksek olması demek satılan mal ve hizmetin kayıt altına alınması demektir. Çünkü fatura nama yazılı fiş hamiline yazılı bir mali değerdir.
- Ekonomiyi hamiline yazılılıktan kurtararak nama yazılı bir ekonomik sistem kurmak.
- Defter tutma sınırlarının düşük tutulmasıdır.
- Kayıt dışı ekonominin artmasındaki en temel neden devletin uyguladığı yanlış ekonomi politikalarıdır.

Ekonomik büyümeyi kayıt altına almak isteyen bir ekonomi mutlaka kayıtdışı ekonomiyle mücadele edip bu oranı azaltması gerekmektedir. Kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin unsurları olarak şunları sıralanabilir;

- Herkesi ve her kesimi gelir vergisi mükellefi yapmak,
- Herkesin her çeşit masrafını gider olarak görmek ve bunun büyük ölçüde gelirden indirimini sağlamak,
- Ekonomiyi hamiline yazılılıktan kurtararak nama yazılı bir ekonomik sistem kurmak.

Kayıtdışı ekonominin en büyük destekçisi ise, yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve bunun bir sonucu olarak her seçim dönemi çıkarılan vergi afları gibi uygulanan yanlış ekonomik politikalardır.

Özellikle de vergi cezalarının düşük tutulması ve her seçim dönemi vergi affının gündeme gelmesi, yatırımcıların vergiden kaçma maliyetlerini düşürerek yatırım sahiplerini kayıt dışılığa yöneltmektedir.

2.2.6. Vergiler

Vergiler bir ülke ekonomisinde üretilen mal ve hizmetlerin düzeyini, üretim faktörlerinin gelir ve fiyatlarını direkt veya endirekt olarak etkilemesi söz konusu olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde vergi kavramı büyüme aracı olarak, biriktirim seviyesinin belirlenmesinde ve kaynak dağılımı üzerindeki etkisi mümkün olmaktadır (Abdiyeva ve Baygonuşova, 2016: 59).

Vergi yapısının ekonomik kalkınma seviyesinin önemli bir göstergesi olduğu belirtilmektedir. Dolaysız vergilerin toplam vergi gelirlerine oranı kalkınma serüveninin başlarında yüksek olmakta; geçiş toplumu düzeyinde azalmakta; modern toplum düzeyinde ise tekrar artış göstermektedir.

Diğer yandan, vergi idaresi etkin bir şekilde işlemeyen geçiş toplumu aşamasında olan ülkelerde, dolaysız vergilerin birçok ekonomik süreç üzerinden kalkınma serüvenini etkilemesi söz konusu olmaktadır. Bunlar vergilerin (Durkaya ve Ceylan, 2006).

- Tasarruf üzerindeki etkisi
- Yatırımlar üzerindeki etkisi
- Finansal piyasalar üzerindeki etkisi
- Emek arzı üzerindeki etkisi
- Enflasyonist ve deflasyonist

Süreç üzerindeki etkileri şeklinde tasnif edilmektedir. Toplanmasın da ve denetiminde sorunların olması, dolaylı vergilerin payını artırmaktadır. Böylelikle dolaylı vergilerin toplam vergilere oranı; geçiş toplumu düzeyinde, dolaysız vergilerden yüksek duruma gelmektedir (Cural ve Çevik, 2015: 132).

Vergileme konusu, iktisadi büyüme noktasında iki kilit fonksiyon üstlenmektedir. Bunlardan ilki, özel tüketimin yükselmesini engelleyerek yatırımlar için gerekli olan kaynakların artmasını temin etmektir.

Bu bağlamda, yabancı sermaye göz ardı edilerek, ekonomide yer alan karar mercilerinin yatırımlarını ve gelecekteki tüketimlerini artırmak adına bugünkü tüketimden ne kadar azaltmak istedikleri, vergileme amaçları ile gözlemlenebilmektedir. Diğer işlevi ise ekonomideki kaynakları özel sektörden devlete doğru aktarabilme olarak karşımıza çıkmaktadır (Feyzullah, 2013: 55).

2.2.7. Teknolojik Yapı

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler mukayese edildiğinde çıkan sonuç; gelişmiş ülkelere göre gelişmekte olan ülkelere nazaran daha ehemmiyetli olan teknoloji gelişimi, geliştirildiği çevrenin sosyo-kültürel ve ekonomik özelliklerini taşımaktadır.

Teknolojinin farklı ekonomik ve sosyal çevreye intibakı o çevreye elverişli teknoloji değişimini gerektirmektedir. Farklı bir ifadeyle sadece teknoloji ithalatı sanayileşme problemini çözememektedir. Bundan dolayıdır ki başarılı teknoloji kullanılabilmesi için teknoloji kavramının o ülkeye uyarlanması ve bunu gerçekleştirebilecek nitelikli kapasite oluşturulması gereklidir (Ersungur, 1994: 41).

Kalkınma iktisadı teknolojik gelişmeyi bağımlılık öğesi olarak tanımlar. Şöyle ki Gelişmiş ülkeler ürettikleri teknolojiyi gelişmekte olan ülkelere transfer ederek, o ülkeleri kendilerine bağımlı bir konuma getirmekte kullanırlar. Dolayısıyla teknolojiyi üreten ülkeler merkez ülke konuma gelmektedir. Üretilen teknolojiyi transfer eden ülkeler astronomik rakamlar kazandıkları için de gelirlerini arttırarak ekonomik büyümenin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır (Malatyalı, 2016). Her ülke ekonomisinin temel hedeflerinde biri de sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilmektir. Bu hedefin gerçekleşmesi, üretimin artması, istihdamın artması, kişi başına düşen reel gelirin artması ve halkın refah düzeyinin yükselmesi gibi makroekonomik değişkenlerin artmasına imkân sağlayacaktır (Özkan & Çelik).

Ekonomi tarihinde üretimde sırasıyla tarım yoğun bir üretimden, sanayi devrimine, sanayi devriminden, teknoloji devrimine, teknoloji devriminden, günümüzde yapay zekâ devrimine kadar giden bir süreç söz konusudur. Sanayi devrimini yakalayarak makinalı ve seri üretim sistemine geçen ülke ekonomileri, ciddi bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bu devrimi yakalayamayıp veyahut geç yakalayan ülke ekonomileri ise büyüme olarak geri de kalmışlardır.

Teknolojik gelişim, makine ve seri üretime geçilerek ekonomik büyümeye katkı sağlamasının yanında üretim faktörlerinin verimliliğini de arttırarak, ekonomik büyümeye de katkı sağlamaktadır.

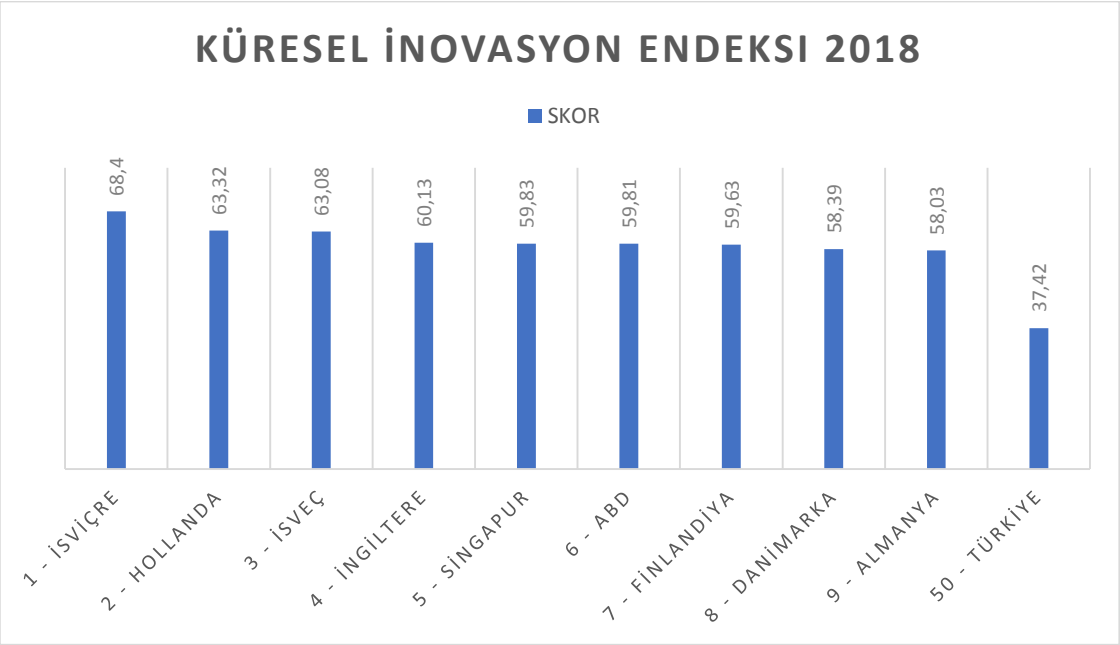
Bu durumu bilgi ve teknoloji devrimine gelindiğinde daha net görülebilir; çünkü bu dönemde artık sadece makineli seri üretimlere sahip olmanın yanında, üretilen ürünlerin içeriğinin, teknoloji ve bilimden ne kadar faydalandığının ve teknolojik yeniliğinin de önemi artmıştır. Gine bu devrimi yakalayan ülkeler ekonomik büyüme olarak büyük bir sıçrama yaşamışlardır. Günümüzde ise ekonomiler artık teknoloji devriminin de ötesinde ve daha baskın olan bir teknoloji dönemi olan yapay zekâ ve robotlaşma dönemine girmeye başlamışlardır.

Teknolojik gelişmeleri; AR-GE harcamaları, inovasyon ve bilgi işlem teknolojilerindeki gelişmeler olarak sıralayabiliriz. Makroekonominin en temel sorunlarından biri olan ekonomik büyüme, kişilerin yaşam standardını ve refah seviyesini etkilemesi bakımından önemlidir. AR-GE uzun dönemde refah ve verimliliğin anahtar belirleyicisidir. AR-GE yatırımları çok sayıda yenilik yaratır. Bu da ekonomik büyümeyi teşvik eder (Malatyalı, 2016).

Globalleşen ekonomik sistem ile birlikte ülkeler arasındaki rekabet bağının artması ve mevcut rekabet güçlerini, teknolojik inovasyona bağlı olarak gerçekleştirmeleri inovasyonun görece önemini arttırmaktadır.

Günümüzde özelliklede gelişmekte olan ekonomilerde, uluslararası ticaret açısından küresel piyasalarda daha tercih edilebilir bir ülke konumuna gelinmesinde ve yüksek büyüme oranlarının yakalanmasında, teknolojik inovasyona yönelik faaliyetlerin önemi öne çıkmaktadır (Yıldız, 2018).

Şekil 3 Küresel İnovasyon Endeksi 2018 Sıralaması

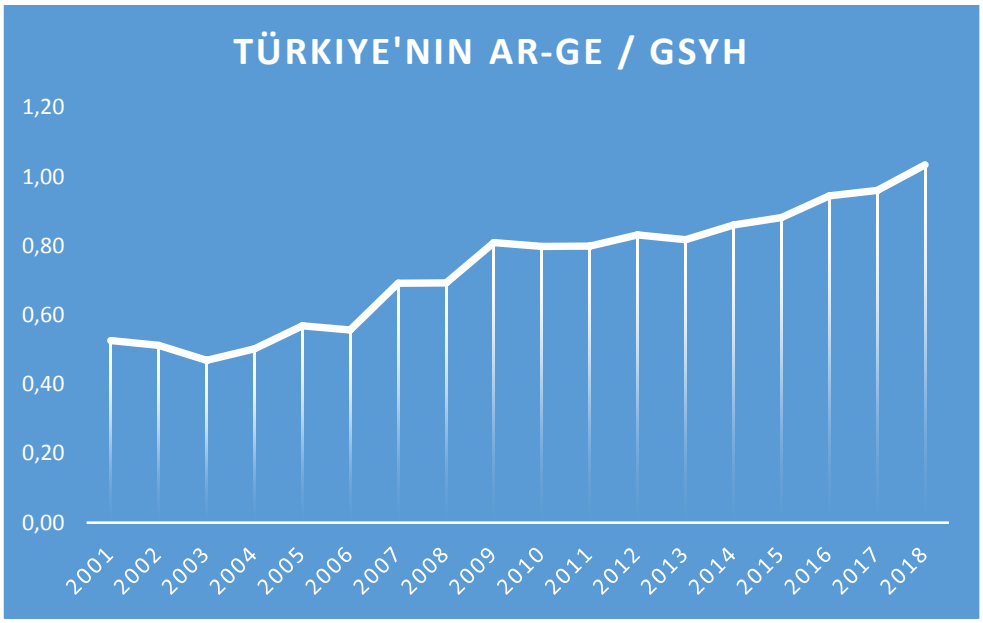

Kaynak:https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf(Global Innovation Index 2018)

Avrupa Birliği ülkeleri teknolojik inovasyon ve AR-GE faaliyetleri performansları yüksek olan ülkelerdir. Bu çerçevede gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan Türkiye, inovasyon ve AR-GE faaliyetleri daha kısıtlı olmasından kaynaklı teknolojik ilerleme açısından, gelişmiş ülkelerin oldukça gerisinde kalmıştır.

Yüksek bir büyüme hızına sahip olmalarının başlıca etkenleri arasında teknolojik inovasyona yönelik yaptıkları yatırımlar gelmektedir. Dolayısıyla başlıca hedefleri arasında gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmek olan gelişmekte olan ülkelerin, teknolojik inovasyona dayalı bir büyüme hızına sahip olabilmeleri oldukça önemlidir (Yıldız, 2016: 41-58).

Şekil 4 AR-GE Harcamalarının GSYH' ya Oranı

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Ar-Ge faaliyetleri, bilim ve teknolojide rekabet avantaj sağlamak için özel ve kamu kesiminin yapmış olduğu önemli bir faktördür. AR-GE faaliyetlerine yapılan harcamalarının temel hedefi sürekli değişen ve gelişen bir çevrede değişimin yakalanması, rekabet gücünün arttırılması, üretimde maliyetlerin düşürülerek kalitenin arttırılması, ülke kaynaklarının verimli kullanılarak ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanmasıdır. Ayrıca Ar-Ge faaliyetleri için yapılan harcamaların toplamının GSYİH içerisindeki payı da, ülkelerin inovasyon ve teknolojiye ne kadar değer verdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilir (Yıldırım & Kaya, 2019: 791-812).

2.2.8. Gelir Dağılımı

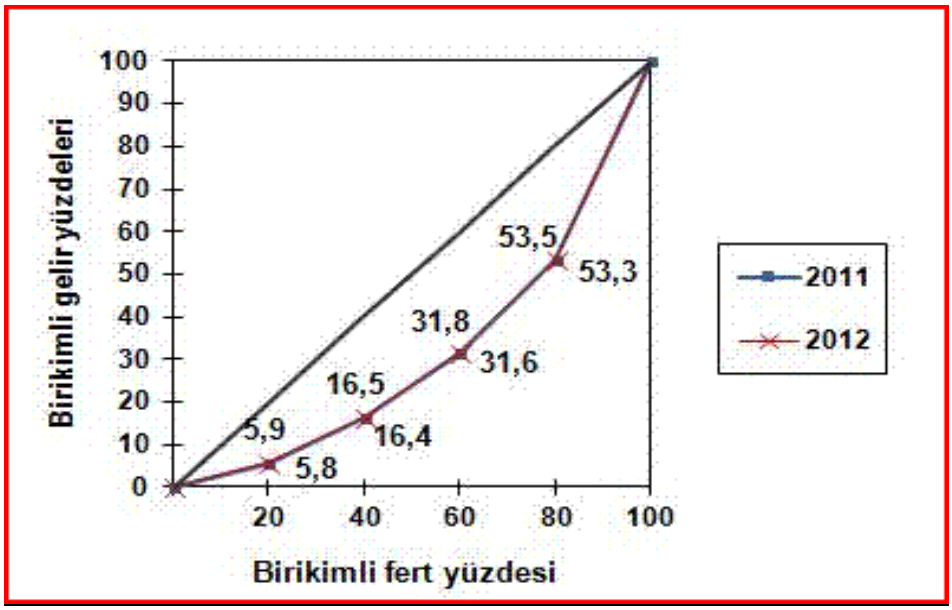
Ülkelerin günümüzde üstünde hassasiyetle durduğu süjelerin başında gelen gelir dağılımındaki eşitsizlikler, sosyal huzursuzluk ile beraber ekonomik yıkıntıya neden olabilmektedir.

Gelir dağılımı, ülke içerisinde belli bir zamanda meydana gelmiş olan gelirin bireyler, gruplar farklı bir ifadeyle üretim faktörleri arasında bölüşümüdür. Gelir dağılımı ifadesi, ekonomide belli zamanda meydana gelmiş gelirin, ekonomide karar birimleri tarafınca nasıl pay edildiğini ifade etmektedir (Ulusoy vd, 2015: 46- 47).

İnsan gereksinimleri neticesinde üretim yapılması kadar, meydana getirilen gelirin bireyler arasındaki dağılımı da önem taşımaktadır. Gelirin eşit bir şekilde dağıtımı devletin en önemli vazifelerinin başında gelmektedir. İktisat politikasının asıl amaçlarından olan gelir dağılımı, farklı gelişme seviyelerinde olan ve farklı ekonomik sistemlere sahip olan tüm ülkelerde gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır (Güçlü ve Bilen, 1995: 160).

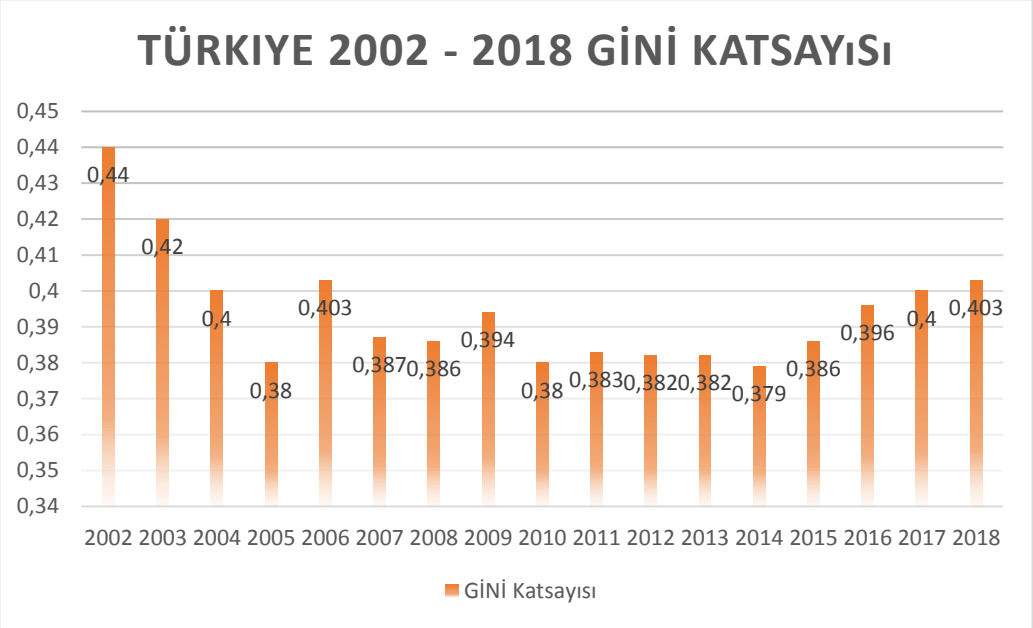
Lorenz eğrisinden türetilen ve yaygın olarak gelir eşitsizliği kavramını ölçmede kullanılan Gini Katsayısı; Lorenz Eğrisinin 45 derecelik mutlak eşitlik doğrusuyla Lorenz Eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında kalan üçgenin alanına oranıdır. Gini katsayısı 0 ile 1 değerli arasında değer alır. Gini katsayısının 1'e yaklaşması gelir eşitsizliğinin arttığı anlamına gelirken, 0'a yaklaşması gelir eşitsizliğinin azalması demektir (Çalışkan, 2010: 89-132).

Şekil 5 Lorenz Eğrisi

Kaynak: http://www.mahfiegilmez.com/2013/09/gini-siseden-ckt.html

Şekil 6 Türkiye'nin GİNİ Katsayısı Grafiği

Kaynak: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=65&locale=tr

Ekonomik etkenler içerisinde yer alan gelir dağılımı ile ekonomik kalkınma arasında bir bağ olduğu hem teorik hem de ampirik literatür tarafından desteklenmektedir. Gelir dağılımı ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin sebebi; gelir dağılımının daha adil olması ile beraber toplumsal refahın yükselmesi veya ekonomik kalkınmanın sağlanması ile birlikte gelir dağılımının iyileşebileceği ifade edilebilir.

Ekonomik büyümeyi beşeri sermaye birikimi ile ilişkilendiren iktisatçılar, büyüme ve gelir eşitsizliği arasında negatif bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmektedirler. Birinci gruptaki iktisatçılar, gelir dağılımındaki eşitsizliğin sermaye birikimini arttıracağını, çünkü yüksek gelire sahip bireylerin aynı zamanda yüksek tasarruf eğilimine de sahip olacağını ve bu durumun ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkileyeceğini iddia etmektedirler.

Ekonomik büyümeyi beşeri sermaye birikimine dayandıran iktisatçılar ise çalışmalarında, gelir dağılımındaki eşitsizliğin beşeri sermaye yatırımlarını ve dolayısıyla büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini savunmaktadırlar.

2.2.9. Sermaye

Ülkelerin ekonomik ilerlemelerine direkt veya endirekt olarak katkıda bulunan, karşılıklı etkileşim hâlinde olan; fiziki, sosyal, çevresel ve beşeri unsurlar sermaye olarak kabul edilmektedir.

Ayrıca, emeğin verimliliğini arttıran, üretimin yapılabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için gerekli olan fabrika, makine, aygıt donatım vb. gibi araçların tümü de sermaye olarak tanımlanmaktadır. Sermaye birikimi ise bir ülke veya firmanın belirli bir dönem boyunca üretebileceği mal ve hizmet toplamını ifade etmektedir.

Ekonomik kalkınma süreci; ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal, teknolojik vb. birbirleri ile etkileşim içinde olan sahalarda yaşanan yapısal varyasyonlardır. Yapısal değişimin seri bir biçimde gerçekleştirilmesinde ilgileri ekonomik etkenlere ve bunların içerisinden de sermaye birikimine yönlendirmektedir (Berber, 2006: 345). Ekonomik kalkınma süreci bizatihi meydana gelmeyip toplumun bilinçli talebi doğrultusunda oluştuğu için bu sürecin sermaye olarak maliyetinin bilinmesi gerekmektedir (Han, 1999: 73).

Yatırımlar, ekonomik kalkınma ile ekonomik kalkınma hızının önemli bir faktörü olduğu için her yıl elde edilen GSMH'den ne kadar bir hissenin yatırımlara ayrılacağının, dolayısıyla sermaye gereksiniminin bilinmesi gerekmektedir (Han ve Kaya, 2008: 55).

Ekonomik kalkınmanın belirleyicilerinden olan yatırımların dolayısıyla sermeye birikiminin ehemmiyetini kavrayan az gelişmiş ülkeler, üretimlerini arttırabilmek niyetiyle yatırım düzeyini arttırmanın gerekli olduğunu ileriye sürmektedirler. Bu durumda ekonomik kalkınma sanayileşme ile sanayileşme ise sermaye birikimi ile ele alınmaktadır (Kaynak, 2011: 269).

Yabancı özel sektör yatırımları, portföy yatırımları ve direkt yabancı sermaye yatırımları olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Ülkeler açısından daha yararlı olan direkt yabancı sermaye yatırımlarını diğer yatırım türlerinden ayıran temel fark daimi çıkar sağlamasıdır. (Kaynak, 2011: 438).

Ülkelerin ekonomik olarak gelişebilmelerinde mühim olan direkt yabancı sermaye yatırımları, birikim oranının düşüklüğü ve yatırımların az olması sebebiyle gelişmekte olan ülkeler açısından ehemmiyet taşımaktadır.

Direkt yabancı sermaye yatırımları kişi ve kuruluşların yatırılabilir kaynaklarını (portföy yatırımları dışında) farklı ülkeye transfer etmesini ifade etmektedir (Bedestenci & Kara, 2008: 302).

Bunun yanı sıra, toplumdaki bireylerin mevcut gelirlerinin bir kısmını harcamayarak sermaye mallarına yönlendirmeleri de sermaye birikimi olarak değerlendirilmektedir. Sermaye birikiminin yeterli düzeyde sağlanamaması ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıkların artmasında önemli rol oynamaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde, ekonomik yapının dönüştürülerek gelişmiş ülkelerin seviyesini yakalayabilmesi için, tasarruf yatırım dengesinin sağlayarak, yatırımların sermaye birikimine katkı sağlayacak şekilde değerlendirmesi gerekmektedir.

Ekonomik büyüme için sermayenin gerekliliği genel olarak kabul edilse de ilişkinin yönü ve niteliği ile ilgili tartışmalar mevcuttur. King ve Levine (1994) gibi iktisatçılara göre, sermaye ekonomik büyüme üzerinde etkili bir unsur değil, büyüme sürecinin bir özelliğidir.

Solow (1956) ise sermaye birikimini ekonomik büyümenin belirleyici unsuru olarak kabul etmiş, uzun dönemde geçerliliğini kaybederek yerini teknolojiye bırakmasına rağmen sermayeyi büyüme üzerinde ki en etkili unsurlardan biri olarak ele almıştır.

BÖLÜM 3. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN 2000 ÖNCESİ GELİŞİMİ

3.1. 1923-1946 Dönemi

3.1.1. Dışa Açık Ekonomi: 1923-1929

1923-1929 dönemi temel olarak yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin bütün yönleri ile temellerinin atıldığı bir "yeniden inşa süreci" özelliği taşımaktadır. Osmanlı Devleti yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile fiilen son bulmasına rağmen ekonomik ve mali konularda aynı durum söz konusu değildir. 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile ekonomik, 1839 Tanzimat Fermanı ile hukuki temelleri atılan serbest ticarete dayalı açık ekonomi anlayışının etkileri bu dönemde de bir süre devam etmiştir. Osmanlı'dan kalan borçlar ve Lozan Anlaşması'nın getirdiği 6 yıl kadar süreli gümrük tarifelerinde değişiklik yapamama durumu yeni siyasi iktidarın en temel mali ve ekonomik problemleriydi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ekonominin serbest ticarete dayalı liberal bir gelişim çizgisinde gelişmesi hedeflendiyse de birçok durum beklenenlerin gerçekleşmemesine sebep oldu. Serbest piyasa ekonomisinin temelini oluşturmak adına özel teşebbüslerin önemi büyüktü ancak; bu atılımı yapabilecek yerli bir sermaye sınıfının tarihsel süreç içerisinde oluşmamış olması hedeflerin gerçekleşmemesinin en önemli sebebi olarak gösterilmektedir.

1923 ile 1929 dönemleri arasında dünya ekonomisinin en önemli gündemi bu dönemin sonu olan 1929 yılında ortaya çıkan ve küresel etkisi olan Büyük Buhran ve Büyük Buhranın dünya ticaretini olumsuz yönde etkilemesiydi. Bu krizin Türkiye ekonomisi açısından bir takım olumsuz etkilere sebep olması oldukça beklenen bir durumdu. Özellikle tarımsal ürün fiyatları özelinde dünya ticaret hadlerinin Türkiye'de üretilen ürünlerin aleyhine değişmesi kalkınmada öncelikli sektör olan tarımsal büyümeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Bu dönemde ülkemizde yaşanan gelişmeleri incelersek, 1927 yılında yaşanan kötü hava koşullarının sebep olduğu küçülme hariç tutulursa genel olarak bu yıllar yüksek büyüme oranlarının görüldüğü atılım yılları olmuştur. Yeniden inşa sürecini yaşayan yeni Türkiye ekonomisi için Osmanlı'dan devralınan mali ve iktisadı alt yapı en önemli engelleri oluşturmaktadır.

Özellikle yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Lozan Antlaşması'ndan bu döneme yansıyan gümrük tarifelerinde değişikliğe gidilememesi durumu, mali alandaki manevra alanının daralmasına sebep olmuştur.

Bu durumun yanında tarım kesimini rahatlatmak adına 1925 yılında aşar vergisinin kaldırılması, mali anlamda olumsuz etkilere sahip olsa da tarımsal üretimde önemli bir itici güç oluşturmuştu. Savaşların bittiği ve barış günlerinin yaşandığı bu dönemde toprağa dönen erkek nüfusun tekrar tarımsal üretime dâhil olması, tarım sektöründeki büyüme performansı açısından oldukça önemliydi. Tarım sektöründe aşar vergisinin kaldırılması ve toprağa dönen erkek nüfusu tarımsal üretime olumlu katkılarda bulunmuştu ancak; asıl olarak beklenen atılım sanayi sektöründeydi. Sanayi sektöründe beklenen atılımları bu dönemde özel teşebbüslerin gerçekleştirmesi beklenmekteydi. Siyasi otorite ise bu sürece katkıda bulunabilecek hukuki ve fiziki alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmeye odaklanıyordu.

Sanayide beklenen özel teşebbüse dayalı atılımın yerli ve milli sermayedar sınıfının oluşmaması sebebiyle gerçekleşemediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ekonomik büyüme performansını inceleyecek olursak sermaye birikiminin milli hasılaya oranı, bu dönemin içinde ortalama olarak yüzde 9,1'de kalmış ve dış ticaret açığı toplam yatırımların yüzde 40'ından daha yüksek bir değere ulaşmıştır. Bu derece düşük bir birikim oranı, sağlanan büyüme hızını açıklayamayacağına göre, bu yıllarda üretim artışlarının atıl kapasitelerin kullanılmasıyla gerçekleştiği açıkça ortaya çıkmaktadır (Boratav, 2014: 51). Tarım sektöründe yaşanan birkaç olumlu gelişme sonrasında gerçekleşen üretim artışı bu dönemin ekonomik büyüme performansının temelini oluşturmaktadır.

Dönemin istihdam üzerindeki etkilerini ise tarım ve sanayi sektörü açısından ele alacak olursak, tarım sektörünün bu dönemde büyümenin temelini oluşturduğunu ve istihdamda en yüksek dilime sahip olduğu söylenir.

1927 yılında 100 binden fazla nüfusu olan sadece iki şehir, İstanbul ve İzmir vardı. Bu iki şehirde oturanlar Türkiye nüfusunun yüzde 6,2'siydi. Nüfusun yüzde 77'si köylerde yaşıyor, işgücünün yüzde 80'den fazlası tarım kesiminde çalışıyordu (Kurtoğlu, 2019: 282).

Sanayi alanındaki büyüme ise istihdam yaratıcı değil atıl kapasiteleri harekete geçirici bir özellik sergilemekteydi. 1923 yılında toplam 350 sanayi işyeri vardı. Sanayide ve madenlerde çalışan işçilerin sayısı 72.626 kişiydi (Kurtoğlu, 2019: 338).

Bu dönemde GSMH yılda ortalama yüzde 10,95 oranında; sınai üretimi yüzde 8,03 oranında; tarım üretimi ortalama yüzde 15,92 ve hizmet üretimi ortalama yüzde 8,32 artış göstermiştir. Bu dönemde büyüme üretim kapasitesi artırılarak sağlanmamış olup mevcut kapasite boşluklarının kullanılmasının bir sonucudur. Tarımsal üretimde sağlanan hızlı artış ise aktif nüfusun savaş sonrası geri dönmesinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde toplam istihdamın içerisinde en büyük paya sahip sektör tarım sektörü olmuştur. Bu süre zarfında yıllar itibariyle tarım sektörünün payı azalma gösterirken hizmet ve sanayi sektörü az da olsa genişleme göstermiştir (Çoban, 2015: 52-53).

3.1.2. Devletçilik: 1930-1939

Bu dönem ekonomi politikalarında önemli değişimlerin olduğu ve daha içe dönük bir bakış açısıyla ekonomik atılımların belirlendiği yıllar olmuştur. 1930-1939 döneminde iktisat politikaları bakımından iki belirleyici özellik vardır: Korumacılık ve Devletçilik. İktisat politikalarının yöneldiği amaç ve elde edilen sonuçlar bakımından ise bu yılları bir ilk sanayileşme dönemi olarak nitelemek uygundur. Bu yıllarda dünya ekonomisi büyük buhranın içinde sürüklenirken Türkiye ekonomisinin dışa kapanarak ve devlet eliyle bir milli sanayileşme denemesi içine girmiş olduğu söylenebilir (Boratav, 2014: 59).

Bu sürecin ekonomik olarak anlamı devletin piyasa mekanizmasına müdahale etmesi ve bizzat ekonomide yatırımcı ve üretici olarak aktif bir rol oynamasıdır. Sanayileşme atılımlarında devletin bu aktif rolünde tarihsel süreçte yerli bir sermayedar sınıfının oluşmamış olması en önemli belirleyici unsur olmuştur.

Dünya ekonomisinin o yıllardaki genel durumuna bakarsak, 1929 küresel krizi sonrasında yaşanan olumsuzluklar ve bunların Türkiye'ye etkileri bu dönemde yaşanan iktisadi dönüşümün önemli sebeplerinden biridir.

Yaşanan bu kriz sonrasında Avrupa ve ABD başta olmak üzere devletin piyasaya müdahalede bulunduğu Keynesyen bir iktisadi doktrin, birçok ülkede temel iktisadi bakış açısının oluşmasında önemli bir role sahiptir. Müdahaleci Devlet anlayışı bu dönemde Türk Ekonomisinde de devletin en belirleyici aktör haline gelmesinde etkilidir.

Devlet bu yıllarda iktisadi teşebbüsleri kurmuş, taban fiyat uygulamaları, teşvik sistemi, vergi ve tarifelerde korumacı önlemler gibi uygulamalarla piyasa ekonomisine doğrudan müdahale etmiştir.

O yıllarda Türkiye ekonomisinin sahip olduğu devletçi ve korumacı bakış açısının oluşmasında birçok nedenin etkili olduğu gözlenmiştir. 1929 krizinin ekonomide yarattığı olumsuzlukların yanında yatırım yapabilecek girişimci bir yerli sermayedar sınıfın olmaması, 1929 yılına kadar Lozan Anlaşması'ndan kaynaklanan kısıtlamalar sebebiyle korumacı devlet politikalarının uygulanamaması başlıca sebepler arasında gösterilebilir.

Bu dönemdeki sanayileşme sürecinde belirlenen öncelikli hedef, temel tüketim ve zorunlu malların ikame edilebilmesi adına gereken üretim olanaklarının tesis edilmesi olmuştur. Bu doğrultuda karar verilmesinde, bu başlangıç niteliğindeki sanayileşme aşamasının nispeten kolay olması ve bu mallara yönelik piyasada hazır bir talebin bulunması oldukça etkilidir.

Devletçilik anlayışı sadece imalat sanayisine tesir etmekle kalmayıp Türkiye'nin bütün altyapısı, kamu kurumlarının örgütlenmesiyle gerçekleştirilmiş olup elektrik enerjisi üretiminden sulamaya, ulaştırmadan tekel ürünlerine, haberleşmeden tarıma, zamanla yükselen sayıda ürünün pazarlanmasına ve bazılarının işlenerek tüketiciye sunulmasına, yeraltı kaynaklarının ve ormanların işlenmesinden bankacılığa uzanan bir alanda geliştirilen kamu kurumları, ekonominin gelişmesini kendi içinde bütünleşmesini ve üretimin artmasını sağlamaktadır.

Altyapının gelişmesiyse, özel kesimin gelişmesinde diğer bir temel öğe oldu; çünkü altyapı gerçekleşmeden ne tarımın ticarileşmesi, yani pazar için üretime geçmesi,

ne imalat sanayiinin gelişmesi, ne de birtakım hizmetlerin gelişmesi ya fiilen mümkün ya da kârlı olamamaktadır (Kazgan, 2013: 58-59).

Bu dönem Türkiye ekonomisinin oldukça iyi bir büyüme performansı sergilediği bir dönem olmuştur.1930-1939 yılları, Türkiye'nin sanayileşme yönünde ilk ciddi adımları attığı yıllardır. Sanayi sektörünün sabit fiyatlarla yıllık büyüme hızlarının ortalaması yüzde 10,3'tür. 1923-1929 yıllarının atıl kapasitesinin yeniden üretime tahsisi koşullarında sağlanan benzer oranlı artışlarla karşılaştırılırsa, gerçek bir kapasite artışını temsil eden bu sanayi büyüme hızının önemi ve değeri ortaya çıkmaktadır.

Cumhuriyet tarihinin bundan sonraki hiçbir döneminde, 1930-1939 yıllarının ortalama büyüme hızına ulaşılamayacaktır. 1929 yılında cari fiyatlarla milli hasılanın yüzde 9,9'unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939'da yüzde 18,3'e çıkmıştır.

Tarım kesimi ise bu dönemde bütün olumsuz şartlara rağmen pozitif ancak sanayinin gerisinde kalan bir gelişme temposu gerçekleştirmiştir (Boratav, 2014: 71-72).

Dönemin istihdam koşullarını değerlendirecek olursak, bu dönemde birincil sektör olan tarımın yerini yavaş yavaş sanayi sektörüne bıraktığı gözlenmektedir. 1930-1934 döneminde ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulandığı 1934-1939 yıllarında birçok sanayi kuruluşunun devlet tarafından kurulduğu bu yıllarda sanayi sektörünün istihdam yaratıcı özelliği bu dönemde oluşmaya başlamıştır.

Özellikle Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş (1935), Paşabahçe Şişe ve Cam Üretim Tesisleri (1935) , İzmit Kâğıt ve Selüloz Sanayi Tesisi (1936), Konya Ereğli Dokuma Tesisleri (1937), Nazilli Dokuma Fabrikası (1937), Bursa Merinos Tesisleri (1938), Gemlik Suni İpek Fabrikası (1938), Karabük Demir Çelik Fabrikası (1939) gibi sanayi kuruluşları, sanayi sektöründe başlıca istihdam noktaları olmuştur.

Devletçilik anlayışının imalat sanayisinin gelişiminin ön hazırlayıcısı olduğu belirtilmektedir. Öyle ki, kamu sektörünün gelişmesi kadar özel kesimdeki gelişmeyi de hızlandırdığı anlaşılmaktadır.

Bir kere başlangıçta büyük yatırım gerektiren imalat dalları, özel kesimde sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu, sermaye piyasasının olmadığı bu yıllarda, kamu kaynaklarından karşılanarak kurulabilmiştir. Yeni imalat dallarının kurulması da bu yolla gerçekleştirilmiştir.

Kamu iktisadi teşebbüsleri özel kârlılık değil, sosyal fayda ilkesine göre kurulduğu için, Anadolu'nun azgelişmiş yörelerine götürülebilmiştir. İlkel tarım dışında ekonomik faaliyetin bulunmadığı yörelere imalat sanayi getirilerek buralarda istihdam yaratılmıştır. Ekonomik faaliyetler harekete geçirilerek çeşitlendirmiş, refah artışı sağlanmış, kentlere kitlesel göçler sınırlandırılmıştır.

Bu dönemde birçok kentin ekonomik olarak varlığı tek bir kamu iktisadi teşebbüsü ile mümkün olmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüslerin varlığı özel kesimin gelişmesine ise çok yönlü katkı yapmıştır. KİT'lerde düz işçiler eğiterek becerili işçiye dönüştürüldü; teknik kadrolar ve yönetim kadroları üretim sürecinde eğitip bilgili, becerili kadrolar oluşturuldu. Bunlar KİT'ten ayrılıp özel kesime geçtiklerinde, "dışsal fayda" sağladılar, özel sektör, yetişmesi için yatırım yapmadıkları becerili işgücünü istihdam edebildiler. Aynı şey teknolojik bilginin yayılması açısından da geçerli olmuştur.

Bir diğer katkı kaynağı bilinçli bir politika sonucunda doğdu: kamu iktisadi teşebbüslerinin ürettiği ara mallar -girdiler çoğu zaman maliyetin altında belirlenen satış fiyatları yoluyla, özel kesimin kârlılığını arttıran bir öğe oldu.

Kamu iktisadi teşebbüslerinin ara girdi üretenlerinin etrafında bu girdileri kullanan küçük-orta boy özel işletmeler (KOBİ) doğdu; kredili satışları bunların finansman kaynağı olmuştur (Kazgan, 2013: 57).

1934 yılı itibariyle ülkedeki borç yükünün azalması, para arzının ve ihracatın artması ve dış ticaretin fazla vermesiyle sektörlerde büyüme oranları pozitif gerçekleşmiş olup 1930 ve 1939 yılları arasında GSMH'nin ortalama büyüme hızı yüzde 6 olarak gerçekleşmiştir (Çoban, 2015: 59).

3.1.3. Savaş Yılları: 1940-1945

Türkiye her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'na katılmasa da sosyal ve ekonomik anlamda bu savaştan olumsuz etkilenmiştir. Türkiye savaşa girmemesine rağmen silahaltına alınan nüfus yüzünden azalan üretim, azalan vergi gelirleri, döviz darboğazı ve kıtlık yüzünden oluşan karaborsa ile mücadele gibi konular yüzünden fiili bir şekilde savaş ekonomisini yaşamıştır.

Dünya ekonomisinin önemli aktörü olan ülkelerin birçoğu bu savaşa fiilen katıldığı için dünya ekonomisi özellikle dış ticaret hacminde önemli bir daralma yaşamıştır. Savaş yılları Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin birçoğunun çok yüksek enflasyon oranlarına maruz kaldığı yıllar olmuştur.

Dünya ekonomisinde yaşanan kıtlık ve yüksek enflasyonun ilk etkilediği alan tarımsal ürünler olmuş ve dünya genelinde ticaret hadleri tarımsal ürünlerin lehine dönerek tarımsal ürün fiyatları bir hayli yükselmiştir.

Türkiye ekonomisi yükselen tarımsal ürün fiyatlarının etkisiyle genel anlamda bir daralma dönemi yaşamış olup, sadece tarım sektöründe beklenen daralmayı yaşamamış, bu dönemde azalan ithalatı ve tarım ürünleri fiyatlarının yükselmesi sebebiyle artan ihracatı sayesinde dış ticaret fazlası vermiştir. Türkiye ekonomisi savaş yıllarında 1942 yılı hariç sürekli küçülmüştür (Kurtoğlu, 2019: 463).

Savaş harcamaları yüzünden kamu harcamaları ciddi oranda artmıştır. Yaşanan ekonomik küçülme sebebiyle devletin vergi tabanı olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde Varlık Vergisi[2] gibi sosyal alanda oldukça önemli etkileri bulunan yeni vergiler getirilerek kamu harcamalarının finanse edilmesi amaçlanmıştır.

Bu verginin getirilmesindeki amaç savaş yıllarında elde edilen olağanüstü ticari kazançları bir defaya özgü vergilendirmek ve büyük sermaye birikimi elde eden azınlıkların elde ettiği kârlardan devlet adına belli bir pay almaktı.

[2] Varlık Vergisi: 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla yürürlüğe konulan, olağanüstü servet vergisinin adıdır.

Bu gibi amaçların yanında ayrıca savunma harcamalarına bir finansman kaynağı bulmak ve talebi azaltarak enflasyonist baskıyı hafifletmek amaçlanmıştır.

Tüm bunlar amaçlansa da artan kamu harcamaları TCMB kaynaklarına başvurularak giderilmeye çalışıldığı için, artan sürüm hacmi enflasyonu körüklemiştir. Alınan bu önlemler dönem boyunca bütçenin fazla vermesini sağlasa da bu dönemde enflasyon cumhuriyet tarihinde ilk kez büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşanan enflasyon henüz kronik hale gelmemiş, savaşın bitimiyle enflasyon sorunu büyük oranda ortadan kalkmıştır.

Bu dönemde silahaltına alınan işgücü yeni yeni temellerini oluşturan işçi istihdamı dengelerini olumsuz manada etkilemiştir. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile hükümete savaş ekonomisinin idaresi amacıyla olağanüstü yetkiler verilmiştir. Bu kanun kapsamında çalışma süreleri uzatılmış ve ücretler enflasyonist bir sürecin daha da körüklenmemesi adına baskı altında tutulmuştur. Bu kanun devlete özel işletmeleri geçici süreli olarak el koyma hakkını dahi tanımıştır. İhracat ve ithalat ürünleri üzerinde fiyat saptama yetkisinin devlete verilmesi ve tarım ürünlerine düşük fiyattan el koyma ve dağıtma yetkileri piyasa ekonomisinde ciddi daralmalara sebep olmuştur.

Bu yıllarda yetişkin nüfusun büyük bir bölümünün askere alınması üretimde büyük düşmelere yol açmış ve örneğin savaş yıllarında buğday üretiminde yüzde 50'ye yaklaşan bir gerileme meydana gelmiştir.

Savaş öncesinde başlayan planlama çalışmaları ve sınai yatırım programları, savunma harcamalarının bütçeye hâkim olması yüzünden tümüyle ertelenmiştir. Bunlar, savaş yıllarının bir iktisadi gerileme dönemi olmasına yol açan nesnel etkenler olup 1940-1945 dönemini bu anlamda, yani iktisadi gelişme sürecinin durması anlamında "bir kesinti" olarak nitelemek doğrudur (Boratav, 2014: 81).

Tablo 2 1940 – 1945 Dönemi Sektörel Büyüme Verileri

YILLAR	GSYİH BÜYÜME (%)	TARIM (%)	SANAYİ (%)	HİZMETLER (%)
1940	-4,8	-1,2	-10,2	-6,8
1941	-10,4	-16,5	-2,4	-6,4
1942	5,5	19,4	-2,5	-5
1943	-9,8	-12,5	-1,4	-9,6
1944	-5,1	-10,7	-6,1	2,2
1945	-15,3	-23,4	-16,6	-6,3
ORTALAMA	**-6,65**	**-7,48**	**-6,53**	**-5,32**

Kaynak: http://www.sbb.gov.tr

Türkiye'de 1940 ile 1945 yılları arasını kapsayan dönemde GSMH'nin ortalama büyüme hızı yüzde -6,65; tarım sektörünün ortalama büyüme hızı yüzde -7,48; sanayi sektörünün ortalama büyüme hızı yüzde -6,53 ve hizmetler sektörünün ortalama büyüme hızı yüzde 5,32 olmuştur. Bu dönem aralığında hizmetler sektörü dışındaki ana sektörlerde küçülme gerçekleşmiştir. 1945 yılı sonunda tarım sektörünün GSMH içerisinde payı yüzde 39, sanayi sektörünün payı yüzde 15,6 ve hizmetler sektörünün payı yüzde 45,4 olarak gerçekleşmiştir (Çoban, 2015: 68).

3.2. 1946-1980 Dönemi

3.2.1. Yeni Dünya Düzeni (Serbest Dış Ticaret): 1946-1960

1946 yılı hem siyasi hem de iktisadi bakımdan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yıl, 1930 yılında başlayan korumacı ve devletçi bakış açısı doğrultusunda oluşturulan ekonomi politikalarından birçoğunun terkedilmeye başlandığı yıl olarak tanımlanabilir. Türkiye bu tarihlere kadar ABD ve SSCB arasında dengeli bir duruşu tercih etmiş, bu yıldan sonra ise ABD'nin yanında yer alarak ve soğuk savaş yıllarında kurulan birçok uluslararası örgüte üye olarak, gerçekleştirmiş olduğu eksen değişimini ortaya koymuştur.

Bu yıllarda değişen iktisadi duruş sonrasında ekonomik tavır, özel kesimi ve liberal piyasa ekonomisini destekler bir noktaya konumlanmıştır. 1946 yılının en önemli özelliklerinden biri, bu yılın tek partili rejimden çok partili rejime geçiş yılı olmasıdır. Bu yıla kadar sürdürülen dışa kapalı ve içe dönük ekonomi politikalarının birçoğu değişmiştir. Buna paralel olarak bu dönemde ithalat büyük ölçüde serbest bırakılmış ve artmış ayrıca dış açıklar ilk kez bu dönemde kronikleşmeye başlamıştır. Tüm bunların sonucu olarak 1946 yılı, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarıyla ayakta durmaya çalışan bir ekonominin temellerinin atıldığı bir yıl olmuştur. 1948 yılında toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde[3] devletçi politikalardan vazgeçilmesinin karara bağlanması tüm bu değişim sürecini destekler niteliktedir.

7 Eylül 1946'da bir dolar karşılığı Türk lirası 1.28'den 2.80'e çıkarılarak Cumhuriyet tarihinin ilk büyük devalüasyonu, ekonomiyi dünya ekonomisine bütünleşmiş etmeye yönelik liberalizasyon tedbirleriyle birlikte uygulamaya konulmuş ve dış yardım arayışlarına girişilmiştir. Bu girişimlerde 1946 planının bir ayak bağı olacağını fark eden iktidar, farklı ve daha liberal iktisatçılardan oluşan bir kadroya 1947 yılında, özel teşebbüsün rolünün ve tarım, ulaştırma, enerji sektörlerine verilen önceliğin arttığı Türkiye Kalkınma Planı'nı hazırlatmıştır.

Resmen uygulanmaya konmamasına rağmen bu plan, devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının artık kesinlikle gündem dışı olduğunu kanıtlayan bir belge olarak görülmelidir (Boratav, 2014: 98).

Dünya ekonomi ve siyasetinin bu yıllardaki genel seyrine bakarsak 2. Dünya Savaşı'nın bitmesini takip eden süreçte, dünya 2 kutuplu soğuk savaş dönemine girmiş, bir tarafta SSCB'nin diğer tarafta ise ABD'nin önünü çektiği iki kutuplu dünyada paylaşım savaşı devam etmiştir. Savaşla birlikte yıkılan Avrupa'nın yeniden inşası ve piyasa ekonomisinin yeniden tesis edilmesi ABD'nin SSCB'ye karşı asli politikası olmuştur. Truman Doktrini ile ABD, "komünizm tehdidi" altındaki devletlere mali ve askeri yardım yapacağını açıklamıştır. Bu yardımları alan en son ülke Türkiye olmuştur ve Türkiye ilk askeri yardımı bu yardım ile almıştır.

[3] Türkiye İktisat Kongresi: Ülkenin güncel ekonomik sorunlarını incelemek ve tavsiyede bulunmak üzere İstanbul Tüccarlar Derneği tarafından 29 Haziran 1948 günü tertip edilen iktisat kongresidir.

Bu doktrin ile beraber Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ABD ve Sovyet Rusya arasında Türkiye'nin uyguladığı ikili denge politikalarının son bulduğu resmileşmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye ABD'ye yaklaşacak ve ekonomi politikalarında liberal açılımlar sergileyecektir.

ABD İkinci Dünya Savaşı'nda yıkılan Avrupa ülkelerinin yeniden inşası için Truman Doktrini çerçevesinde Marshall yardımları yapmıştır. Türkiye'nin, Avrupa'nın yeniden inşa edilmesine katkı sağlayacağı görüşü ile Marshall yardımlarına[4] Türkiye de dâhil edilmiştir. Bu yardımlar Türkiye'ye nakdi ve ayni olarak yapılmıştır ve bu yardımlar çerçevesinde Türkiye'ye gönderilen traktörler tarımsal üretimin artmasına ve verimliliğin yükselmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin, uluslararası liberal ekonomik anlayışın neticesi olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan üst organlarına üye olması ve ülkenin Batılı ve özellikle Amerikalı uzman ve danışmanların sürekli bir uğrak yeri haline gelmesiyle birlikte gerçekleşmiştir (Boratav, 2014: 100).[5]

Bu dönem Türkiye ekonomisinde, birçoğu cumhuriyetten bu yana karşılaşılmamış ekonomik sonuçların ortaya çıkmasına sahne olmuştur. Türkiye bu dönemde döviz kıtlığı yaşamadığı bir dönemde, savaş sonunda 250 milyon dolarlık bir döviz rezervi ile varması ve 100 milyon dolara yakın dış ticaret fazlası vermiş olmasına rağmen dış yardım arama çabaları içerisine girmiştir.

IMF üyeliği öncesi merkez bankası para basma yetkisi kullanılmak istenmiş ve bu doğrultuda 1 doların TL karşılığı 1.28'den 2.80'e yükseltilerek ilk büyük değer düşürme yapılmıştır.

Bu devalüasyonun yapılmasında savaş sonrasında ülkelerin yurtdışına sattığı ticari malları daha uygun fiyatlarla cazip hale getirmek için giriştikleri değer düşürme yarışı oldukça etkili olmuş ve bu adım bu rekabete istinaden atılmıştır. 1946 yılının diğer bir özelliği ise Türkiye'nin son dış ticaret fazlasını verdiği yıl olmasıdır.

[4] Marshall Yardımları: II. Dünya Savaşı sonrasın ABD tarafından önerilen bir yardım paketidir. 1947 yılında önerilen bu yardım paketi 1948 ve 1951 yılları arasında yürürlüğe konulan bu yardım paketinden Türkiye'de dahil olmak üzere 16 ülke faydalanmıştır.

[5] Türkiye 1947'de IMF, Dünya Bankası ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütüne, 1952'de ise NATO'ya üye olmuştur.

Bundan sonraki süreçte Türkiye ekonomisi sürekli olarak dış açık verecek ve bundan sonraki süreçte dış açıklar en önemli kriz dinamiği haline gelecektir.

1946 yılında 1. ve 2. sanayi planlarının bir uzantısı niteliğinde olan ‘’İvedili Sanayi Planı’’[6] hazırlansa da, devletçi ve korumacı iktisadi bakış açısından bu dönemde vazgeçilmesi ve diğer gelişmeler sebebiyle bu plan uygulanmamıştır.

Daha sonra 1947 yılında Türkiye’nin ilk kalkınma planı olan ‘’Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’’[7] hazırlanmış ama maddi yetersizlikler sebebiyle uygulamaya geçilememiştir.

Türkiye’nin uygulanabilir ilk kalkınma planı ileriki yıllarda uygulanacak olan 1963 tarihli Birinci Beş Yıllık kalkınma planıdır. Bu dönem her ne kadar devletçi ve korumacı iktisadi bakış açısının terkedildiği bir dönem olsa da dış açıkların bir sorun olarak ortaya çıkması sebebiyle kamu iktisadi teşebbüslerinin önemi bu dönemde de anlaşılmış ve bu doğrultuda Et-Balık Kurumu (1952), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (1954) ve Türkiye Demir Çelik İşletmeleri (1955) gibi önemli işletmeler bu dönemde kurulmuştur.

Türkiye bu dönemde bazı önemli toplumsal dönüşümler yaşamıştır. Bu dönemde yeni alanların tarıma açılması ve traktör kullanılmaya başlanması gibi sebepler tarımsal üretimi ve verimi artırmıştır. Tüm bunların yanında bu dönemde önem verilen hizmet ve ulaştırma sektörleri sebebiyle ekonominin odağı şehirlere doğru kaymış ve ilk köyden kente göç dalgası bu dönemde başlamıştır.

Bu dönemde hizmetler sektörünün milli hâsıla içerisinde en büyük paya sahip sektör haline geldiği görülmektedir. Hizmetler sektörünün büyümesi ve en büyük dilime sahip olmasında özellikle ulaşım, haberleşme ve inşaat gibi hizmetlere yönelik yatırımların artması etkili olmuştur.

---

[6] İvedili Sanayi Planı: 1946 yılında Saraçoğlu Hükümeti tarafından hazırlanan, temel hedefi sanayileşerek büyüme ve ulusal bağımsızlık olan kalkınma programıdır.

[7] Türkiye İktisadi Kalkınma Planı: 1947 İktisadi Kalkınma Planı ile ABD’nin yapacağı ekonomik yardımların gereklerini karşılayacak şekilde hazırlanmış olup, hazırlanan bu paket 1946 İvedili Sanayi Planının aksine, sanayi sektörü yerine tarım sektörüne öncelik vermekte, dış kaynaklara ve ekonomide özel kesime dayalı bir gelişmeyi hedeflemektedir. Plan esas olarak ulaşım ve haberleşme gibi altyapı yatırımlarında yoğunlaşmayı öngörmektedir.

1946 ve 1953 yılları arasında genel olarak yaşam koşullarının düzeldiği ve reel gelirlerin arttığı yıllar olmuş, maaşlı-ücretli kesimin ise göreli durumları bu dönemde gerilemiştir (Boratav, 2014: 106).

Bu dönemde yaşanan önemli bir dönüşüm de bütçe konusunda olmuştur. 1954 yılına kadar genellikle fazla veren bütçe, artan kamu harcamalarının finansmanı ve KİT'lerin görev zararlarının kapatılmasında Merkez Bankası kaynakları ve dış borçlara başvurulması sebebiyle açık vermeye başlamıştır.

Bu dönemde bütçenin açık vermeye başlaması enflasyonist bir dönemin yaşanmasına sebep olmuş ve bu açıklar artık ekonominin en önemli kriz dinamiklerinden biri haline gelmiştir.

Bütçe açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile kapatılması 2001 yılına kadar sürecek olan bir kural haline gelmiş, yaşanan krizlerin en önemli sebebi olan enflasyonun kronikleşmesi süreci bu dönemde başlamıştır.

3.2.2. Planlama ve İthal İkamesinde Birinci Aşama:1960-1970

1960 sonrası, öncesindeki dönemde gerçekleşen dış dünyaya açılma sürecinin yaratmış olduğu bazı darboğazlar ve ekonomik sıkıntılar sebebiyle planlı ekonominin tekrar değerlendirmeye alındığı ve ithal ikameci sanayileşmenin ön plana çıkarılmasına yönelik adımların atıldığı yıllar olmuştur. Türkiye ekonomisinin bu dönemde planlı ekonomi politikaları tabanına oturduğu ve atılan adımların bu doğrultuda belirlendiği gözlenmektedir. İthal ikameci sanayileşme doğrultusunda ülkenin ithal ettiği ürünlerin yurtiçinde üretiminin gerçekleştirilmesi amacıyla atılan adımlar, bu dönemin belirleyicileri ve sonuçlar üzerinde en çok etkileri bulunan etkenleri özelliğini taşır.

Bu dönemde dünya ekonomisini etkileyen küresel etkili ekonomik ve siyasi unsurları inceleyecek olursak, bu dönemde dünyadaki genel gidişatı belirleyen öncelikli unsurun soğuk savaş olduğunu ve bu soğuk savaş yıllarının ABD ve SSCB dışındaki ülkelerin de temel gidişatı üzerinde oldukça etkili olduğu gözlemlenebilir.

Soğuk savaşın yanında Vietnam'da devam eden çatışmaların önce Fransa'yı daha sonra ABD'yi zorlaması ve SSCB'nin her geçen gün çevre ülkeler üzerinde etkisini arttıracağına yönelik endişeler, bu dönemin kargaşalı bir dönem olarak kabul edilmesini destekler niteliktedir. Türkiye, bu kargaşalı dönemin etkileri altında askeri yönetimin gölgesinde hesaplı-kitaplı bir planlı kalkınma modelini gündeme getirmiştir.

Soğuk savaşın iki tarafı ve dönemin iki süper gücü olan ABD ve SSCB arasındaki gergin süreçte, ABD ve birçok Avrupa ülkesi liderliğinde uluslararası kuruluşa üye olan Türkiye, ekonomi için dış kaynak arayışına girdiği bu yıllarda planlama üzerindeki titizliğini daha da arttırmıştır.

Hazırlanan kalkınma planlarının temel öncelikleri sanayileşme ve kalkınma olsa da toplumun genel gidişatını belirleme ve iç dengelerin dış dengeler ile uyumlaştırılması amacı da planların önemli bir dinamiğidir. 1960-1980 döneminde dikkate alınacak ve oldukça önemli etkileri olan diğer önemli iki konu ise Petrol Krizi ve Kıbrıs Barış Harekâtıdır.

Petrol Krizi'nin yaşandığı yıllarda enerjide dışa bağımlı bir ülke özelliği taşıyan Türkiye'nin, ithalat ve ihracat dengelerinin bir hayli olumsuz etkilendiği ve bu krizin yaşanan darboğazlarda çok önemli bir faktör olduğu gözlemlenmektedir. Kıbrıs Barış Harekâtı ise Türkiye'yi Avrupa ülkeleri tarafından uygulanan ambargolar ile karşı karşıya bırakmış ve bu baskılayıcı etkiler 1973 sonrasında oluşan ekonomik ve siyasi kargaşaların filizlenmesinde oldukça etkili olmuştur.

Dönemin Türkiye özelinde değerlendirilmesi noktasında kalkınma planları oldukça önemlidir. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatının kurulması, planlamanın daha kurumsal ve kapsamlı olarak çalışıldığı bir ülke ödevi haline gelmesinde oldukça önemlidir. Ülke geçmişinin getirdiği zorunluluklar haricinde, dönemsel etkilerin de oldukça etken olduğu bir zaman diliminde hazırlanan bu planlar, ülkenin yeni eğitim vizyonlarından gerekli sanayi atılımlarına kadar, birçok sosyoekonomik alanda öngörülere ve hedeflere sahiptir. Milli tasarrufları attırmak ve ülkenin ekonomik kalkınmasını demokratik ilkeler çerçevesinde sağlamaya yönelik olarak gerekli yatırımları gerekli alanlara kanalize etmek Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının temel hedefidir.

1923 yılından 1960 yılına kadar nüfusu 2 katına çıkan ülkemizde nüfus artış hızı savaş yılları haricinde sürekli olarak artmıştır. Bir önceki dönemde bahsettiğimiz kentleşme sürecinin hız kazanması sonrasında 1927 yılında yüzde 82 olan köylü nüfusu 1960 yılına gelindiğinde yüzde 71,3'e düşmüştür.

Okuryazarlık oranının artması, yapılan hastane, demiryolu, okul sayılarının Cumhuriyet'in ilanından 1960 yılına kadar artış göstermesi başarı olarak değerlendirilse de bu artışlar planlamayı kaleme alan uzmanlarca yeterli görülmemiş ve yapılması gerekenler listesi bu disiplinli bakış açısı çerçevesinde oluşturulmuştur.

Planlanan hedeflerin gerçekleşmesinin belirli bir zaman istediği planlamacılarca kabul edilmiş ve 15 yıllık bir perspektif doğrultusunda uzun vadeli planların hazırlanması amaçlanmış ve kısa vadeli planlar yerine "perspektif planlar" oluşturulmuştur.

1960 yılına kadar istihdamın sektörel dağılımında tarımın payı giderek azalsa da ülkemiz bu dönemde hala tarıma dayalı ekonomiye sahiptir. İthal ikameci sanayileşmenin ilk aşaması olan temel tüketim ürünlerini üretme aşaması, üretimlerinin kolay gerçekleştirilmesi ve hazır bir talebin bulunması sebebiyle "kolay aşama" olarak değerlendirilmiştir.

Bu doğrultuda üretilen ürünlerde tam uzmanlaşmanın sağlanamaması, dünya ile rekabet edecek bir kaliteyi sağlayamamış ve bu ürünlerin ihracatının beklendiği gibi gerçekleşmemesinden dolayı ürünler iç piyasaya yönelik olmuştur. Bu sebepler bağlamında ülkemizin temel ihracat geliri hâlâ tarımsal ürünlere bağlıdır. İthal ikameci sanayileşme doğrultusunda bu dönem ithalata yönelik korumacı önlemlerin belirgin bir şekilde uygulandığı bir dönemdir. İthalat için girdi olan ara mallar ve yeni sanayi işletmelerinin kurulumu için gerekli olan yatırım malları ithali bu dönemde serbest bırakılmıştır.

Bu dönemde gerçekleşen yatırım malları ithalinin girdi malları ithalinden daha düşük olması sebebiyle üretimde sürekli artan düzeyde bir dışa bağımlılık ortaya çıkmıştır. Yatırım mallarının üretkenliği temel olarak iç piyasaya yönelik malların üretiminde belirleyici olması sebebiyle ihracat geliri sağlanamamıştır.

Girdi ve ara mallarda ithalata bağımlılık ihracattaki verimsiz durumla birleşince Türkiye ekonomisinin 1960-1980 döneminin sonlarına doğru döviz darboğazını yaşaması kaçınılmaz olmuştur.

3.2.3. İthal İkamesinde ikinci Aşama: 1970-1980

1960-1980 döneminde daha öncesinde hiç tecrübe edilmemiş bir faktörün ortaya çıkısı belirleyici olmuş, dönem boyunca gurbetçi işçilerin göndermiş oldukları dövizler ülkemizin bu dönemde en önemli döviz kaynaklarından biri haline gelmiştir.

1960 anayasasının zeminini hazırladığı özgürlükçü paradigmanın gölgesi altında, işçi hareketlerinin, işçi sendikalarının ve şehirleşmenin arttığı bu dönemde gözlenen kargaşalı ve dinamik ortam, siyaseti ekonomi üzerinde baskın hale getirmiştir.

Bu dönemdeki siyasetçilerin dönemin kargaşası arasında popülist politikalara tercih etmesi sebebiyle, gündelik ve oy kayıplarını minimize edecek ekonomik önlemleri dış kaynak bulma arayışını hızlandırmış ve sağlanan dış kaynaklar yapısal dönüşümlerden ziyade cari harcamalara kanalize edilmiştir.

İthal ikameciliğin yarattığı döviz kıtlığı, Petrol Krizi, seçim sarmalları, Avrupa merkezli siyasi ambargolar ve oluşmaya başlayan yerli burjuvazinin lüks mal tüketimine yönelik ithalat iştahı ışığında Türkiye ekonomisi 1977 yılında krizin eşiğine gelmiştir. Enflasyon ve işsizliğin bir arada yaşandığı bu stagflasyonist dönem 1980 askeri darbesine sebep olacak ortamın hazırlanmasına etki etmiştir (Kazgan, 2013: 96-97).

Dönemin istihdam görünümünde sanayi sektöründeki hâsıla artışına rağmen aynı oranda istihdamın oluşmadığı "istihdamsız sanayileşme" denilebilecek bir durumla karşılaşılmıştır. Şehirleşme ve nüfus artışları sebebiyle 1947-1960 döneminde hızlı bir artış trendine giren hizmetler sektöründeki istihdam payının artması, bu dönemde de benzer şekilde devam etmiştir.

Hizmetler sektörünün faal nüfustan aldığı pay 1960'ta yüzde 15,4 iken 1975 yılına gelindiğinde bu pay yüzde 25,1 ve 1980'de yüzde 29,5 olmuştur. Sanayinin istihdam içerisindeki payı ise bu yıllarda yüzde 9,6, yüzde 11 ve yüzde 12,5 olarak

gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki kentleşmenin sanayileşmenin ilerleyişinden daha hızlı olması sebebiyle, sanayileşmenin beklenen istihdam artışını sağlamadığı söylenebilir.

Çalışanların büyük bölümünün üretken olmayan işlere yönelmesi ve oluşan kârların sanayi sermayesi yerine, ticaret sermayesine dönüşmesi bu dönemin bir diğer özelliğidir.

3.3. 1980'den Günümüze

3.3.1. 1980-1990 Dönemi: 24 Ocak Kararları

24 Ocak 1980 yılı Türkiye ekonomisinde milat kabul edilen dönüm noktalarından biridir. 24 Ocak kararları olarak adlandırılan ve bir takım ekonomik tedbirlerin alınmasına sebep olan bu ekonomik manifesto Cumhuriyet tarihinin en radikal ekonomik hamlesi olmuştur.

Türkiye ekonomik tarihi açısından milat kabul edilen tarihlerden olan ve tarihi adıyla anılan 24 Ocak kararları ekonomimizin kapitalistleşme ve liberalleşme sürecinde kırılma noktası olmuştur. Türkiye sürekli kriz eğilimleri olan, kronikleşen bir artan enflasyon yapısına sahip, istihdam ve işsizlik problemleri olan, işgücü niteliği bakımından yetersiz ve toplumsal uzlaşıyı sağlayamamış bir halde sanayileşme politikalarını değiştirerek ihracata dayalı sanayileşmeyi tercih etmiş bir ülke olarak görülmektedir. Mevcut durumlar değerlendirildiğinde aslında ekonomide yaşanan sıkıntıların sadece finansal ekonomik sistemden kaynaklı olmadığını, esasında sosyal ve siyasal şartların yanında yapısal alanları da içine alan krizlerin olduğu söylenebilir. Bu sebeple uygulanan istikrar politikaları sadece finansal sektörle ilgili değil, kurumsal ve yapısal alanlarla ilgili olarak ta önemli düzenlemeler içermektedir (Aydın, 2001).

1973 petrol krizi olarak da adlandırılan dönemde petrol fiyatlarında ki fahiş fiyat artışları bütün dünya ekonomilerinin derinden yara almalarına sebep olmuştur. Ülke ekonomileri bu yıllar da yaşanan ekonomik sıkıntıları daha atlatamadan 1979 yılında ikinci bir petrol şoku yaşanmış ve bu şokla birlikte Türkiye ekonomisi de döviz rezervleri azalarak, enflasyon ve işsizlik oranları artarak ve milli gelirinde azalma yaşayarak derin bir yara almıştır.

Bu dönemde Türkiye ekonomisinde bu yaraları saracak kesin ve yapısal reformlar yerine, kısa vadeli borçlanma ile cari işlemler açıklarının finansmanı ve kamu harcamalarının finansmanı temin edilerek kısa vadede geçici sonuç alınmaya odaklanılmıştır.

Bu durumda ise borçlanma belli bir süre sonra olanaksız duruma gelince ithalatı azaltmış ve ithal edilen mallarda da daha çok girdi malları şeklinde olmuştur. Bu durum üretim düşüşünü oda domino taşı misali işsizliğin artışı, istihdamın azalışı ve kıtlık gibi ekonomik olumsuzlukları oluşturmuştur.

Bu olumsuz durumların etkisi olarak da ülke de karaborsa piyasası oluşmaya başlamıştır. Artık bütün bu olumsuz durumların arka arkaya gelmesiyle 1979 yılında Türkiye Ekonomisi pahalılık, yokluk ve karaborsa yanında siyasi krizlerle de kilitlenme noktasına gelmiştir. Bu kriz ortamında kredi kaynakları da yok olduğu için iç piyasalarda istikrar bozulmuş ve dış ödemeler dengesizlikleri yaşanmıştır.

Hükümet bu sıkıntıları aşabilmek için serbest piyasa ekonomisi argümanlarını benimseyerek fiyat kontrollerini kaldırmış, dış ticareti serbestleştirmiş ve önemli miktarda devalüasyona gidilmiştir (Aydın, 2001).

1980'li yıllarla beraber liberalleşme sürecine giren Türkiye ekonomisinin izlediği sanayileşme politikası, ağırlıklı olarak tüketim mallarının ithalatı üzerine kurulmuştur. Bununla birlikte tüketim mallarının üretimi için ihtiyaç olunan hammadde ithalatı ve petrol ithalatının yoğun olması, bununla birlikte artan kamusal harcamaların finansmanı için ihtiyaç olan döviz talebi ve Kıbrıs Barış Harekâtı sebebiyle yaşanan ekonomik ve siyasi ambargolar, Türkiye Ekonomisinin içinde bulunduğu istikrarsızlığın başlıca nedenleri olarak gösterilmektedir. Böyle bir ekonomik ve siyasi konjonktürde alınan 24 Ocak 1980 Kararları ile neredeyse hiperenflasyon sınıra dayanan enflasyon göstergesi düşürülmeye çalışılmış, döviz ve sermaye piyasalarının dünya ekonomileri ile bütünleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Parasız, 2001; Kepenek, 2000).

Şahin (2001) çalışmasında, 24 Ocak 1980 ekonomik manifestosundan öncesinde Türkiye ekonomisinde uygulanması gereken ekonomik ve siyasi politikaların zamanında uygulanmamasından dolayı biriken soruların yanı sıra yaşanan konjonktürel

dalgalanmalar ile birlikte üretimin azaldığını, ihracatın düştüğünü, döviz tıkanıklığı ile birlikte tasarrufların azaldığı olgusunun ortaya çıktığını belirtmektedir.

24 Ocak 1980 kararları ile birlikte IMF öncülüğünde Ortodoks istikrar önlemleri şok stratejilerle birlikte yürürlüğe konmuş olup Türkiye ekonomisinin Dünya ekonomisi ile bütünleşmesini sağlayacak olan serbest piyasa ekonomisinin yapılması planlanmıştır.

24 Ocak 1980 Kararları öncesindeki Türkiye ekonomisinde makroekonomik göstergelerin durumu Tablo da yer almaktadır.

Tablo 3 1970'li Yıllarda Temel Makro Ekonomik Göstergeler

Yıl	GSYİH*	ENFLASYON**	BÜYÜME	İŞSİZLİK	NÜFUSUN BÜYÜME ORANI
1970	62,86	7,9	-	-	2,5491
1971	69,73	19,0	5,6	-	2,5310
1972	78,15	15,4	7,4	6,2	2,5348
1973	85,09	13,9	3,3	-	2,5314
1974	97,92	23,9	5,6	-	2,5319
1975	114,66	21,2	7,2	-	2,5334
1976	133,61	17,5	10,5	-	2,2235
1977	146,73	26,0	3,4	-	2,0847
1978	159,39	61,9	1,5	9,6	2,0876
1979	171,47	63,5	-0,6	-	2,0871
1980	182,37	94,3	-2,4	7,2	2,0858

Kaynak: http://www.oecd.org/ OECD (2017) *Milyon dolar, **tüketici fiyatları %

Tablo 3'ü incelediğimiz zaman görüyoruz ki; verilere bakıldığında 1970-1980 yılları arasında GSYİH'da düzenli bir şekilde artış olduğu, buna karşın büyüme, enflasyon ve işsizlik rakamlarında düzensizlikler olduğu görülmektedir.

Enflasyon oranı 1971, 1974, 1978 ve 1980 yıllarında ani sıçramalar yaparak yüksek hiperenflasyon sınırına yaklaşmıştır. Aynı yıllarda büyüme rakamlarında da düşüşler yaşanmakla beraber 1979 ve 1980 yıllarında ekonomide daralma yaşanmıştır. 1970'li yıllar boyunca yaşanan siyasal istikrarsızlık ve çekişmeler, Kıbrıs Barış Harekâtı ve 2. Petrol şoku gibi olayların Türkiye ekonomisini derinden etkilediği görülmektedir.

Yaşanan bu siyasi ve ekonomik sorunların tabloya yansıttığı veriler ışığında; ekonomi yönetiminde istikrar sağlayacak, ihracata dayalı sanayileşme politikalarını benimseyecek ve önemli bir ekonomik sorun olan enflasyon kavramı ile mücadeleyi temel hedef edinecek politikalar 24 Ocak 1980 Kararları adı altında yayınlanmış ve uygulamaya koyulmuştur (Parasız, 2001).

24 Ocak 1980 yılında yayınlanarak dönemin içerisinde bulunan ekonomik problemlerini çözmek adına alınan 24 Ocak ekonomik kararlarını diğer istikrar politikalarından ayıran en önemli farklılık serbest piyasa ekonomisi koşullarını içermesidir.

Serbest piyasa ekonomisi şartlarının çalışması içinse; esnek kur sistemi benimsenerek faiz oranları serbest bırakılmış, TL çevrilgen hale getirilmiş, kamusal malların kapsamı daraltılmış, sermaye piyasalarının ülke ekonomisi içerisindeki payı arttırılmış, özelleştirme uygulamaları başlatılmış ve yeni kurumsal yapılanmalara gidilmiştir (Alp, 2000).

3.3.2. 1990-1995 Dönemi: 5 Nisan Kararları

Türkiye ekonomisi 1994'lü yılların başında yaşamış olduğu ekonomik bunalımdan kurtulmak adına 5 Nisan 1994'te 5 Nisan kararları olarak anılacak olan, bir istikrar programı açıklamıştır. Bozulan ekonomisini rayına oturtmak olan bu istikrar programının amacı; kamusal harcamaların fazlalığından doğan açıkları azaltarak, finans piyasalarını dengeye getirmek, ihracatı ve döviz getirici faaliyetleri teşvik ederek dış ticaret açığını azaltmak, yapısal reformlarla kamu açıklarını azaltmaya ek destek vermek biçiminde düşünülmüştür. Programda "temel ilke" olarak "üretim yapan, sübvansiyon dağıtan bir devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini sağlayan ve sosyal dengeleri gözeten bir devlet yapısına geçmek" esas alınmıştır.

Program çerçevesinde kamu gelirlerini artırıcı tedbirler yürürlüğe konurken kamu harcamalarının kısıtlanması yönündeki tedbirler taviz verilmeden uygulanması kararlaştırılmıştır.

Programın başarısı açısından Nisan-Haziran dönemindeki bütçe uygulaması büyük önem taşımakta olup alınan tedbirlerin uygulanması sonucunda kamu kesimi borçlanma gereğinde önemli bir azalma sağlanabileceği düşünülmüştür. Petrol ürünleri fiyatlarının arttırılması, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan payın artırılması, tekel ürünlerinin fiyatlarını arttırılması ve kuruluşun Hazine'ye olan vergi borçlarının tahsil edilmesi ve bunun yanı sıra diğer gelir arttırıcı tedbirlerin uygulanması ile bütçe gelirlerinde artış sağlanabileceği öngörülmüştür. Ayrıca, bütçe harcamalarındaki tasarruf ise; yakıt ve malzeme alımlarından, yatırımların kısılmasından ve başta KİT'lere yapılan transfer harcamaları olmak üzere faiz hariç transfer harcamalarındaki kısıtlamalardan sağlanacaktı. Böylece, kamu kesimi açığının Merkez Bankası kaynaklarından sağlanan finansmanın önemli ölçüde azaltılacağı ve sağlanan tasarruflarla kamunun iç borç stoku düşürüleceği öngörülmüştür.

Programda, TCMB'nin özerkliğini artırmak amacıyla, TCMB'nin Hazine'ye ve diğer kamu kuruluşlarına verdiği kredilere sınırlamalar getirilmiştir. Bu çerçevede, 1995 yılında hazine bütçe ödeneklerindeki artışın yüzde 12'si kadar kısa vadeli avans kullanabilecektir. Bu oran 1998 yılına kadar yüzde 3'e düşürülmüştür.

Bunun yanı sıra, TCMB para politikasını ekonomideki fiyat, ücret ve döviz kuru için öngörülen hedeflere uyumlu bir şekilde yürütecek ve parasal büyüklükler kontrol altında tutulacaktır. Dolayısıyla, TCMB'nin parasal büyüklükler üzerindeki kontrolünü arttırabilmek için mevduat munzam karşılıkları ve hazır para uygulamaları yeniden düzenlenmiştir

Mali piyasalardaki istikrarsızlık nedeniyle sistem dışına çıkan tasarrufların tekrar mali sisteme dönmesi amacıyla, bankalardaki tasarruf mevduatlarının tamamı güvence altına alınmıştır. Bankalar Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin kanun hükmünde kararname yürürlüğe girmiştir. Böylece, bankaların kuruluş, faaliyet ve öz kaynakları ile denetimleri yeni esaslara bağlanmıştır.

Başta ihracat olmak üzere, turizm, dış müteahhitlik ve döviz kazandırıcı tüm hizmetler, Türk ekonomisinin itici gücü olarak düşünülmüş ve ihracatı artırmak amacıyla, döviz fiyatının yükselişi ve Exim-bank kredi ve sigorta programlarının kapsamı genişletilerek destek olması amaçlanmıştır.

Ayrıca küçük ve orta boy şirketlerin kesim itibariyle ihracat için örgütlenmeleri, dış ticaret sermaye şirketlerinin koşulları yeniden belirlenmiştir.

Ekonomik kalkınmanın sağlıklı ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşması için; vergi reformu, özelleştirme, tarımsal destekleme politikaları ve kamu kesiminde istihdamın rasyonalizasyonu gibi yapısal düzenlemeleri program zorunlu kılmaktadır. Programın yapısal düzenlemeler çerçevesinde alınan kararları ise aşağıda belirtilen şekilde sıralanabilir:

- Kamu kurumlarının özelleştirilmesi ile ilgili kurumsal düzenlemelerin bir an önce gerçekleştirilmesi ve 1994 yılı sonuna kadar bazı KİT'lerin özelleştirilmesi öngörülmüştür.
- Sosyal güvenlik kuruluşlarının kaynak yaratmalarının sağlanması, bütçe üzerindeki yüklerin azaltılması ve emeklilikteki nimet-külfet dengesinin kurulması temel hedef olarak belirlenmiştir
- Tarımsal destekleme fiyatlarının dünya fiyatlarının üstünde tutulmasının ekim alanlarının aşırı genişlettiği ve ürün fazlası oluşmasına neden olduğu vurgulanarak bu uygulamadan kaçınılacağı belirtilmiştir. Programda yapısal düzenlemeler çerçevesinde alınan kararlardan biri olan özelleştirmeye ilişkin olarak Kepenek ve Yentürk (2000, s.487) tarafından getirilen eleştiri: "Programın KİT konusundaki bu özelleştirme ya da tümüyle kapatma yaklaşımının iki önemli eksiği bulunmaktadır.
- Bunlardan birincisi, özelleştirme-kapatma işlemlerinin Türkiye ekonomisinin sanayileşme, teknolojiye dayalı dış rekabet ve uzun dönemli gelişme doğrultularını tümüyle göz ardı eden bir anlayışı sergilemesidir. Bunalım ortamlarında bu konularda sağlıklı kararlar verilemeyeceği çok açıktır.

- İkinci olarak da özelleştirme-kapatma işlemlerinin yürütülmesinde, satış biçimi, yerli yabancı sermaye ayrımı, satış sonucu elde edilecek gelirlerin nasıl kullanılacağı gibi noktalarda ilke ve kuralların konulmamış olmasıdır. Gerçekte yapılması gereken, bu ilke ve kuralların, başta işçi ve işveren örgütleri ve meslek oda ve birlikleri olmak üzere kamuoyunda tartışılarak oluşturulmasıdır. Bu nedenlerle KİT konusundaki düzenlemeler eksik ve yetersiz denilebilir".

- 5 Nisan istikrar programı IMF tipi istikrar programlarına benzer nitelikte olmakla beraber, uluslararası kuruluşların öngördüğü bir program değildir. Program IMF gözetiminde hazırlanmamış fakat Mayıs 1994 tarihinde IMF ile yapılan görüşmeler sonucunda bir Stand-by anlaşması ile bazı performans kriterleri çerçevesinde IMF tarafından kabul ve destek görmüştür.
- 5 Nisan istikrar programı kamu kesiminin dengelenmesi hususunda bir program içermekle beraber bu programın karar alıcılar tarafından nasıl algılanacağı, özelliklede ekonomik krizlerin ve önemli politika değişikliklerinin ilk etkilerinin görüldüğü, fiyatların çok esnek, spekülatif potansiyelin ise yüksek olduğu finansal piyasalarda ne tür tepkilere yol açacağı konusunda herhangi bir düşünceye yer verilmemiştir. Uygur (1994, s.49), istikrar programlarında finansal piyasaların tepkilerinin ne olacağı dikkate alınarak değişik senaryoların üretilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Söz konusu istikrar programında finansal piyasalara ilişkin olarak sadece bu piyasaların önemli bir ayağı olan döviz piyasaları ile ilgili olarak döviz kurlarının serbest piyasalarda belirleneceğine değinilmiştir. Uygur (1994, s.50), bu konuya ilişkin olarak, 1994 yılı başından itibaren önemli dalgalanmaların yaşandığı döviz piyasalarında spekülatif saldırılara karşı durulabileceğine dair mesaj niteliği taşıyan, piyasaya hakim değişkenlerin kontrol altına alınması gerektiğini belirtmiştir.
- İstikrar programlarının en önemli amaçlarından birisi ekonomide belirsizliğin ve risk ortamının azalması olmasına rağmen, ekonomideki belirsizliğin bir göstergesi olan döviz kurlarındaki dalgalanmalar istikrar programının uygulamaya konulmasının sonrasında sürmüştür.
- Belirsizlik ise risk gibi unsurları da etkileyerek yatırım, üretim ve istihdam gibi reel değişkenleri hem doğrudan hem de faiz oranı gibi diğer fiyat değişkenlerini etkileyerek dolaylı yoldan etkilemiştir.

Ayrıca istikrar programına rağmen faiz oranlarının düşmeyip artması belirsizlik ve risk ortamının sürmesi yanında enflasyon beklentisinin düşmediğini de göstermiştir. Hâlbuki başarılı olmuş tüm istikrar politikalarında programın açıklanması ile birlikte faiz oranlarının azaldığı görülmüştür (Uygur, 1994: 51).

Programda kamu fiyatlarına zam yapılmayacağının açıklanması ise programın iyi düşünülmediğini gösteren ve güvenilirliğini azaltan bir başka yönü olmuştur. Diğer fiyatlar üzerinde herhangi bir kontrol gücüne sahip olmadan veya özel kesim ile bu konuda bir anlaşma yapılmadan bu tür bir taahhüdün altına girilmesi bir süre sonra kamu fiyatları ile diğer fiyatların oranının bozulacağının göz ardı edilmesi ve giderek artan kamu açıkları anlamına gelmesi olarak açıklanmaktadır.

5 Nisan 1994 istikrar programı ekonomide stagflasyona neden olmuş ve mal piyasasında yaşanan talep daralması ekonominin tüm sektörlerini ciddi biçimde etkilemiştir.

GSMH'deki gelişmelerin en önemli belirleyicisi olan sanayi sektörü üretimi 5 Nisan Kararlarından sonra alınan önlemler sonucu iç talebin önemli ölçüde kontrol altına alınma çabaları ve ithalat fiyatlarının artması ile ikinci üç aylık dönemde yüzde 11,9 oranında reel daralmaya yol açmıştır. Sanayi sektörünün ağırlıklı girdisi olan enerji sektörünün üretimi de gözlenen gelişmelere paralel olarak yavaşlamıştır. Ayrıca, 1994 yılında talep daralmasından en çok etkilenen sektörler, önceki yıllarda yüksek talep artışlarının yaşandığı dayanıklı tüketim malları, elektronik sanayi ve karayolları taşıtlarıdır. Sanayi sektörünün yanı sıra hizmetler sektöründe de son iki üç aylık dönemde daralma gözlenmiştir.

Alınan istikrar önlemlerinin etkisiyle Türk lirasının değer kaybına uğramasına bağlı olarak ithalat hızla azalma eğilimine girmiş ve 1994 yılında toplam ithalat bir önceki yıla göre yüzde 20,9 oranında azalmıştır. İthalatın alt kalemlerindeki azalışlar incelendiğinde en yüksek oranlı düşüşün yüzde 32,5 ile tüketim malları ithalatında gerçekleştiği görülmüştür (TCMB, 1994: 18-20) İstikrar kararlarının ekonominin talep yönünü nasıl etkilediği incelendiğinde, istikrar kararlarının iç talebi daraltıcı politikalarının amacına ulaştığı görülmektedir.

1994 yılında döviz kurlarında ve mali piyasalarda sağlanan istikrar ve Eximbank'a aktarılan kaynakların artırılarak ihracat kredi ve sigorta programlarının güçlendirilmesi sonucunda, ihracatta Haziran ayında başlayan hızlı artış eğilimi korunmuştur. Böylece, 1994 Ocak-Aralık dönemi itibariyle ihracat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 18 oranında artmıştır.

Ekonomide yaşanan küçülmeye eş olarak hizmet ve sanayi sektörlerinde istihdamda daralma yaşanmış, işsizlik büyük ölçüde artmış, ortalama ücret ve maaşlar ise fiyat artışlarının gerisinde kalarak reel olarak kayıp yaşanmıştır. 5 Nisan 1994'te uygulamaya konulan istikrar programının ilan edilmiş bir döviz hedefi vardı.

Ancak, bu döviz çabası enflasyon üzerinde etkili olmadan, cari açıkların yükselmesi ve yapılacak olan seçimler nedeniyle 1995 yılı sonbaharında bırakılmıştır.

Böylece Türkiye tarihinde karşılaşılması pek mümkün olmayan bir durum yine oluşmuş, IMF ile 1994 yılında imzalan Stand-By anlaşması da yarıda kesilmiştir. 5 Nisan 1994 istikrar programının kısa vadeli önlemlerinin bir ölçüde istikrarla uygulanmasının sonucunda mali piyasalardaki hareketlenmeler durulmuştur. Fakat orta ve uzun vadeli tedbirler uygulanamamış ve yapısal reformlar gerçekleştirilememiştir.

3.3.3. 1996-2000 Dönemi

1998 yılından itibaren ekonomik süreklilik açısından enflasyonla mücadelede, güvene dayalı yeni bir strateji ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu strateji para, maliye, borç ve kur politikalarıyla ilgili bazı düzenlemelerle birlikte vergide yeni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, sosyal güvenlik sisteminde yeni şekil çalışmalarının başlatılması gibi bir takım yapısal önlemleri de içermektedir. Bu bağlamda, 1 Temmuz 1998'de yürürlüğe giren programla, piyasada azalan güveni tesis etmek üzere, faiz oranlarında ve fiyatlar genel düzeyinde bir düşüş eğilimi başladığını göstermek için yoğun bir çabaya girişilmiştir.

1998 yılı başında açıklanan para programında, Merkez Bankasının para otoritesi olarak bilançosunun yükümlülük tarafındaki rezerv para kalemini kontrol ederek, parasal durumu etkilemeye çalışacağı öngörülürken, döviz kuru politikasını iki ters yönlü kısıt olan cari işlemler hesabının sürdürülebilirliği' ve 'enflasyon' ölçütleri altında belirlemeye devam edeceği açıklanmıştır.

Bu durumda, Merkez Bankası'nın temel politika araçları olan döviz-efektif piyasaları aracılığıyla yapılan işlemler, açık piyasa işlemleri ve bankalar arası para piyasası işlemleri, söz konusu amaçlar doğrultusunda işleyen bir biçimde kullanılmaya çalışılmıştır.

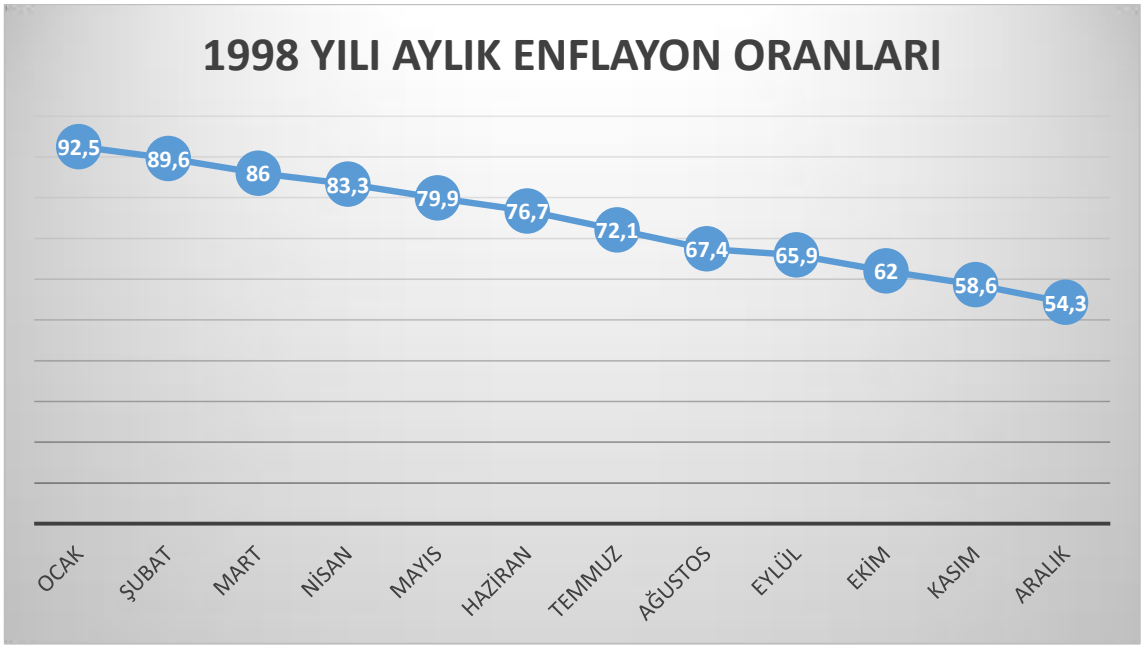
Tablo 4 1998 Yılı Dönemleri Merkez Bankası Döviz Rezervi

DÖNEMLER	REZERV PARA (TRİLYON TL)	ARTIŞ/AZALIŞ (%)
MART	1325.0	-
HAZİRAN	1575.7	18,92
EYLÜL	1896.8	20,38
ARALIK	2040.9	7,60

Kaynak: https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2042b4b9-4673-49f8-8dfe-

Rezerv para büyüklüğü 30 Haziran 1998 itibariyle, Mart 1998 sonuna göre yüzde 18,92 oranında artarak 1.575 trilyon Türk lirasına ulaşmış ve bu miktar ikinci üç ay için öngörülen, 1.587-1.615 trilyon TL'lik aralığın altında kalmıştır.

Şekil 7 Türkiye Ekonomisi 1998 Yılı Aylık Bazda Enflasyon Oranları

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1014

Bu olumlu hareketler enflasyonun indirilmesinde kısmen etkili olmuş ve 1998 yılı başında enflasyon yüzde 92,5 iken Haziran 1998'de yüzde 76,7'ye ve Eylül 1998'de yüzde 65,9 seviyesine kadar indirilmiştir.

Bu dönemde kamu harcamalarında kemer sıkmaya giden önlemler alınmış, vergi gelirlerinin artırılması, uygulanan kur politikasının 1998 yılı sonu enflasyon hedefiyle tutarlı olması hedeflenmiş, fakat Merkez Bankası'nın uyguladığı kur politikası 1997 Haziran'ından itibaren başlayan Güneydoğu Asya Krizi'nde ortaya çıkan devalüasyonlar sebebiyle hedeflenen sonucu verememiştir. Şöyle ki, bu tarihlerde 1998 Nisan (Yıllık) itibariyle krize maruz Güney Asya ülke paralarının dolar karşısındaki değer kaybı Singapur'da yüzde 12,5, Tayvan'da yüzde 19,6, Filipinlerde, yüzde 45,1, Malezya'da yüzde 49,2, Tayland'da yüzde 53,3, Güney Kore'de yüzde 55,4,Endonezya'da yüzde 257,7'ye ulaşmıştır. Bu olaylar karşısında, enflasyonu indirmek amacıyla kurun düşük tutularak TL'nin aşırı değerlenmesi, ülkemiz dış ticaret açığının daha da büyümesine sebep olmuştur.

Tablo 5 Turizm Verileri

YILLAR	**Turist Sayısı (Milyon Kişi)**	**Turizm Geliri (Milyon ABD Dolar)**
1997	9,70	7,002
1998	9,80	7,177
1999	7,50	5,203

Kaynak: http://www3.tcmb.gov.tr/sektor/2001/Raporlar/TURIZM.PDF

Bilhassa 1999 yılında yapılan seçim ekonomisi ve akabinde yaşanılan deprem felaketleri, bölücü örgütün etken olmasıyla turizm gelirlerinde yaşanan önemli düşüşler, kuraklık sebebiyle tarımsal üretimdeki gerileme ve diğer dışsal nedenler, ekonomi üzerinde son derece olumsuz gelişmelere sebep olmuştur. 1999 yılında ülkemize gelen turist sayısı 1998 yılına göre yüzde 23,6 azalarak 9,8 milyon turist sayısından 7,5 milyon turist sayısına gerilemiş, turizm gelirleri ise yüzde 27,5 azalarak 7.177 Milyar Dolardan 5.203 milyar Dolara kadar gerilemiştir. Yine bu dönemde GSMH' de yüzde 6,1'lik negatif bir büyüme ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak var olan hükümet, ekonominin bütün alanlarında detaylı düzenlemeleri içeren bir niyet mektubunu IMF'ye ileterek yeni bir Stand-by anlaşması imzalanmıştır.

Bu anlaşmaya göre;

- Enflasyon 2000 Aralık sonunda TEFE'de yüzde 20, TÜFE'de yüzde 25 olacak,
- GSMH yüzde 5 ya da 5,5 büyüyecek,
- İlan edilen sıkı döviz kuru politikasına titizlikle uyulacak,
- 2000 yılı hububat fiyatları CİF dünya piyasa fiyatının yüzde 35'inden fazla olmayacak,
- Tarım sektörüne verilen kredi sübvansiyonları tedricen azaltılacak,
- Maaş ve ücret artışları, enflasyon ve bütçe dengeleri temel alınarak belirlenecek,
- 2000 yılında 7,6 milyar Dolar özelleştirme geliri hedeflenecek,
- IMF'le varılan Stand-by anlaşması çerçevesinde birinci ve ikinci yılda 1.5 milyar Dolar, üçüncü yılda 1 milyar Dolar mali kaynak sağlanacak,
- Tarım, sosyal güvenlik, mali yönetim, vergi politikası alanlarında yasal düzenlemeler yapılacak ve gerektiğinde IMF uzmanlarıyla görüşülerek ek tedbirler ortaya konulacaktır.

1999 yılında yaşanan pek çok ekonomik olumsuzluğa rağmen böyle bir istikrar programının ortaya konulması, başlangıçta enflasyon ve faizlerde önemli düşüşlere yol açmıştır. Ancak enflasyonun düşmesi ile birlikte talebin de daraltılması hem yoğun işsizliğe ve reel ücretlerin düşmesine hem de alt gelir gruplarının daha da çok fakirleşmesine neden olmuştur. Bütün bunlara tarım üretimindeki gerileme, emek verimindeki düşüş ve ülkemizde son dönemlerde boyutları giderek derinleşen yolsuzlukları da eklemek mümkündür.

Esasen, IMF istikrar önlemlerinin özünde de genellikle ekonomiyi daraltıcı ve işsizliği arttırıcı politikalar yer almaktadır. IMF kendisine başvuran ülkelere öncelikle, döviz kurunu sabitleyerek sermayenin kaçışını önlemeyi önermekte, bunu desteklemek üzere de reel ücretleri azaltıcı ve sosyal harcamaları daraltıcı politikaların uygulanmasını istemektedir. Bu durum işsizliğin yarattığı bireysel ve toplumsal sorunların daha çok artacağı anlamına gelmektedir.

Tablo 6 Dış Ticaret Dengesi

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ
1996	23.224.464,97	43.626.642,50	- 20.402.177,52
1997	26.261.071,55	48.558.720,67	- 22.297.649,13
1998	26.973.951,74	45.921.391,90	- 18.947.440,16
1999	26.587.224,96	40.671.272,03	- 14.084.047,07
2000	27.774.906,05	54.502.820,50	- 26.727.914,46

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046

Döviz kuruna baskı TL'de aşırı değerlenmeye neden olmuş ve bu durum sınai sektörünü de olumsuz etkilemiştir. 1999-2000 Ocak-Kasım döneminde ihracatımız ancak yüzde 1,5 artarak 24.355 milyar Dolardan 24.707 milyar Dolara ulaşırken, ithalat aynı dönemde yüzde 37 oranında artışla 36.252 milyar Dolardan 49.672 milyar Dolara yükselerek çok büyük bir çıkış yapmıştır. Bu durum cari işlemler açığında da büyük bir sıçramaya neden olmuştur. Bu bağlamda Ocak-Temmuz dönemi itibariyle cari işlemler açığının 1999 yılında 3.316 milyar Dolardan 2000 yılında 8.912 milyar Dolara çıktığı görülmektedir. Bu gelişme, istihdam sorununun oldukça yüksek olduğu ülkemizde iç üretimin daralması sonucunu doğurarak işsizliğin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bunda 1 0cak 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşmasının[8] da bir miktar payı vardır.

[8] Gümrük Birliği Anlaşması: Türkiye ile Avrupa Birliği ortaklık konseyinin 6 Mart 1995 tarihli toplantısında, Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği'ne girişine dair anlaşma imzalandı. 13 Aralık 1995

Bu konuda yapılan bazı çalışmalar bu görüşü destekler özelliktedir. Gümrük Birliğine girilmesi nedeniyle 50'den 60'a kadar olan fasıllarda yer alan (tekstil ve hazır giyim girdisi) eşyaya ait birim fiyatlar gümrük birliği öncesi ve sonrası itibarıyla incelendiğinde bariz bir farklılık görülmektedir.

Gümrük birliğinin olmadığı ilk 28 dönemde birim fiyat ortalaması 2.78 $ iken, gümrük birliğinin olduğu son 12 dönemde birim fiyat ortalaması 3.32 $'a yükselmiştir. Dolayısıyla hammadde ve ara mamul girdi fiyatlarında 1996 Ocak-Mart döneminden itibaren önemli artışlar olmuştur. Bunun yanı sıra elde edilen çıktının yurtdışı satış miktarında belli ölçüde görülen artışa rağmen, satış fiyatında önemli düzeyde düşüş olmuştur. Şöyle ki Gümrük birliğinin olmadığı dönemlerde ihracat birim fiyatları ortalama 9.26 $ iken sonrasında 7.67 $'a düşmüştür. Türkiye ne kadar büyük bir üretici olursa olsun, birim fiyatlarını belirleyemeyeceği için, ihracatta büyük bir fiyat baskısı ile karşılaşmıştır.

Bu nedenlerle ülkemiz ürettiğinden daha fazlasını tüketmeye başlayarak, dış ticaret dengesinin ülkemiz aleyhine bozulması ve yüksek boyutlu iç ve dış borçlanmanın ekonomide yarattığı tahribat, ülkeyi önce Kasım 2000 ve sonra Şubat 2001' de çok daha büyük bir krizin eşiğine getirmiştir. Yıllar sonra sağlanan düşük faizli kamu borçlanmaları ve reel düzeye yakın mevduat faizleriyle sanayi ve diğer sektörlerde önemli bir talep oluşturulmuş ve bankalar yeniden asli görevlerine dönmeye hazırlanırken döviz kuruna aşırı baskı, TL'yi gereğinden daha değerlendirmiş ve reel faizler ilk defa enflasyon düzeyinin altına inmiştir.

Kredi faizlerinin de aşırı düşmesi üretim ve ihracat yerine ithalatı yükseltmiş ve bazı söylentilerin de etkisiyle değer düşürme beklentisi belirmiştir. Bankalar arası hesaplaşma faizlerin aniden tırmanmasına ve gecelik faizlerin yüzde 1500 gibi rakamlara ulaşmasına neden olmuştur (Bahadır, 2001: 23).

Daha sonra alınan bazı önlemler sonucu durum kısmen düzelse de, bankacılık alanında ortaya çıkan bazı olumsuz gelişmeler sonucunda yeniden bir ekonomik

---

tarihinde Avrupa Parlamento'su Türkiye ile imzalanan Gümrük Birliği Anlaşması'nı onayladı. Türkiye 1 Ocak 1996 tarihinde de Gümrük Birliği'ne girdi.

durgunluk, yoğun firma iflasları ve önemli ölçüde işsizlik sorunları yaşanmaya başlanmıştır. Bu esnada bazı bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmiş ve özel finans kuruluşlarının bazılarının faaliyetleri durdurulmuştur.

BÖLÜM 4. 2000 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİ

4.1. 2000 Sonrasına Genel Bir Bakış

Türkiye 21. Yüzyıla 17 Ağustos 1999 depreminin yaratmış olduğu tahribat ve 2000 ve 2001 yılında gerçekleşen ekonomik krizin sarsıntıları ile girmiştir. Bankalar krizini de kapsayan bu dönem üç IMF programı ile 2008 yılı ortasında tamamlanmıştır. 2002 ile 2007 yılları arası, ABD'nin kendi krizini ve bu krizin çevre ülkelere olumsuz etkisini gidermek amacı ile izlediği genişletici maliye ve para politikalarının etkilerini taşımıştır. Dünya ekonomisi bu dönem aralığında ortalama yüzde 5 büyüme gerçekleştirmiştir. 2002 ile 2007 yılları arası dönemde Türkiye ekonomisi ortalama yüzde 6 oranında büyümüştür (Kazgan, 2013: 313).

Finansal piyasalarda yaşanan ve dış şoklarla desteklenen 2000 ve 2001 krizleri Türkiye'yi derinden etkilemiştir. Bu dönemde yaşanan krizlerden kurtulmak için birçok plan program uygulanmış ve IMF destekli yardımlar alınmıştır. IMF'in dayattığı birçok program yine bu dönemde uygulamaya konulmuştur. 2000 Kasım ve Şubat 2001 krizleri sonrasında denenen çeşitli politika uygulamaları hayata geçirilmesine rağmen başarıya ulaşamamıştır. Son olarak ardı ardına yaşanan bu krizlerden kurtulmak için büyük bir yapısal değişime gidilmesi gerektiği anlaşılmış olup IMF'in desteği ile "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" başlığı altında yeni bir program uygulanmıştır.

Ekonomik programın temel yaklaşımı, enflasyonun düşürülmesi, kamu maliyesini düzene koyulması ekonomik büyümenin önündeki yapısal sorunların ortadan kaldırılması şeklinde olmuştur.

2000 yılında uygulamaya konulan İstikrar Programının temel hedefleri; sıkı maliye politikası, enflasyonu düşürmeye yönelik para ve kur politikaları, ücret ve fiyat artışlarının enflasyon hedefi ile uyumlu olmasını sağlayacak gelirler politikasıdır.

Programın nihai hedefleri ise ekonomik büyüme potansiyelinin artırılması, enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi, sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında yapısal reformların gerçekleştirilmesi şeklindedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin etkileri neticesinde program temel ve nihai hedeflerine ulaşamamıştır.

Kasım 2000 Krizinin başlıca nedenleri; Türk Lirasında likitide sıkışıklığı nedeniyle Türk Lirasının aşırı değer kazanması, döviz açığının ve cari açığın artmasıdır. Kriz sonrasında çok sayıda banka faaliyetine son vermiştir. Mali kesimde başlayan sıkıntılar, özel sektörü de derinden etkilemiştir. Ekonomide talep kesiminde oluşan daralmalar neticesinde, üretilen mal stoklarında artışa neden olmuştur.

Üretilen malların satılamaması birçok işletmenin kapanmasına ve işsizliğe neden olmuştur. Bu dönemde birçok bankanın kapanması da bankacılık sektöründe istihdamın azalmasına neden olmuştur.

Şubat 2001 Krizinin nedenlerine değinecek olursak, döviz piyasası dengesinin bozulması, bankacılık sektörünün faiz ve kur riski sonucu önemli kayıplar yaşaması ve tasarruf sahiplerinin yerli sermayelerini dövize dönüştürmesidir. Şubat 2001 Krizi sonucunda faiz ve enflasyondaki artış, döviz kurunda dalgalanma ve TL'nin aşırı değer kaybı yaşaması işgücü piyasalarında belirsizlik ortamının doğmasına yol açmıştır.

Reel sektör firmaları üretim maliyetlerini düşürmek için istihdamı azaltmış, personel ücretleri kontrol altına alınarak, planlanan sermaye yatırım ertelenmiştir. 2001 yılında GSMH'nin yüzde -9,5 oranında gerçekleşmesi nedeniyle ekonomi küçülmüştür (Çoban, 2015: 172 -173).

15 Mayıs 2001 yılında krizin etkilerini azaltmak için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Bu programda ekonomide sürdürülebilir gelişmenin sağlanması için rekabet ve etkinliğin artırılması, bankacılık sektörü yeniden yapılandırılarak Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu'nun kurulması, sabit kur rejimi terkedilerek, dalgalı döviz kuruna geçilmesi ve enflasyonla mücadele gibi hedefler yer almaktadır.

2000'li yılların başındaki kriz döneminden sonra 2002 yılından itibaren yüksek oranlı büyüme rakamlarına ulaşılmış ve bu büyüme küresel finans krizinin ortaya çıktığı 2008 yılına kadar istikrarlı olarak devam etmiştir. Bu büyüme sürecinin gerçekte bir büyüme olup olmadığını belirleyen birçok etmen vardır.

Bu süreçte istihdam ve işsizlik rakamlarında ortaya çıkan sonuçlar, yurtiçi tasarrufların sınırlılığı, tarım sektöründe plansız yapılanmalar ve sanayi sektöründe dışa bağımlılığın artması, kayıtdışı ekonominin yüksek düzeylerde seyretmesi büyümenin sanal bir büyüme olduğu ve 2008 yılında karşılaştığı ilk dirençte kalıcılığını yitirdiği gerçeği bu dönemde gerçekleşen büyümenin sanal bir büyüme olduğunu göstermektedir.

2001 ile 2007 yılları arasında tarıma dönük olarak Dünya Bankası'nın "Tarım Reformu Uygulama Projesi" benimsenmiştir. Bu program ile ürünlere özgü desteklere son verilip sabit oranlı nakit ödemelere dayalı ''Doğrudan Gelir Desteği'' programı uygulanmıştır. Tarım sektöründe tüm desteklemelere ayrılan kaynaklar IMF ve Dünya Bankası denetimi altında merkezi bütçeyle sınırlandırılmıştır.

İstihdam alanında ise bu dönem esnek çalışma modeli ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi politikaları gündeme alınmıştır. Esnekleşme hedefinin önemli bir bölümü tüm sektörlerde taşeronluğa, kamu sektöründe ise sözleşmeli statüye bağlı istihdamın yaygınlaşması ile hayata geçirilmiştir (Boratav, 2014: 201-202).

2000 ile 2006 yılları arası dönemde sanayi sektörü ortalama yıllık yüzde 5,7; tarım sektörü ortalama yıllık yüzde 1,5 ve hizmet sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 5,1 olarak gerçekleşmiştir. Kriz sonrası yüksek oranlı büyümenin büyük ölçüde dış borçlanma ve yabancı sermaye akımları ile ithalat yaparak sağlanmıştır. Bu politikada dış ticaret açığı ve cari işlemler açığına neden olmuştur (Çoban, 2015: 182).

2007 ve 2008 yıllarında ABD finans piyasaları kaynaklı krizin etkileriyle Türkiye'de talep azalması ve üretimde gerilemeler nedeniyle ekonomik büyüme de zayıf düzeyde performans gerçekleşmiştir.

2007 ile 2013 yılları arsında GSYİH'nin ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 3,5; sanayi sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 3,8; tarım sektörünün ortalama yıllık büyüme hızı yüzde 2,3 ve hizmet sektörünün yıllık büyüme hızı ise yüzde 4,3 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında gerçekleşen istikrar ve güven ortamı sonucunda hızlı ve güçlü bir ekonomik büyüme performansı sergilenmiştir.

Türkiye 2010 ve 2011 yıllarında gerçekleşen büyüme oranları ile Avrupa'da en hızlı büyüyen ekonomi statüsüne kavuşmuştur. 2008 yılında gerçekleşen kriz neticesinde ülkede istihdam artışı üzerinde olumsuz baskı oluşmuştur.

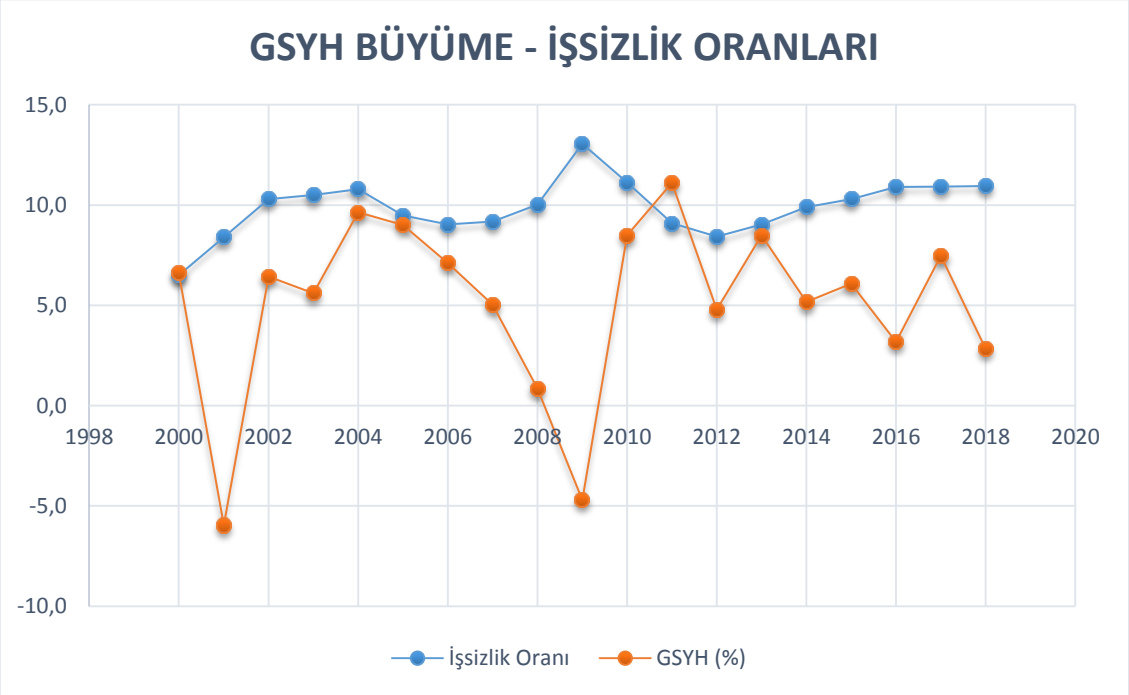
İşsizlik oranı 2008 yılında yüzde 11, 2009 yılında da yüzde 14 seviyelerinde ulaşmıştır. Bu dönemde istihdamı artırmak için işsizlik sigortası ödemeleri iyileştirilmiş ve kısa çalışma ödeneğinden yararlanma süresi uzatılmıştır. İşgücü eğitimi için kaynaklar artırılmış ve geçici süreli yeni iş alanları oluşturulmuştur. İşverenlerin işgücü maliyetlerini azaltmak için genç, kadın ve özürlü istihdam olanaklarını artırmak için sigorta primlerini düşürücü destekler sağlanmıştır (Çoban, 2015: 187-191).

2008 küresel finansal krizinin etkilerinden sermaye girişleri bağlamında bahsetmek yararlı olacaktır. 2008 ve sonrasında başta ABD olmak üzere AB, Japonya ve İngiltere merkez bankaları, iktisadi durgunluğu bir nebze hafifletebilmek için büyük miktarlarda parasal genişlemeye gitmişlerdir. Bu durum faiz oranlarının çok düşük seviyelere inmesine sebebiyet verirken, çoğu ülke için ucuz ve geniş hacimli finansmanın önünü açmıştır.

Türkiye'de özel kesim, 2010 ve 2011 yıllarında borçlanarak bu finansman imkânlarından faydalanmış ve finansal girişlerin hızlanmasına sebep olmuştur. Kriz sonrası ekonomik büyümenin itici gücü özel sektör sabit sermaye yatırımları ve özel tüketimin artması olmuştur (Bahçekapılı, 2015: 118).

2000 yılı sonrası ekonomik büyüme ve işsizlik ilişkisini anlamak için yıllar itibariyle ekonomik büyüme oranlarının ve işsizlik oranlarının karşılaştırılması önemlidir. Şekil.8'de ekonomik büyüme ve işsizlik oranları yıllar itibariyle grafik üzerinden değerlendirilmiştir.

Şekil 8 Büyüme ve İşsizlik Oranları

Kaynak: Ekonomik Büyüme Rakamları http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

İşsizlik Rakamları: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

2001 ile 2018 yılları arası ekonomik büyüme oranları ile işsizlik oranları arasındaki ilişki incelendiğinde ekonomik büyüme oranlarının inişli çıkışlı olduğu, işsizlik oranlarının ise dönemsel olarak artış ve düşüş eğilimi gösterdiği görülmektedir. 2001 ve 2009 yıllarında Türkiye'de gerçekleşen ekonomik krizlerin etkileriyle ekonomide daralmanın olduğu anlaşılmaktadır. 2000 yılı ile 2001 yılı arasında ülkede ekonominin yüzde -6,0 oranında, 2008 yılı ile 2009 yılı arasında ise yüzde -4,7 oranında küçüldüğü anlaşılmaktadır.

2000 yılında ekonominin yüzde 6,6 büyüdüğü ve işsizliğin yüzde 6,5 düzeyinde olduğu, 2001 yılında yüzde -6 ekonomik küçülmeye karşın işsizliğin 1,9 puan arttığı görülmekte olup 2002 yılına gelindiğinde yüzde 6,4 büyüme gerçekleşmekte olup işsizlik oranlarında düşme beklenmesine rağmen işsizliğin yüzde 1,9 artış gösterdiği anlaşılmaktadır.

Bunun nedeni 1990'lı yıllar itibariyle ekonominin büyümesinde itici güç olan tarım sektörünün payının hükümet politikası olarak GSYİH içerisinde payının azaltılıp sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarının artırılmasıdır. Tarım sektöründen ayrılan gizli işsizler, açık işsiz konumuna gelmişlerdir.

Bu işsiz topluluğu niteliklerine uygun iş bulamayıp uzun süre işsiz kalmaktadır. Bu durumda işgücünde yapısal işsizliği doğurmaktadır. 2002 yılında sağlanan büyüme performansına rağmen işsizliğin azaltılamaması, büyümenin yatırım ve üretim ile sağlanmadığını, büyümenin istihdam oluşturmadan gerçekleştiğini göstermektedir.

2002 ile 2007 yılları arasında Türkiye Ekonomisinin ortalama büyüme hızının yüzde 6 gibi rakamlara ulaşmasında ki temel dinamikler ise TÜİK'in, milli gelir hesaplarını 1987 temelli seriden 1998 temelli seriye geçirmiş olup milli gelir hesaplamalarında da Avrupa İstatistik Bürosu'nun hesap yöntemini kullanmaya başlamasıdır. Bu değişikliklerle milli gelir yüzde 34,4 oranında artış göstermiştir. 2007 yılı itibariyle GSYİH 713,8 milyar dolara kişi başına düşen milli gelir ise 9,662 dolara ulaşmıştır.

Bu verilerle Türkiye üst-orta gelirli ülkeler grubuna yükselmiştir. Milli gelirin yükselmesindeki bir diğer husus ise dolar üzerinden verilen rakamlardır. 2001 yılında 1,8 TL olan dolar kuru, 2008 yılında 1,2 TL'ye düşmüştür. Ayrıca dışarıdan gelen mali yatırımlar, dış borçlanmalar ve dışarıdan sağlanan doğrudan yatırımlar, yabancılara varlık satışları da dönemin döviz stokunu artıran ve görünürde ekonomik büyümeyi sağlayan diğer hususlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Kazgan, 2013: 336-337).

Anlaşılacağı üzere 2002 ile 2007 tarihleri arasında sağlanan ekonomik büyümenin gerçekte büyümeyi sağlamadığı dış kaynaklı sıcak paranın ekonomiyi şişirdiği, ülkede üretime ve üretimi artıracak yatırımlara dönüşmeyen kaynakların istihdam yaratmadığı işsizlik rakamlarından da anlaşılmaktadır.

2008 yılında dünyada gerçekleşen ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiştir. Merkez Bankası'nın döviz rezervleri 2001 yılından sonra ilk defa azalmıştır. 2008 yılında büyüme yüzde 0,8 olarak gerçekleşmiş, 2009 yılında ekonomi yüzde 5,5 oranında küçülmüştür.

Bu tarihlerde kapasite kullanım oranları düşmüş, işsizlik artmış ve enflasyon hedefleri tutturulamamıştır. İşsizlik oranı 2000-2018 tarihleri arası değerlendirildiğinde 2009 yılında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Kriz dönemlerinden sonra ekonomik büyüme rakamları ile işsizlik oranları arasında ki makasın daraldığı görülmektedir ve özellikle 2009 krizinden sonra 2011 yılında makasın oldukça daraldığı görülmekte buradan şu sonuca değinebiliriz kriz dönemlerinden sonra bir sonraki krize kadar makas sürekli dalgalanmalar izlemiş fakat düzenli olarak artmış veya azalmış gibi bir yorum yapmaya imkân vermemektedir.

Ekonomik Büyümenin dip işsizliğin ise tavan yaptığı yıllar incelendiğinde bu yılların kriz yılları olan 2001 ile 2009 yılları olduğu görülmektedir. Son dönem incelendiğinde 2018 yılı itibariyle ekonomik büyüme ile işsizlik oranları eğiliminin birbirinden gitgide uzaklaştığı görülmekte olup Türkiye'yi tekrar bir durgunluk döneminin beklediği söylenebilir.

4.2. 2000 – 2010 Dönemi

4.2.1 2000 ve 2001 Krizleri

Kasım ve Şubat Krizlerini irdelerken geçmiş dönem ekonomik verilerine dönüş yaparak başlamak gerekir.

Türkiye ekonomisi yaşamış olduğu 1994 Mali Krizinden sonra, 1998 yılına kadar ortalama her yıl yüzde 7 ile yüzde 8 gibi hızlı bir ekonomik büyüme ivmesi yakalamasına rağmen, sağlam temellere oturtulmuş, istikrarlı bir ekonomik yapı kurulamamış ve enflasyon düşürülememiştir. 1997 yılında yaşanan enflasyon, 1994 krizinden sonra karşılaşılan en yüksek enflasyon oranı olmuştur. Buna tarımsal destekleme fiyatları, ücretler ve maaşlardaki artışlar ile kamu açıklarına bağlı olarak yükselen faiz oranları sebep olmuştur.

Türkiye ekonomisi 1999 yılının sonlarına doğru ekonomik verileri kötümser bir hal almaya başlamıştır. Ekonomik büyüme verilerine göre ekonomi yüzde 6 oranlarında daralmış, enflasyon oranı yüzde 70'lere dayanmış, bütçe açıkları taşınamaz bir pozisyona gelmiş, yıllık bileşik faiz oranları ortalama yüzde 100'ü aşmış bir durumdaydı (Eğilmez, 2008: 74).

1994 krizinden sonraki 1994 ile 1999 dönemi arasında hükümetin uygulamış olduğu politikalar ile meydana gelen ekonomik gelişmeler 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ayak sesleri olmuştur. Bu politikalardan bazıları şunlardır;

- Yüksek faiz politikası ile hem sıcak para girişini sağlamak hem de sermaye kaçışını önlemek. Bu politika iç borçlanmada hızlı bir artışa sebep olmuştur.
- Banka mevduatlarının tam sigorta kapsamına alınması. Bu uygulama batan bankalarda mevduat hesabı olanların tüm paralarının devlet garantisi altına alınması anlamına gelir ki buda devlet ekonomisine ağır bir yük oluşturmuştur.
- 1990 ile 2002 yılları arasında sık sık değişen hükümetler sonucu istikrarlı bir siyasi yapının oluşturulamaması.
- Ülkemizin jeopolitik konumundan dolayı yaşamış olduğu terör olayları sonucunda yüksek askeri harcamaların yapılması ve bu terör olaylarının ülke ekonomisinde önemli bir yeri olan turizm gelirlerini de olumsuz etkilemiştir.
- Türkiye 2000 yılına oluşan bu olumsuz ekonomik havayı dağıtmak adına IMF stand-by'ı desteği ile yeni bir ekonomik program belirleyerek girdi. Belirlenen bu program 3 temel amaca dayanıyordu;
- Mali bütçe ve bütçe haricindeki kamu kesiminin mali disiplin içine sokulması,
- Önceden belirlenmiş düşük bir sabit kur rejimi uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi
- Yapısal reformların ve özelleştirmelerin hızlı bir şekilde devreye alınması.

Yapılacak bu uygulamalar ile amaçlanan enflasyon oranının düşürülerek kalıcı bir sürdürülebilir ekonomik büyüme ortamını sağlamak olmuştur.

Ortaya konan bu programın sonucu alınan önlem ve yapılan eylemler sonucunda 1999 yılındaki ortalama yüzde 106 seviyelerine kadar ulaşmış olan iç borçlanma bileşik faiz oranı Ocak 2000'de yüzde 36 seviyelerine, gecelik faiz oranı ise ortalama bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 67'lerden yüzde 34 seviyelere kadar gerilemiştir (Eğilmez, 2008: 74 - 75).

2000 Kasım ayına girildiğinde uygulanan politikaların verdiği olumlu sonuçlar neticesinde ortada bir kriz havası görünmüyordu. Sadece bankalar yavaş yavaş açık pozisyonlarını kapatmak için uğraşıyor, yabancılar da yılsonu hesaplarını kapatma çabası içinde döviz talebini yükseltiyordu. Bu gelişmelerin de doğal bir sonucu olarak faiz hadleri bir miktar yükselme trendine girmiştir (Eğilmez, 2008: 77).

Aynı dönemde bankacılık sektörüne yönelik yapılan yeni düzenlemeler bankaların pozisyonlarını kapatmada çok daha hızlı ve ani kararlar alma davranışı içine soktu. Böyle bir ortamda bankalar döviz alabilmek için likidite arttırımı yolunu seçmişlerdir.

Likidite talebinin artması ise doğal olarak faiz hadlerinin yükselme trendini daha fazla arttırdı. Faiz hadlerinde meydana gelen bu yüksek artış trendi hazine kâğıdı bulunduran ve bunları repo işlemlerinde değerlendiren bankaların sıkıntıya girmesine sebep oldu. Likidite sıkıntısı oluşan ve mevcutlarında bulunan hazine kâğıtlarını fonlamak mecburiyetinde kalan bu bankalar kayıplar yaşamaya başladılar. Böyle bir ortamda birde bazı bankaların ''Tasarruf Sigorta Mevduatı Fonu'na'' devrolunacağı söylentilerinin yayılması güven ortamının iyice ortadan kaybolmasına neden olarak bankaların birbirlerine olan kredi hatlarını iptal etmelerine sebep oldu. Bütün bu gelişmelerin sonucu yaşanılan likidite darlığı bankaları daha yüksek faizle fon bulmaya yöneltti. Bunun sonucu olarak oluşan yüksek faiz Hazine kâğıtlarının ikinci el piyasasında işlem hacminin hızla gerilemesine sebep olmuştur (Eğilmez, 2008: 76).

1997 yılında ortaya çıkan Asya ve 1998 yılında ortaya çıkan Rusya krizleri ilk görünüşte Türkiye ekonomisi üzerinde bir etkisi yokmuş gibi gözükse de, ekonomik ve

siyasi istikrar bakımından kendinden daha ileride olan ülkelerde, faiz oranlarının yükselmesi risk faktörünün daha düşük olacağı görüşü ile sıcak para kaçışını istikrarı yüksek bölgeye doğru yönlendirecektir.

Bundan dolayıdır ki ithalat ve ihracat hacmimizin fazla olduğu Asya bölgesi ve Rusya ile ticaretimiz sekteye uğramış, ayrıca Rusya ile olan bavul ticaretimizde de ciddi oranda azalma yaşanmıştır. Yüksek seyir halindeki reel faiz oranları ve kamu mali dengesinin bozulması neticesinde devletin borçlanması artmış ve enflasyonda yükseliş trendine geçmiştir. Bu kötü gidişatı engellemek adına 1999 yılının Aralık ayına geldiğimizde IMF ile görüşmelere başlanarak ‘’Enflasyonu Düşürme Programı’’ adı altında bir Stand-by anlaşması hazırlanarak 1 Ocak 2000 yılında uygulamaya konulmuştur (Ay ve Karaçor, 2006).

Amacı enflasyon oranını düşürmek, faiz hadlerini indirmek, ekonomik kaynakları etkin hale getirerek ekonomiye canlılık ve hareket katmaktır. Bu hedefe ulaşmada sıkı maliye politikası, enflasyon hedeflemesine uygun para ve kur politikaları, dış borç yerine iç borçlanmaya gidilmesi ve detaylı bir özelleştirme programı hazırlanması gibi argümanlar kullanılacak, faiz hadlerinin belirlenmesi ise sermaye giriş çıkışlarına göre piyasa serbestisine bırakılmıştır.

Uygulamaya konulan bu programlar ekonomide makro düzeyde pozitif düzeyde etki yapmış olsa da domino etkisi misali, sabit döviz kuru stratejisinin tüm toplum üzerinde döviz ile borçlanmayı tetiklemiş olması, bununla beraber reel döviz kurunun değerlenerek tüketimi arttırmış olması ithalatta çok büyük artışlara sebep olarak cari dengeyi bozmuştur. Euro’nun dolar karşısında değer kaybetmesi de AB ülkeleriyle yapılan başta otomobil sektörü olmak üzere ticarete ağır darbe vurmuş, bu durumda petrol fiyatlarının aşırı yükselmesine yol açmıştır.

1999 yılında kurulan koalisyon hükümeti uygulamaya konulması gereken bu programların etkin uygulanmasını sağlayamamış, halkın desteğini yeterince alamamış ve borçların geri ödenmesi hususunda yerli ve yabancı yatırımcılara yeterince güven ortamını sağlayamamış olması programların etkin çalışmasını sekteye uğratmıştır.

2000'li yılların ilk yarısına geldiğimizde cari işlem açıklarını finanse etmek adına hazine aracılığıyla tahvil ihraçlarına hız verildi. Bu ihraçlar sonrasında hazineye sıcak para girişi sağlanmıştır.

Bu dönemde bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya gitmeleri, kamu ve özel bankaları borçlanmaya gitmeye mecbur bıraktı. Bu durum tahviller üzerindeki faiz oranlarını ve risk durumlarını artırarak yabancıların fonlarını satarak piyasadan çıkmasına bu durumda dövizlerin artışına neden olmuştur. Birde bunun üzerine yaşanan likidite darlığıyla birlikte kasım ayına geldiğimizde gecelik faizlerin yüzde 1000 seviyelerine kadar yükselmesi büyük sermaye çıkışlarına neden olarak krizin patlak vermesine sebep olmuştur.

Yaşanan bu ekonomik dar boğaz üzerine 19 Şubat 2001 tarihine geldiğimizde yapılan bir Milli Güvenlik Toplantısında Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında yaşanan tarihe ''Anayasa Kitapçığı Fırlatma'' olarak adını yazdıracak olan hükümet ve cumhurbaşkanı arasında siyasi bir kriz ortamını oluşturacak bir durumun yaşanmasıyla yaşanılan kriz ortamının Şubat 2001 Krizi adıyla devam etmesine neden olmuştur. Yaşanan bu siyasi gerilim, kriz ortamıyla da birleşince ekonomik ve siyasi olarak yatırımcılara güvenli bir ortam sağlanamamış tam anlamıyla istikrarsız bir kriz ortamı oluşmuştur.

Kriz sonucu oluşan bu olumsuz havanın neticesinde enflasyon oranı 2 kattan fazla yükselerek yüzde 30'lar dan yüzde 70 seviyelerine dayanmış, faiz ödemeleri yüzde 101 oranın artmış ve iç borçlanma stoku 2000 yılına nazaran 4 kata yakın artmıştır. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) 51 milyar dolar ve kişi başına düşen gelir (KBDG) 725 dolar azalmıştır.

Yaşanan bu iki kriz sonucu oluşan bu olumsuz verilerin sonucu olarak da ekonomi yüzde 8,5 - yüzde 9 oranlarında daralmıştır (Ay ve Karaçor, 2006).

4.2.2 Güçlü Ekonomiye Geçiş ve IMF'li Yıllar

Türkiye, 2000'li yıllarda enflasyonu düşürmek adına uygulamaya aldığı enflasyonu düşürme programını peş peşe yaşanan iki ekonomik kriz sebebiyle başarıyla sonuçlandıramamış, yerine 14 Nisan ve 15 Mayıs tarihlerinde iki aşamada duyurulan

kısaca ‘’GEGP’’ adıyla Güçlü Ekonomiye Geçiş programını hayata geçirmiştir (İktisat Grubu, 2001: 10 – 13).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) eşittir güçlü ekonomi demek değildir. GEGP, Türkiye ekonomisinin sıçrama yapmasının önündeki en büyük engel olarak, yüksek enflasyon sorununu ve kamu açığı problemini görmektedir. GEGP'nın, nihaî hedefi enflasyon sorununu çözerek, kamu açığı dengesi sağlayarak, ekonomik sistemi sağlıklı bir yapıya kavuşturarak, ekonomiyi istikrarlı bir büyüme ortamına sokmaktır. GEGP, buna göre, üretim kapasitesinde reel ve istikrarlı bir yükseliş sağlayan, buna bağlı olaraktan yüksek bir büyüme ivmesi yakalayan, teknoloji üretme yeteneğini hızla geliştiren ve dış âlemden gelecek olan iktisadî şoklara karşı dayanma gücünü artıran bir ekonomidir.

Programın temel amacı yaşanan güvensizlik ve istikrarsız havayı ortadan kaldırarak kamu yönetimini ve ekonomiyi yeniden dizayn ederek istikrasızlık, kriz ve yapay büyüme sarmalında bocalayan ekonominin yapısal sorunlarına kalıcı çözümler üretmektir (İktisat Grubu, 2001: 15 - 16).

GEGP bu temel amaçlar ışığında; dalgalı kur sistemi içerisinde kesintisiz ve kararlı bir enflasyonla mücadeleyi, finans sektöründe kamu ve özel bankalar başta olmak üzere etkili ve kapsamlı bir yeniden yapılandırmayla, bankacılık kesimi ile reel sektörün etkili bir iletişim ağı kurmasını, kamunun finansman dengesini bir daha sarsılmayacak bir şekilde güçlendirmeyi, genel bir toplumsal uzlaşmayla ve hedeflenen enflasyon amaçları doğrultusunda bir gelirler politikası sürdürmeyi ve bütün bunları yaparken de adil, şeffaf ve esnek bir yönetim ile bütün bu programların yasal altyapısını oluşturmayı da kendisine alt hedefler olarak belirlemiştir (Taşar M.O, 2010).

Türkiye ekonomisi 1999 yılında yaşanan yıkıcı depremin ekonomik etkisinden kurtulamadan, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle 2001 yılının ilk çeyreğinde ciddi bir mali kriz ortamının içerisinde kalmış, bu kriz ortamının faiz oranlarını yükselterek belirsizlik ortamını arttırması sonucu iç talep ve üretimde düşme eğilimleri yaşanmış ve ekonomik bir daralma sürecine girilmiştir.2001 yılında yaşanan ekonomik daralmaya paralel tüketici fiyat endeksi (TÜFE) yüzde 68,5 ve üretici fiyat endeksi (ÜFE) yüzde 88,6 düzeylerinde gerçekleşmiş istihdam düzeyi yüzde 30

oranında azalmış, işsizlik oranı ise yüzde 8,5 düzeylerinde gerçekleşmiş ve toplam iç borçlanma stokunun gayri safi milli hasılaya (GSMH) oranı yüzde 69,2'ye çıkmıştır.

Üretimde yaşanan yüksek büyüme oranı nedeniyle ithalat ihracattan daha yüksek oranda artarak dış ticaret açığının artmasına sebep olmuştur. Turizm ve bavul ticaretinde yaşanan artış söz konusu açığı bir nebze de olsa azaltmış olsa da cari işlemler dengesi 2002 yılının on bir ayında 322 milyon ABD doları açık vermiştir (TCMB: 2002 Raporu).

Uluslararası ekonomik sistemin para kuruluşlarından olan Uluslararası Para Fonu (IMF), 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın ve akabinde çıkan II. Dünya Savaşının dünya ekonomilerinin üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek için Bretton Woods Konferası'nda kurulmuş, ilk toplantısını Washington'da 6 Mayıs 1946 tarihinde yapmış, ancak aktif faaliyetlerine 1 Mart 1947 tarihinde başlamış bu kuruluşa Türkiye'de 1947 yılında üye olmuştur.

IMF'in kuruluş çerçevesinde; 1929 yılında yaşanan ekonomik buhranın yıkıcı etkilerinin bir daha tekrarlanmaması için ekonomik işbirlikleri oluşturmak, uluslararası bir ticaret dengesi oluşturmak, ödemeler dengesi problemi yaşayan üye ülkelere gerekli desteği sağlamak, ekonomik istikrar problemi sıkıntısı çeken üye ülkelere çözüm reçetesi sunmak, büyük yatırımlar için finansman sıkıntısı çeken üye ülkelere finansman desteği sağlamak gibi bir dizi görev üstlenmiştir.

IMF finansman desteği sağlayacağı üye ülkelerinden, anlaşma çerçevesinde bir dış ödemeler dengesini nasıl sağlayacağına dair bir istikrar programı talep eder. Buna karşın, kredi alacak olan ülke de, taahhüt ettiği ödemeler dengesini nasıl yapacağına dair bir ekonomik ve mali politika hedeflerini ''niyet mektubu (letter of intention)'' olarak adlandırılan bir mektupla bildirir. Bu niyet mektubu IMF'nin İcra Direktörler Kurulu'nun kabul etmesiyle resmiyet kazanır ve anlaşma sağlanmış olur.

Sağlanan anlaşma gereği, IMF krediyi kullanacak olan üye ülkenin anlaşma süresi boyunca gerekli performans kriterlerini belirler ve bunun takipçisi olur. Ayrıca, kullanılacak kredi miktarını da taksitlendirerek, performans kriterlerini uygulama başarısına göre kredi dilimleri serbest kalır. Aksi bir durumda, IMF İcra Direktörleri

Kurulu kalan taksitleri iptal etme hakkı vardır. IMF'den kullanılan kredi sözleşmesi, üye ülkenin kullandığı krediyi geri ödeme ve taahhütleri yerine getirmesiyle son bulur.

1990'lar boyunca süregelen siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, 1999 yılına gelindiğinde yaşanan yıkıcı depremin de etkisiyle içinden çıkılmaz bir hâl alarak ekonomik krize doğru giden yolu açmış oldu. Yaşanan bu olumsuzlukların birleşmesiyle beraber, Türkiye ekonomisinde topyekûn bir sistem reformu ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç doğrultusunda Türkiye, ekonomisinin büyümesi önündeki en büyük engellerden biri olan yüksek enflasyon problemini ortadan kaldırmak için, bir ekonomik istikrar programı hazırlayarak finansman desteği amacıyla, IMF'ye 9 Aralık 1999 tarihinde bir niyet mektubu sunmuştur. İçeriği Enflasyonu düşürme hedefi olan bu niyet mektubu, 2 Aralık 1999 tarihinde IMF tarafından uygun görülerek 17. Stand-By anlaşması olarak hayata geçirilmiştir. 2002 yılına kadar enflasyon hedeflemesini tek haneli rakamlara endeksleyen bu program ile istikrarlı bir kamu maliyesi oluşturmak, ekonomideki kronik yapısal bozuklukları düzeltmek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlamak hedeflenmiştir.

Ancak Türkiye ekonomisinin yaşamış olduğu bu ard arda gelen kriz ortamları sürecine 2000 yılının kasım aylarında bir türlü düşürülemeyen enflasyon problemi ve 2001 yılının şubat aylarında ortaya çıkan siyasi kriz sonucu yükselen faiz oranlarıyla beraber oluşan iki yeni ekonomik ve siyasi kriz ortamı da eklenmiştir. IMF'nin "Para Kurulu" boyutunda sabit kur sistemi uygulamasını öngören döviz kuru tabanlı enflasyonla mücadele programı birbirini izleyen bu iki kriz nedeniyle sekteye uğramıştır. Yaşanan bu kriz ortamı nedeniyle IMF ile hayata geçirilen 17. Stand-By anlaşmasının uygulanabilirliği ortadan kalkmış ve yeni bir Stand-By anlaşması ihtiyacı doğmuştur. Türkiye bu ihtiyaç doğrultusunda IMF' ye 18 Ocak 2002 tarihinde, yeni bir niyet mektubu sunarak 2002 ile 2004 yılları arasında uygulanması hedeflenen yeni bir içerik sunarak 4 Şubat 2002 tarihinde 18. Stand-by Anlaşmasını imzalamıştır.

IMF'nin desteklediği GEGP'nın mimarı olan Kemal Derviş'in düşüncelerinin ekonomi politikalarında genel kabul görür oluşu bir kabuk değiştirme sürecine girildiğinin göstergesi olmuştur. Ayrıca 2002 yılında seçimleri kazanarak tek başına iktidar olan AKP Hükümeti' de IMF ile anlaşması sağlanan 18. Stand-By anlaşmasına,

anlaşmanın bittiği tarih olan 4 Şubat 2005 tarihine kadar sadık kalarak anlaşmayı eksiksiz uygulamıştır.

Türkiye 2000 yılının Kasım ayına dövize yönelen yüksek talep ile girmiş, talebi karşılayamayan Türkiye ekonomisi, çözümü çok yüksek faiz vererek karşılamaya çalışmış bunun sonucunda ise kendini büyük döviz rezerv kayıpları ve IMF'den 7,5 milyar dolarlık ek kredi kullanarak bulmuştur. Bununla beraber 2001 Şubat krizini takip eden kamu kesimi zararları ile TMSF bünyesine aktarılan bankaların ek maliyet yüklerinin yeniden yapılandırılmasıyla Mart 2001'de 51 katrilyon olan mevcut iç borç stoku yılsonunda 122 katrilyona kadar çıkmıştır. Lakin bu durum 2002 Şubat ayının sonuna gelindiğinde IMF kredilerinin erken itfası sonucu 48 katrilyona kadar gerilemiştir. IMF kaynaklarından sağlanan 9,1 milyar dolarlık finansman kaynağı sonucu 2002 Ocak ayı itibariyle dış borç stoku 38 milyar dolardan 2002 Şubat ayına gelindiğinde 47 milyar dolara fırlamıştır.

4.2.3 Yüksek Ekonomik Büyümeli Yıllar

2002 yılında krizden çıkma çabaları sarf eden bir ülke görüntüsü çizen Türkiye ekonomisi, 2003 yılından itibaren küresel ortamın da desteği ile güçlü bir büyüme dönemine girmiştir. Makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, ekonomiyi esnek, etkin ve üretken bir yapıya kavuşturacak yapısal reformlarla birlikte uygulamaya konulan sıkı para ve maliye politikaları, ekonomide güven ve istikrarı büyük ölçüde sağlamıştır. 2002 ile 2007 dönemi arasında yüksek büyüme oranları gerçekleşmiş, ihracatta ve üretimde yüksek oranlı artışlar sağlanmış, enflasyon oranları düşmüş, mali disiplin göreceli de olsa sağlanmıştır. Yapısal olarak büyüme dönemlerinde cari açığı da artan Türkiye ekonomisinde, kriz öncesi dönemde küresel likidite bolluğu sayesinde finansman sorunu yaşanmamıştır.

2003 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisinde olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. ABD merkez bankası FED dış ticaret açığını kapatmak ve büyümeyi teşvik etmek adına faiz oranlarında düşüşe gitmiş, bu durum sonucunda da Euro ve TL, Dolar karşısında değerlenmiştir. İlk defa bu dönemde 2003 yılının Mayıs ayında enflasyon oranı negatif olarak gerçekleşmiştir.

Enflasyondaki bu düşüşü gören tasarruf sahipleri ellerindeki Dolarları TL'ye çevirerek Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın rezervleri yükselmiştir.

Türkiye ekonomisi bütçesinin sırtındaki kamburların başında gelen kamu maliyesini de kontrol altına almak adına bu yılda 5018 sayılı ''Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu'' çıkarılmıştır. Bu kanun ile kamu kurum ve idarelerine orta ve uzun vadeli programlarını içeren "Stratejik Plan" hazırlama zorunluluğu getirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar ile bu dönemde kamu maliyesi sağlam ve istikrarlı bir zemin üzerine oturtturularak kamunun eski hantal görüntüsünden uzaklaşması sağlanarak bütçe üzerindeki yükü hafifletmiştir.

2004 yılına geldiğimizde devrim niteliğinde bir karar alınarak TL'den altı sıfır atılmasına karar verilmiştir. Ancak uygulaması 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye için önemli ve büyük yatırımların temellerinin atıldığı yıl olmuştur.

2005 yılı Türkiye ekonomisi tarihine özelleştirme yılı olarak adını yazmıştır. Bu dönemde Türk Telekom A.Ş. ve TÜPRAŞ gibi önemli ve stratejik şirketlerin özelleştirmeleri yapılarak kamunun finansman açığı kapatılmaya çalışılmıştır.

Ülkemiz 2006 yılında da yine diğer yıllarda olduğu gibi IMF, Dünya Bankası ve AB ile uyum içerisinde çalışarak sosyal ve ekonomik kararlar alarak bunları kanunlaştırmaya devam etmiştir. Mesela Konsolide bütçe yerine "Merkez Bütçe" uygulamasına geçmiştir. Merkezi bütçe uygulamasında kamu kesimi daha geniş yer almaktadır

2000 ve 2001 krizlerini peş peşe yaşayan Türkiye, aldığı ekonomik tedbirler ve uygulamış olduğu reformlar sonucunda, 2002 ile 2007 dönemleri arasında yüksek bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bu durum 2007 yılının ortalarından itibaren ABD'de baş gösterip, 2008 yılında küresel bir hal alan ve tüm dünya ekonomilerini olumsuz etkileyen krizin etkilerini Türkiye'nin ekonomik büyüme verilerini etkileyene kadar sürmüştür. Aşağıda yer alan Türkiye'nin yıllara göre büyüme oranlarını gösteren tabloya baktığımızda bu sonucu daha net görülecektir.

Tablo 7 Türkiye Ekonomisi Büyüme Verileri

Yıllar	GSYH (Milyon TL)	GSYH (%)
2000	170.666,71	6,64
2001	245.428,76	-5,96
2002	359.358,87	6,43
2003	468.015,15	5,61
2004	577.023,50	9,64
2005	673.702,94	9,01
2006	789.227,56	7,11
2007	880.460,88	5,03
2008	994.782,86	0,85
2009	999.191,85	-4,7
2010	1.160.013,98	8,49

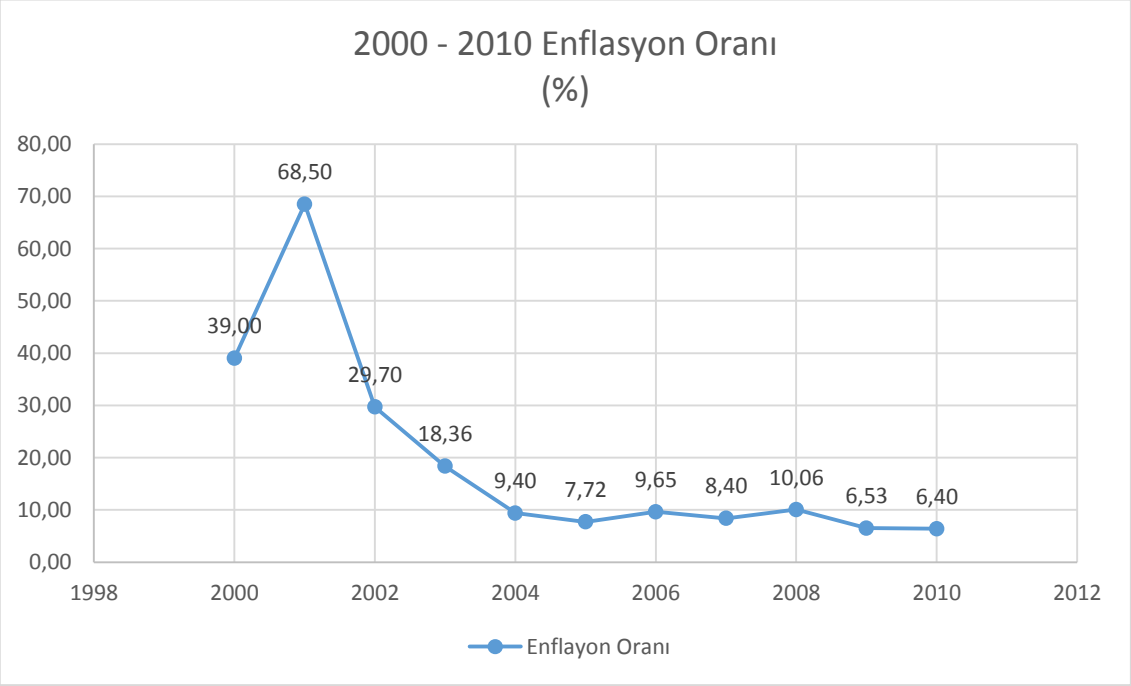
Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler

Tablo.7 de görüldüğü üzere 2000 yılında yaşanan yüzde 6,64'lük bir büyüme ivmesi yakalayan Türkiye ekonomisi, 2000 yılının sonunda ve 2001 yılının başlarında yaşamış olduğu ekonomik ve siyasi krizlerin etkisiyle, 2001 yılını yüzde -5,96'lık bir ekonomik daralmayla kapatmıştır. Yaşanan krizlerin sonucunda alınan ekonomik tedbirler ve yapısal reformlar meyvelerini vermeye başlamış, bir önceki dönemi daralma ile kapatan Türkiye ekonomisi 2002 yılında yüzde 6,43'lük bir büyüme ivmesi yakalayarak, yaşanacak olan 2008 küresel ekonomik krizine kadar süren süreç te Türkiye ekonomisi yüksek bir ekonomik büyüme ivmesiyle büyümeye devam etmiştir.

Türkiye ekonomisinin uzun yıllar boyunca büyümesinde ki en büyük engel olarak görülen, ekonomik düzeni bozan ve uzun bir dönem boyunca yüzde 50'liler seviyesinde seyreden yüksek enflasyon sorunu yaşanan bu krizler sonucunda alınan önlemler neticesinde 2002 yılından itibaren giderek düşen bir seyir izlemiş ve tek haneli rakamlara inmesi sağlanmıştır.

Şekil.9'da ki grafikte de görüldüğü üzere kriz sonrası enflasyon oranı yüzde 39'luk bir orandan, yüzde 75'lik bir artış ile yüzde 68,5 seviyelerine kadar çıkmıştır. Kriz sonrası yapılan reformalar ve alınan ekonomik tedbirler neticesinde enflasyon oranı düşüş trendine girmiş ve enflasyon oranı ilk olarak yüzde 29,70'lik bir seviyeye kadar inmiştir. Devam eden istikrarlı politikalar neticesinde 2004 yılına gelindiğinde enflasyon oranı tek haneli rakamlara kadar indirilmiş ve yüzde 9,4'lük bir enflasyon oranı yaşanmıştır. 2008 yılına kadar devam edecek olan bu süreçte Türkiye ekonomisi enflasyon oranını tek haneli rakamlarda tutmayı başarmıştır.

Şekil 9 Türkiye Ekonomisi Enflasyon Grafiği (2000 – 2010)

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler

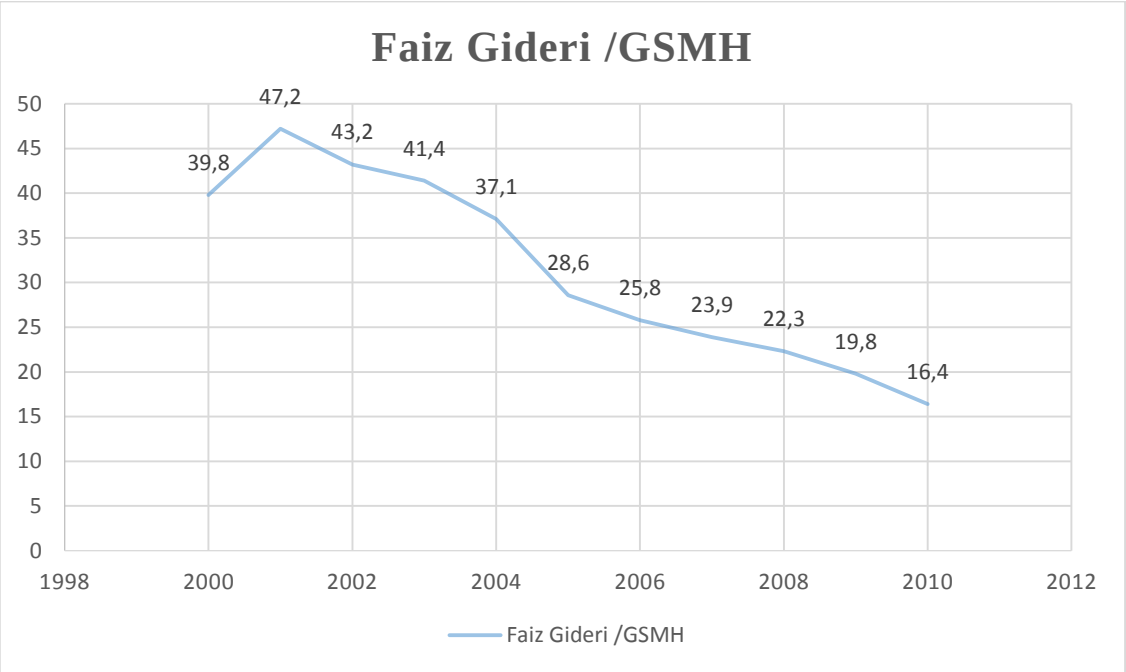
Türkiye ekonomisinin uzun süredir etkin bir şekilde kullanamadığı sorunlarından biri olan kamu maliyesi, uzun yıllar boyunca yanlış uygulanan para ve maliye politikaları sonucunda etkinsiz çalışarak istenen istikrar ve güven ortamını

oluşturamayarak bunu büyüme oranlarına yansıtamamıştır. Bunun en büyük nedenlerinin başında da yaşanan koalisyonlar sonucunda ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ortamı gelmektedir. 2002 yılından itibaren tek başına iktidar tarafından yönetilen Türkiye ekonomisi oluşan istikrar ortamının yanı sıra etkin ve sıkı para ve maliye politikaları uygulayarak bu süreçte bütçe giderlerinde de tasarrufa giderek vergi gelirlerinde de artış sağlayarak ekonomik büyümede aktif rol oynamıştır.

Üreten bir ekonomik sistem üzerine oturtulamamış olan Türkiye ekonomisinde, yaşanan krizlerden sonra etkilenen ekonomik verilerin başında enflasyon ile birlikte faiz oranları ve faiz giderleri gelmektedir. Türkiye ekonomisi 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin sonrasında da artan faiz giderlerini, bankacılık ve finans siteminde yapmış olduğu reformlarla kontrol altına almaya çalışmış bunu uyguladığı sıkı para ve maliye politikaları ile desteklemesi sayesinde bütçenin üzerindeki en büyük yüklerin başında gelen faiz giderlerini azaltma eğilimine sokmuştur. Aşağıda ki grafikte de yer alan oranlara da baktığımızda, 2000 ve 2001 krizinin etkisiyle faiz giderlerinin GSMH'ya oranı yüzde 39,8 oranından yüzde 47,2'lik seviyelere kadar çıkmıştır.

Bu yıldan itibaren uygulanan sıkı maliye politikaları ve mali disiplin neticesinden faiz giderleri düşüş trendine girmiş ve bu düşüş trendi 2008 küresel finansal krizin sonrasında da devam etmiştir.

Şekil 10 Faiz Giderinin Milli Hasılaya Oranı

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Türkiye ekonomisi özelleştirmelere IMF ile Stand-By anlaşmaları yapmaya başlamasıyla tanışmıştır. IMF kendisinden kredi talebinde bulunan ülkelerden, önemli yatırım alanlarını ve tesislerini özelleştirmeye çıkartması talebinde bulunurdu.

Türkiye'de bu durumdan hem IMF'ye olan kredi geri ödemeleri için, hem de yapacak olduğu reformlar ve yatırımlara likitide ve kaynak oluşturmak adına, ülkenin en stratejik ve değerli alanları özelleştirmeler sonucu devretmiştir.

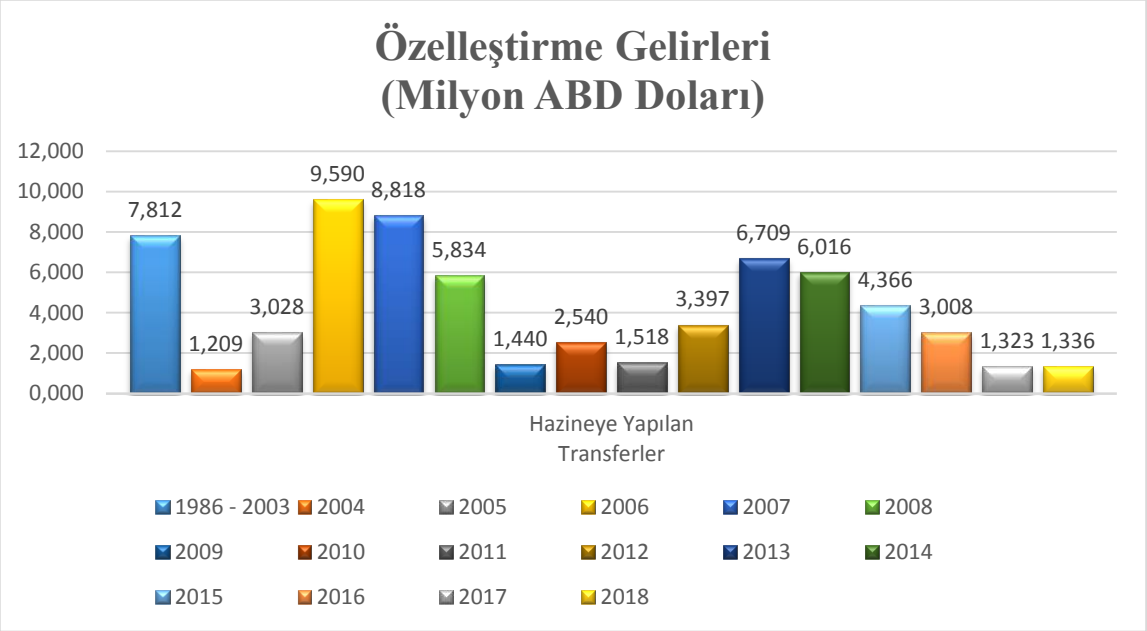
Ancak bu devirlerden elde edilen gelirler, istenildiği gibi etkin bir şekilde kullanılamamış ve IMF'den de kullanılan kredilerin faizleriyle birlikte geri ödemeleri ileri yıllarda bütçeye ağır bir yük yükleyerek ekonomik büyüme önünde ciddi bir engel teşkil edecektir.

Özelleştirmelere ilişkin verilerin yer aldığı grafiklere bakarsak, Türkiye 1986 ile 2003 yılları arasını kapsayan 18 yıllık dönemde yapılan özelleştirmelerden, yaklaşık 8 milyar dolarlık bir gelir elde ederken, 2004 ile 2018 yılları arasında ki 15 yıllık dönemde 60 milyar doları aşkın bir özelleştirme geliri elde etmiştir.

Yapılan özelleştirmeler ile elde edilen bu gelirlerin büyük çoğunluğu, yüzde 42'lik oran ile blok satış, yüzde 35'lik oran ile tesis ve varlık satışı ve yüzde 19'luk oran

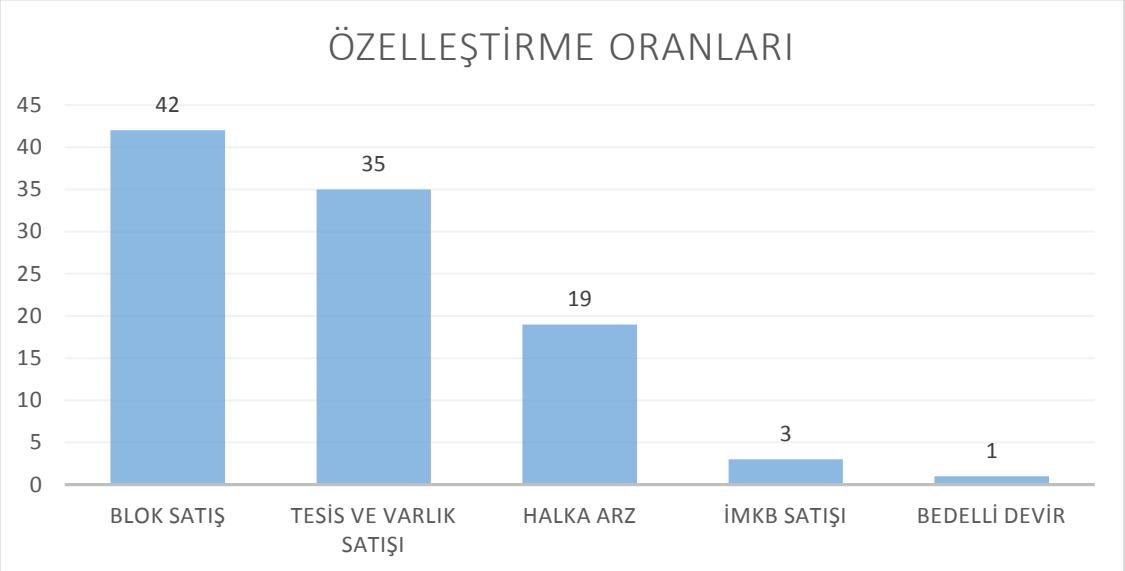
ile halka arz şeklinde yapılan satışlardan elde edilmiştir. 2002 ile 2008 ekonomik krizine kadar devam eden dönemde yakalanan yüksek ekonomik büyüme ivmesinde, yapılan bu özelleştirmeler sonucu elde edilen gelirlerinde etki söz konusudur.

Şekil 11 1986 – 2018 Özelleştirme Gelirleri

Kaynak: https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/6/2019/04/2018-Faaliyet-Raporu-11-04-2019.pdf

Şekil 12 Özelleştirme Oranları

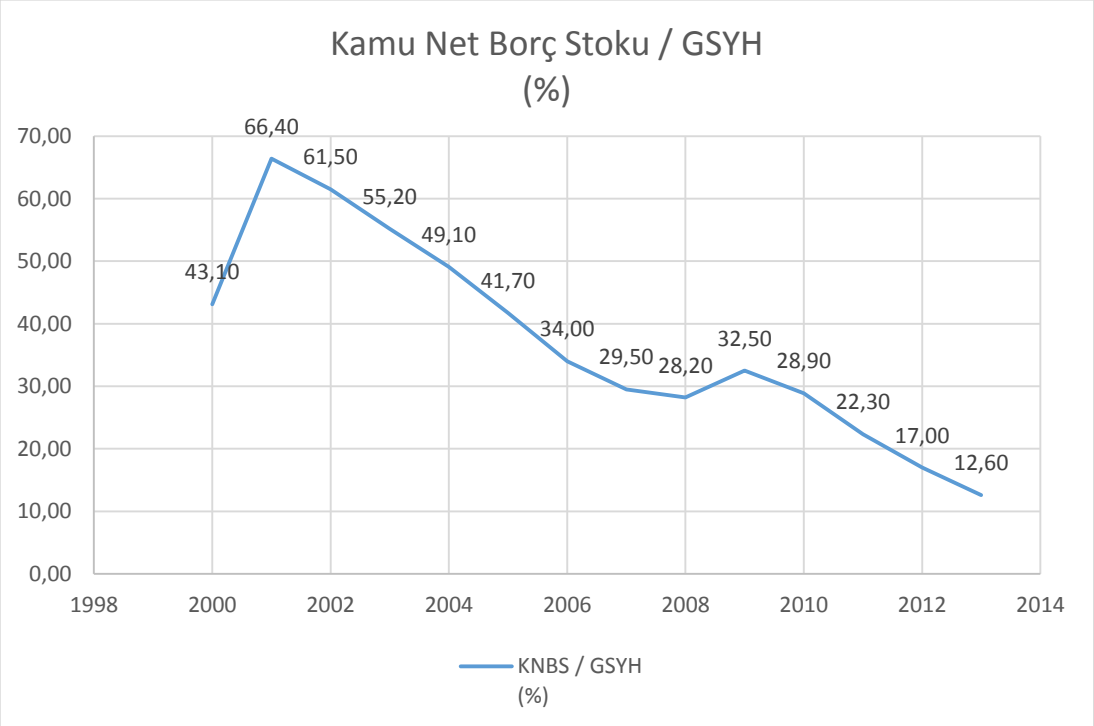

Kaynak: http://www.calismadunyasi.gov.tr/pdf/sayi2/02.pdf

Türkiye ekonomisi uzun yıllardan beri mali disiplinini sağlayamamış, 2000 yılı sonrasında da yaşamış olduğu siyasi ve ekonomik krizlerinde etkisiyle mali disiplini iyice bozulmuş, gider kalemlerinin bütçeye oranı gittikçe artmaya başlamış bir vaziyette idi. 2002 yılına gelindiğinde ise krizin etkilerinin iyice hissedilmeye başlamış ve kamu net borç stokunun (KNBS) GSYH' ya oranı yüzde 61,5'lere kadar çıkmıştı. Bu dönemden sonra istikrarlı bir ekonomik büyüme ivmesinin yakalanması, enflasyon oranlarının tek haneli rakamlara kadar indirilmesi ve faiz giderlerinin azaltılması gibi yaşanan olumlu makroekonomik değişkenler kamu net borç stokunu da pozitif yönde etkilemiştir. 2001 yılında yüzde 66,4 seviyelerine kadar çıkan kamu net borç stokunun GSYH 'ya oranı, bu yıldan itibaren azalış trendine girmiştir.

2008 küresel finans krizine kadar azalış eğiliminde olan KNBS istatistikleri, krizin etkisiyle bir nebze artış göstermiş olsa da sağlanan istikrarlı politikalar neticesinde tekrar düşüş eğilimine girmiş ve 2010 yılına geldiğimizde 28,90 seviyelerine kadar düşmüştür. Aşağıdaki grafik incelendiğinde bu durum açıkça görülecektir.

Şekil 13 Kamu Net Borç Stokunun GSYH 'ya Oranı

Kaynak:https://ms.hmb.gov.tr

4.2.4 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Sonrası

Türkiye ekonomisi, 1929 ekonomik buhranından bu yana dünya üzerinde yaşanan ekonomik krizlerden dışa bağımlı ve kırılgan bir ekonomik yapısından dolayı negatif etkilenmiştir. Bu etkilerden kaynaklanan problemlerden kaynaklı istediği sıçrama hamlesini yapamamış, her defasında finansal olarak darboğaz durumuna düşmüştür. 2008 yılının Eylül ayına girildiğinde de ABD'de ortaya çıkan ve tüm dünyayı küresel anlamda etkisi altına alan ve ilk olarak mortgage krizi olarak inşaat sektöründe bir balon oluşturan kriz, ilerleyen zamanlarda kendisini likidite krizi olarak göstermiştir (Kaderli & Küçükkaya, 2012).

ABD'de ortaya çıkıp tüm dünya ekonomilerini olumsuz olarak etkileyen bu krizin nedenlerini şöyle sıralayabiliriz; yaşanan likitide fazlalığından dolayı verilen kredilerin özensiz ve araştırma yapılmadan verilmesi, kredi derecelendirme kuruluşlarının faaliyetlerindeki dirayetsizlik ve denetimci anlayıştan uzak olunması, yanlış para politikası uygulamaları, dış ticaretteki dengesizlikler, bireysel ve kurumsal borç seviyelerinin yükselmesi olarak sıralayabiliriz.

Türkiye'de yaşanan 2000 ve 2001 siyasi ve ekonomik krizinin yıkıcı etkileri siyasi iktidarın da değişmesine sebep olmuş, 2002 yılında tek başına iktidara gelen siyasi irade ile sağlanan siyasi istikrarı takip eden ve başarılı bir şekilde hayata geçirilen para ve maliye politikaları ile birlikte yapılan yapısal reformlar, küresel piyasalarda yaşanan pozitif gelişmeler, makroekonomik istikrarın sağlanmasına sebep olmuştur. Bu istikrarlı ortamın oluşturduğu pozitif etki ile ekonomik büyüme ivmesi yakalanmış ve enflasyon rakamlarında düşüş sağlanmıştır. Yaşanan bu olumlu hava 2008 yılına girildiğinde yaşanan krizin etkilerini hissettirmesiyle beraber ekonomide daralmalar yaşanmaya başlamasına neden olmuştur (Kaderli & Küçükkaya, 2012).

Türkiye ekonomisi yaşamış olduğu 2000 ve 2001 krizlerinin ardından uygulamış olduğu yapısal reformlar ve etkin makroekonomik politikalar çerçevesinde ekonomiyi istikrarlı bir ortama yeniden oturtmuştur. Yaşanan krizlerden sonra bu politikalar kapsamında 2002 ve 2007 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik büyüme yıllık ortalama yüzde 6,8 düzeylerinde gerçekleşmiştir. 2007 yılı itibariyle ekonomide kısmen bir yavaşlama etkisi görülmeye başlanmış olup büyüme hızı önceki yıllara göre düşme

eğilimine girerek yılsonunda yüzde 4,7 gerçekleşmiştir. 2008 yılına gelindiğinde ise küresel kriz iyiden iyiye varlığı hissettirmiş ve büyüme oranı 4 puan birden düşerek yüzde 0,7 oranında gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2010).

Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında önemli bir ithalat ve ihracat bağı olup, bu pay yaklaşık ihracatımızın yarısını oluşturmaktadır. ABD'de patlak veren 2008 küresel krizin etkileri domino taşı etkisi misali öncelikle ABD'nin kendi içerisinde, daha sonra da ticari ilişkileri yüksek olan AB ülkeleri ile daha sonra da AB ülkelerinin, Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerini zayıflatmıştır. Bu negatif durumdan ülkeler arasındaki ithalat ve ihracat oranları da payına düşeni almış ciddi bir düşüş yaşanmıştır.

Tablo 8 Dış Ticaret Dengesi (2000 – 2010)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi
	TL	Değişim (%)	TL	Değişim (%)	TL
2000	27.774.906	4,47	54.502.821	34,01	-26.727.914
2001	31.334.216	12,81	41.399.083	- 24,04	-10.064.867
2002	36.059.089	15,08	51.553.797	24,53	-15.494.708
2003	47.252.836	31,04	69.339.692	34,50	-22.086.856
2004	63.167.153	33,68	97.539.766	40,67	-34.372.613
2005	73.476.408	16,32	116.774.151	19,72	-43.297.743
2006	85.534.676	16,41	139.576.174	19,53	-54.041.499
2007	107.271.750	25,41	170.062.715	21,84	-62.790.965
2008	132.027.196	23,08	201.963.574	18,76	-69.936.378
2009	102.142.613	- 22,64	140.928.421	- 30,22	-38.785.809
2010	113.883.219	11,49	185.544.332	31,66	-71.661.113

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Tablo.8'e göre 2008 krizinin etkisiyle bir önceki yıla göre ithalat ve ihracat oranlarımız da düşüş yaşanarak dış ticaret dengemizdeki bozulmalar artmıştır.

2009 yılına gelindiğinde dış ticaret dengemizde ciddi bir düşüş yaşanmasına rağmen onu takip eden yıllarda tekrardan yükselişe geçerek ekonomik büyüme önündeki en önemli makroekonomik değişken olmaya devam etmiştir. Bu durum Türkiye ekonomisinin cari açığını arttırmış, istihdam verilerini geriletmiş, işsizlik oranlarını arttırmış, yüksek büyüme oranları da hızlı bir düşüş ile 2008 yılında yüzde 1'in altında, 2009 yılında ise -4,70 oranında gerçekleşerek ekonominin daralmasıyla sonuçlanmıştır.

Krizin oluşturduğu bu negatif ortam, makroekonomik verilerin bozulmasına neden olarak Türkiye ekonomisinin de yaşanan küresel krizden nasibini almasına neden olmuştur.

Tablo 9 Sektörel Bazda Büyüme Verileri

Sektörler	2006	2007	2008
Tarım	1,40	- 6,90	3,50
Sanayi	8,30	5,80	1,10
Madencilik	5,20	8,10	5,40
İmalat	8,40	5,60	0,80
Enerji	8,60	6,80	3,70
İnşaat	18,50	5,70	- 8,20
Hizmet	7,20	6,00	0,40
GSYH	7,11	5,03	0,85

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Ekonomik krizin reel sektördeki en önemli etkisi, sektörlerin büyüme hızlarında ve onların hepsini temsil eden GSYİH'de kendini göstermektedir. GSYİH 2006 yılında ortalama yüzde 7,11 artarken bu artış, 2007 yılında da düşüş göstererek yüzde 5,03 oranında artmıştır. GSYİH'deki bu artış hızında meydana gelen düşüş devam ederek krizin de etkisiyle 2008 yılı sonu itibariyle yüzde 0,85'e gerilemiştir.

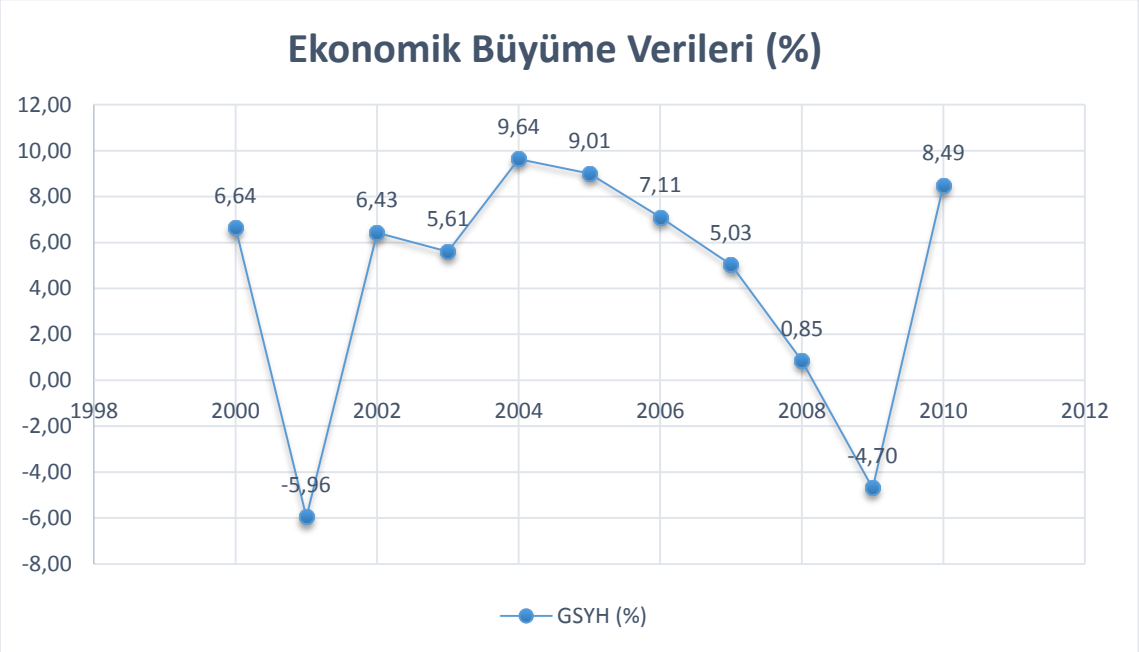
Alt sektörlere bakıldığında; tarımdaki büyüme hızı 2006 yılında yüzde 1,4 oranında gerçekleşirken, 2007 yılında yüzde 6,9 oranında küçülmüştür. Sektörde 2008 yılı sonu itibariyle yüzde 3,5 büyüme gerçekleşmiştir. Tarım sektörünün, büyüme hızındaki bu düşüşe paralel olarak GSYİH içindeki payı da düşmüştür. TUİK verilerine göre tarımın GSYİH'deki payı 2005 yılında yüzde 0,8 iken, 2007 yılında yüzde -0,7'ye, 2008 yılında da 0,3'e düşmüştür (Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2009, s.12). Tarımdaki bu daralma iklim şartlarındaki olumsuzlukların yanında IMF ile yapılan Stand-by anlaşmaları ve son yıllarda uygulanan yanlış tarım politikaları sayesinde gerçekleşmiştir (Coşkun, 2002: 225-238).

Sanayi sektöründe ise 2006 yılında yüzde 8,3 olan büyüme hızı 2007 yılında krizin etkisiyle yüzde 5,8'e, 2008 yılında ise yüzde 1,1'e düşmüştür. Sanayi sektörünün önemli bir göstergesi olan imalat sanayiinde üretim artış hızı 2006 yılında yüzde 8,4 iken 2007 yılında yüzde 5,6'ya, 2008 yılında yüzde 0,8'e düşmüştür.

Bu da 2007 yılından itibaren sektördeki olumsuz gelişmeler nedeniyle yatırımların azaldığını, üretimin ve üretim hızının düştüğünü göstermektedir.

Hizmetler sektörüde 2006 yılında yüzde 7,2 oranında büyürken, büyüme hızı 2007 yılında yüzde 6,0'a 2008 yılında da yüzde 0,4'e düşmüştür. Böylece hizmetler sektörü de krizden önemli ölçüde etkilenmiştir.

Şekil 14 2000 – 2010 Dönemi Ekonomik Büyüme Verileri

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler

2008 küresel krizinin yıkıcı etkilerini hissettiğimiz 2009 yılını geride bırakıp, dünya ekonomilerine paralel olarak Türkiye ekonomisinin de toparlanmaya başladığı 2010 yılına girdiğimizde, Türkiye birçok ülke ekonomisine göre daha yüksek bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Şekil.14'e göre, krizin etkisiyle 2008 yılında yüzde 0,85 olarak gerçekleşen ekonomik büyüme oranı kendisini 2009 yılında yüzde -4,70'lük bir daralmayla göstermiştir.

Üst üste olumsuz geçen bu dönemlerin aksine 2010 yılına gelindiğinde krizin etkilerinden kurtulmaya başlayan Türkiye ekonomisi yüksek bir sıçrama yaparak yüzde 8,49'luk bir büyüme gerçekleştirmiştir.

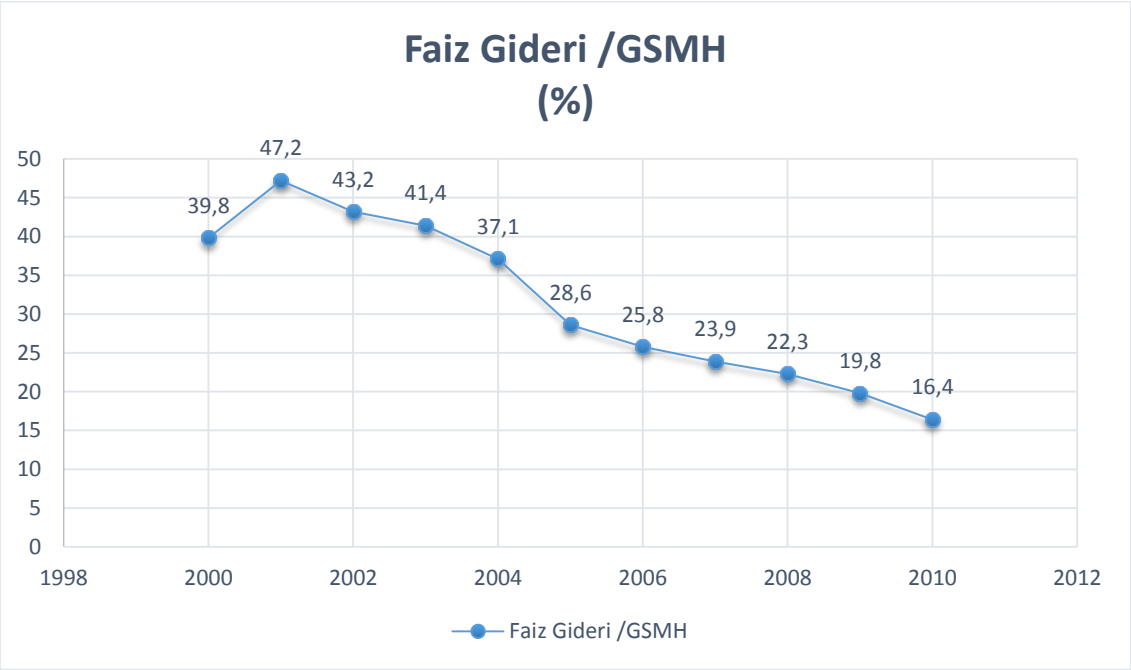
Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı ekonomik buhrandan çıkış için uygulamaya aldığı, yapısal reformlar ile krizin temel sebeplerinin başında gelen kamu maliyesi ve finans sektörünün de güçlendirilerek istikrarlı bir yapıya kavuşturulmuş olması, yaşanan bu küresel krizden daha düşük seviyede etkilenmesini sağlamıştır.

Bunun yanı sıra hükümetinde reel sektörün bu krizden daha az etkilenerek çıkmasını sağlamak amacıyla, kredi koşullarının iyileşmesi, vergi destekleri ve yatırım teşvikleri ile belirsizlik durumunun ortadan kalkarak istikrarın sağlanması, yatırımcı ve tüketiciye güven duygusunun aşılanması ile tüketim ve yatırım kararlarını olumlu biçimde etkileyerek yurtiçi talebi artırmıştır (Susam & Bakkal, 2008).

Türkiye ekonomisi yaşanan bu olumlu gelişmeler çerçevesinde krizin etkisiyle tekrar çift haneli rakamlara çıkan enflasyon oranını, kriz sonrası tek haneli rakamlara indirmeyi başarmıştır. 2008 yılında 10,06'lara yükselen enflasyon oranı sırasıyla 2009 yılında yüzde 6,53'e 2010 yılında da 6,40 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Şekil.15'e göre, faiz giderlerinin bütçeye yükü 2000 ve 2001 krizlerinin etkisiyle 2001 yılında yüzde 47,2'lik seviyede gerçekleşmiştir. 2001 krizinden sonra özellikle Merkez Bankası ve özel bankacılık sektörüne yönelik alınan ekonomik tedbir ve yapısal reformların, faiz giderlerinin GSMH'ya yükünü yıllar geçtikçe azaltmıştır. Bu azalış trendi 2008 krizinin olumsuz etkilere rağmen kopmamış, hatta 2008 yılından sonra daha hızlı bir düşüş ivmesi yakalayarak, 2010 yılında yüzde 16,4 seviyelerine kadar gerilemiştir.

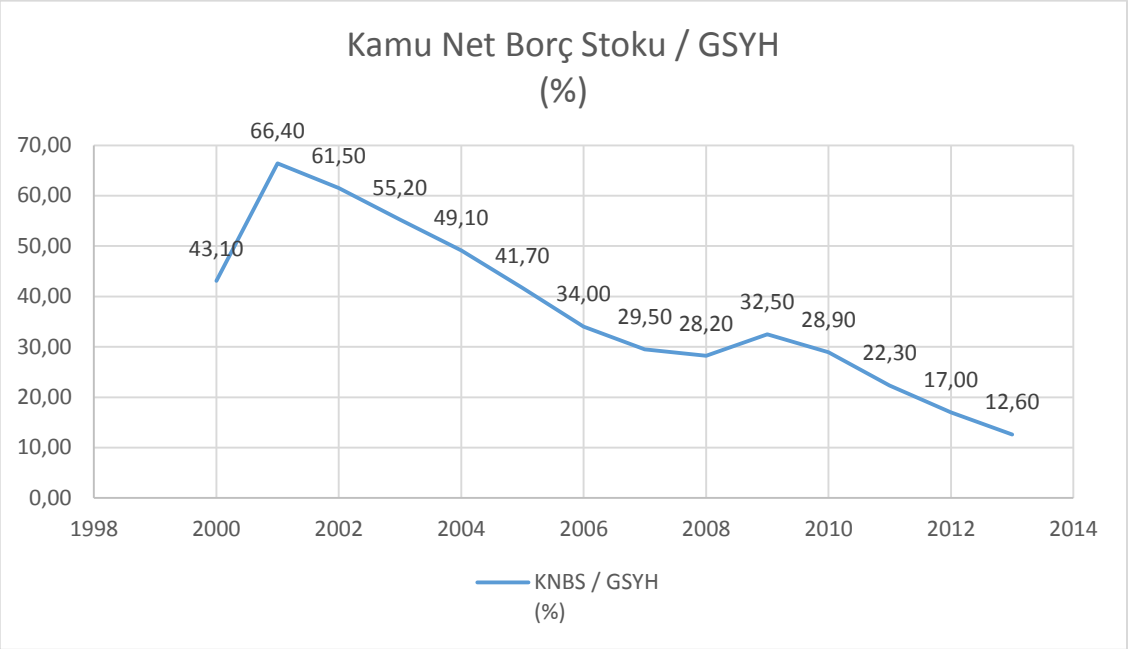
Şekil 15 Faiz Giderlerinin GSMH'ye Yükü

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Alınan önlemler neticesinde kamu kesiminin mali yapısındaki olumlu seyir devam etmekte olup, kamu borç stokunun GSYİH'ye oranı düşme eğilimini sürdürmektedir. Şekil.16'da görüldüğü üzere, 2008 yılında yüzde 28,2 olarak gerçekleşen borç stoku oranı, krizinde etkisiyle 2009 yılında yüzde 32,50 seviyelerine kadar çıkmış olsa da, ekonomide sağlanan istikrar neticesinde 2010 yılında tekrar düşerek yüzde 28,90 seviyelerinde gerçeklemiş ve bu dönemden itibaren düşüş eğilimine girmiştir.

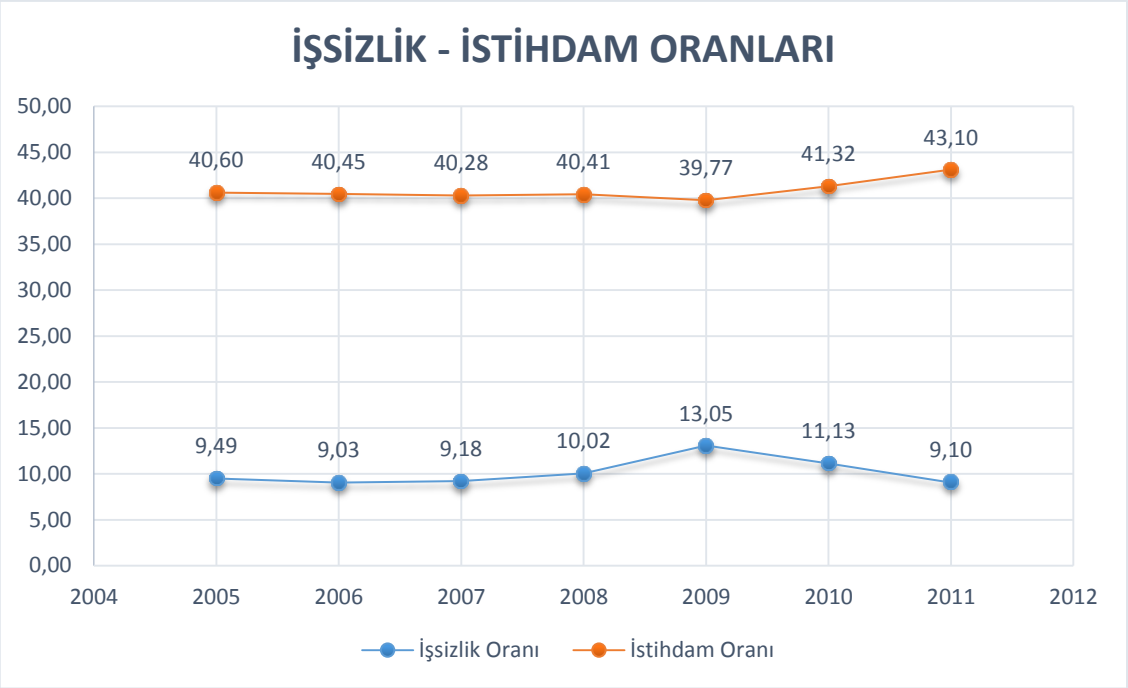
Şekil 16 Kamu Net Borç Stoku

Kaynak: https://ms.hmb.gov.tr

2008 krizi sonrasında yüzde 13,05 seviyelere çıkan işsizlik oranı, 2010 yılında 11,13 seviyelerine kadar gerilemiş, istihdam oranı da yüzde 39,77 seviyelerinden yüzde 41,32 oranına yükselmiştir. Türkiye ekonomisi ekonomik büyümeyi gerçekleştirmesine rağmen, işsizlik ve istihdam oranlarında istenilen düzeyi yakalayamamasının ana nedenlerinden birincisi, yatırımlarının istihdam oluşturmayan sektörlere yönelik olması, ikincisi ise mevsimsel işçi sayısının yüksek olmasıdır. Özellikle de ekonomik büyümenin lokomotif sektörlerinden sayabileceğimiz inşaat, turizm ve tarım sektörlerinde çalışan işçilerin çoğunluğunun mevsimsel ve dönemsel olmasıdır.

Şekil 17 2005 – 2011 Yılları İşsizlik ve İstihdam Oranları

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Yaşanan küresel kriz ertesinde 2009 yılının son çeyreği dönemi ile başlayan iyileşme hareketleri artarak 2010 yılı boyunca devam etmiş, 2011 yılının ilk üççeyreğinde de aynı ivmeyi koruyarak sürdürmüştür. Devam eden bu iyileşme sürecinde GSYİH'de artış, istihdam hacminin genişlemesi, işsizlik oranlarında gerileme, enflasyon oranlarındaki tek haneli rakamlarla devam eden seyir ve toplam sanayi üretim endeksinde yaşanan artışlar hane halklarının gelir ve refah düzeyinin artmasına neden olmuştur. Ekonomide gözlemlenen bu olumlu verilerin ışığında makroekonomik denge ve istikrar açılarından duruma bakıldığında, iç tasarruf hacminin yetersiz olmasından kaynaklı, ekonomik gidişatın ciddi boyutta kırılganlık riski ve uzun vadeli büyüme ve refah artışı alanlarında, dikkate alınması gereken ciddi kaygı unsurları taşıdığı görülecektir.

4.3. 2010 – 2018 Dönemi

Türkiye'nin en büyük dış ticaret partneri olan AB ülkelerinin yaşamış olduğu ekonomik problemler Türkiye ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Zira gerileyen AB ekonomisi sebebiyle, EURO Dolar karşısında değer kaybetmeye başlamıştır.

Bu durum ise dış borçlarını dolarla ödeyen, ihracatı Euro ile ithalatı Dolar ile yapan Türkiye ekonomisini negatif etkilemiştir. Çünkü ithal edilecek mal miktarı veya ödenecek borç tutarı azalmıştır.

Euro'nun Dolar karşısında değerinin azalması, daralan ekonomisiyle AB ülkelerine ihracatı güçleştirmiş, bu da ülkemizde AB ülkelerine ihracat yapan yatırımcılarımızın, yeni pazar bulma arayışlarına girmesine neden olmuştur. AB'nin pazar payındaki yavaşlama da Avrupalı yatırımcıların iç talebi nisbi olarak daha canlı olan Türkiye ekonomisine yönelmelerine sebep olmuştur. Dünya genelinde finans piyasalarına ilişkin talebin canlanması ve artan risk alma güdüsü Türkiye ekonomisine ciddi anlamda sıcak para girişine yol açmış ve bu gelişme borsanın hızla yükselmesine, döviz kurlarının gerilemesine, kurlardaki gerileme, azalan iç talep ile birlikte, enflasyon oranının düşmesine, enflasyon oranının düşmesi ise faizlerin inmesine sebep olmuştur. Görüleceği üzere dünya ekonomisi üzerinde yaşanan bu gelişmelerden Türkiye ekonomisine yansıyanlar reel ekonomi açısından olmasa bile finansal piyasalar açısından olumlu yönde gerçekleşmiştir (SETAV, 2016).

Kısaca ifade edilirse, büyük miktarda sıcak para girişi, kurlarda gerileme, rekorlar kıran borsa, yapısal değil konjonktürel nedenlerle gerileyen cari açık, kontrol altında tutulan enflasyon, artan bütçe açığı, önce gerileyen sonra artan işsizlik 2012 yılında göze çarpan önemli gelişmeler olarak Türkiye ekonomisinin bir yıl gerisinde kalmıştır.

Türkiye ekonomisinin 2011 yılında yüzde 11,11 oranında büyümesinin ardından 2012 yılı için öngörülen ve makroekonomik açıdan sürdürülebilir bir düzeyi de ifade eden yüzde 4 düzeyindeki büyüme hedefi ulaşılabilir bir düzey olarak görünmekteydi.

Ancak, iç talepte beklentilerin üzerinde gerçekleşen yavaşlama sonucunda büyüme hızı yılın ilk üççeyreğinde yüzde 2,6 gibi oldukça düşük bir düzeyde gerçekleşmiştir.

Gerçekleşen bu büyüme rakamlarını toplam harcamalar yönünden de incelediğimiz de orada da bir gerileme yaşanmıştır. Harcama kalemleri içerisinde yaşanan en büyük gerileme yüzde 5,9 oranında gerçekleşen özel yatırım harcamalarında görülmüştür. Yaşanan bu gerilemeyi kamu yatırım harcamalarının yüzde 3,5 oranında arttırılmasıyla süspanse edilmeye çalışılarak gerilemenin bir nebze de olsa önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Bu dönemde dünya üzerinde işsizlik oranlarında genel bir artış yaşanmasına karşın Türkiye'de tam tersi bir durum yaşanmış, işsizlik oranı tek haneli rakamlarda kalarak yüzde 8,8 düzeylerinde gerçekleşmiştir. Burada en önemli sorunu iş gücü arzına katılan nüfusun yaklaşık yüzde 40'ı kayıtdışı istihdam edilmiştir.

Bu durum haksız rekabete neden olarak başka bir ekonomik sorun olan kayıt dışılık olarak karşımıza çıkacaktır.

Yaşanan bu gelişmeler ihracat oranının yüzde 14 düzeylerinde artmasını, ithalatın ise yüzde 1,6 düzeylerinde gerilemesini sağlayarak dış ticaret açığının düşmesine neden olmuştur.

Tablo 10 Dış Ticaret Dengesi (2010- 2018)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi
	TL	Değişim (%)	TL	Değişim (%)	TL
2010	113.883.219	11,49	185.544.332	31,66	-71.661.113
2011	134.906.869	18,46	240.841.676	29,80	-105.934.807
2012	152.461.737	13,01	236.545.141	-1,78	-84.083.404
2013	151.802.637	-0,43	251.661.250	6,39	-99.858.613
2014	157.610.158	3,83	242.177.117	-3,77	-84.566.959
2015	143.838.871	-8,74	207.234.359	-14,43	-63.395.487
2016	142.529.584	-0,91	198.618.235	-4,16	-56.088.651
2017	156.992.940	10,15	233.799.651	17,71	-76.806.711
2018	167.920.613	6,96	223.047.094	-4,60	-55.126.481

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

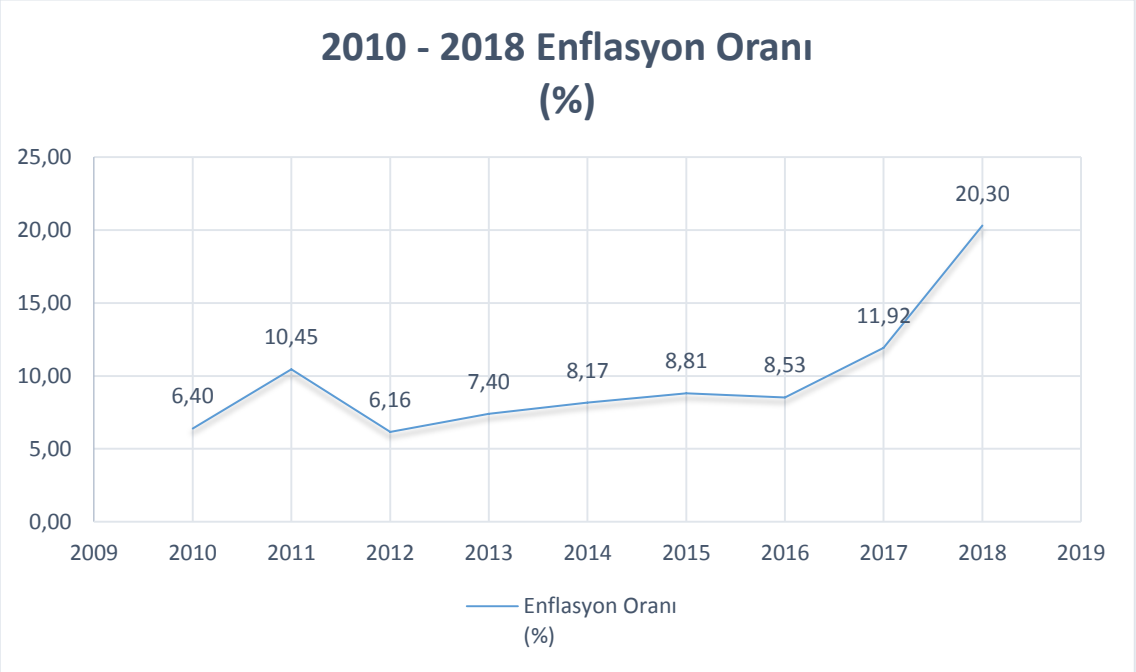
2014 yılına girdiğimizde hazırlanan orta vadeli program ile yılsonunda 202 milyar dolarlık bir ihracat rakamı ile 305 milyar dolarlık bir ithalat rakamı öngörülerek, 103 milyar dolarlık bir dış ticaret açığı beklenmektedir.

Bununla beraber enflasyon oranının düşeceğini öngören ekonomi otoriteleri, yılsonunda yüzde 5'lik bir enflasyon oranı öngörürken, işsizliğin azalarak istihdam oranının da yüzde 47,3 oranlarında ve iş gücüne katılım oranının da (İKO) yüzde 52'lere kadar çıkacağını öngörmüşlerdir. Beklenen bu ekonomik verilere göre ise ekonomi yapıcılar ekonominin yüzde 4 seviyelerinde büyüyeceğini öngörmüşlerdir.

Tablo.10'a bakarsak, 2014 yılında gerçekleşen ihracat oranımız yaklaşık 157 Milyar TL ve ithalat oranımız da 242 Milyar TL olup hedeflenen rakamların çok gerisinde kalmıştır.

Ancak ithalat miktarının düşüş oranı ihracat miktarında fazla olduğundan, dış ticaret açığımızda hedeflenen miktarın gerisinde, 84 Milyar TL olarak gerçekleşmiş olup ekonomiye pozitif yönde etki etmiştir. Şekil.18'i göre, enflasyon oranında da hedeflenen rakam tutturulamamış ve enflasyon oranı yılsonu itibariyle yüzde 8,17 oranında gerçekleşmiştir. İstihdam oranı ise hedeflenen rakama yakın bir oranda 45,50 oranında gerçekleşmiştir. Tüm gelişen veriler ışığında ekonomik büyümede yüzde 5,17 oranında hedeflenenin üzerinde bir oranda başarı yakalanmıştır.

Şekil 18 Enflasyon Oranının Yıllar İtibariyle Gelişim Seyri

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler

2015 yılına baktığınızda da enflasyon bir önceki yıla göre artış göstererek yüzde 8,81 oranında gerçekleşmesine rağmen tek haneli rakamlarda kalmaya devam etmektedir. İthalat ve ihracat oranlarımız da bir önceki yıla göre azalış göstermişlerdir. İthalat oranındaki düşüşümüz ihracat oranındaki düşüşden daha yüksek olduğu için dış

ticaret dengemizdeki makas kapanarak dış ticaret dengemizde bir önceki yıla göre azalma söz konusudur.

Faiz giderlerinin bütçeye yükü ve kamu net borç stoku oranı düşüş ivmelerine devam etmektedir. Enflasyon oranı dışındaki tüm bu olumlu verilere, bir de faiz oranlarındaki düşüşün de eklenmesiyle yatırımlarını attıran sermaye sahiplerinin de eklenmesiyle ekonomik büyüme bir önceki yıla göre artarak yüzde 6,09'luk bir büyüme gerçekleştirmiştir.

Bu büyümenin sağlanmasında Türkiye ekonomisinin lokomotifi konumunda olan inşaat ve otomotiv sektörlerinin de olumlu bir seyir izlemesi önemli rol oynamıştır.

Tablo 11 Ekonomik Büyüme Verileri (2010 – 2018)

Yıllar	**GSYH (Milyon TL) (Cari Fiy. 2009 bazlı)**	**GSYH (%) (2009 Bazlı)**
2010	1.160.013,98	8,49
2011	1.394.477,17	11,11
2012	1.569.672,11	4,79
2013	1.809.713,09	8,49
2014	2.044.465,88	5,17
2015	2.338.647,49	6,09
2016	2.608.525,75	3,18
2017	3.110.650,15	7,47
2018	3.724.387,94	2,83

Kaynak: https://www.hmb.gov.tr/bumko-ekonomik-gostergeler

Dünya ekonomilerinin büyüme sorunu çektiği son yıllarda Türkiye ekonomisinin yüzde 4'ün üzerinde büyüme kaydetmesi dikkat çeken unsurlardan biridir.

Türkiye ekonomisinin pozitif seyreden bu ekonomik verileri, 15 Temmuz 2016 yılına gelindiğinde yaşanan darbe girişimiyle birlikte, istikrar ve güven ortamının kaybolması, yabancı yatırımcıların sermayelerini ülke dışına çıkartmaları ve bir de

bağımsız kredi derecelendirme kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notlarını düşürmesi gibi olaylar eklenince, iyiden iyiye yabancı yatırımcılar için Türkiye güvenli bir yatırım bölgesi olmaktan çıkmıştır.

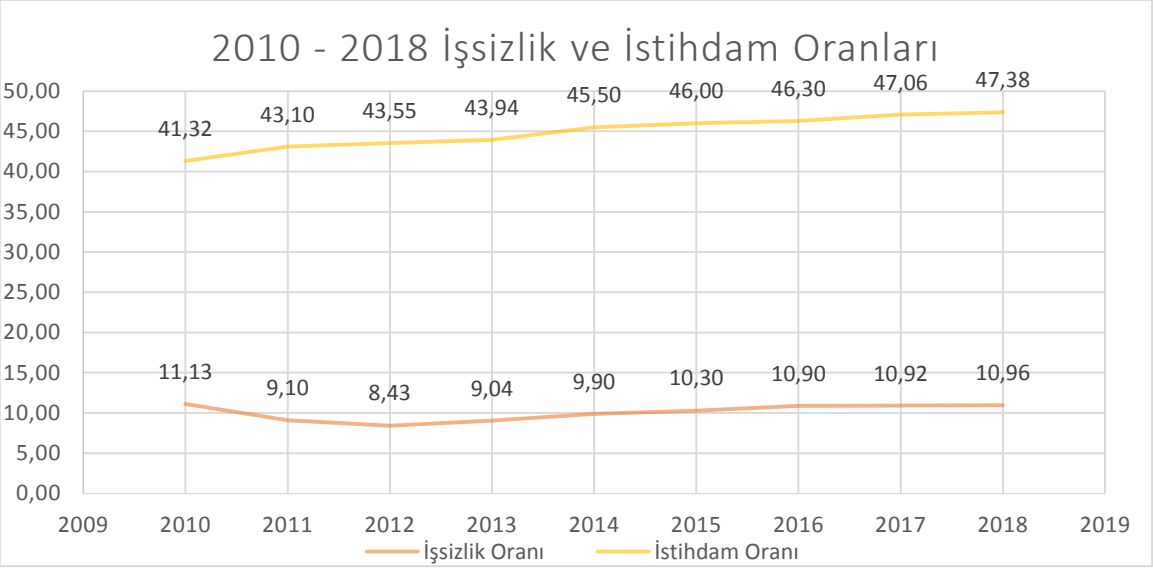
Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen Tablo.11'e göre, ekonomik büyüme verileri bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 50 değer kaybetmesine rağmen, Türkiye ekonomisi yüzde 3,18'lik bir oran yakalayarak büyümede pozitif kalmayı başarmıştır.

Türkiye ekonomisi 2016 yılının üçüncü çeyrek diliminde bir önceki yılın aynı dilimine göre TÜİK'in hesaplama yöntemini revize ederek açıkladığı rakamlara göre bir önceki çeyreğe nazaran ekonomide yüzde 1,3'lük bir daralma yaşamıştır.

Son olarak 2009 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 2,8'lik bir daralma yaşayan ekonomi 27 çeyrek sonra ilk kez daralma yaşamıştır. Türkiye ekonomisinde 2016 yılının üçüncü çeyreğinde büyüme yaşanmış olmasa da, yılın son çeyreğine geldiğimiz de yaşanan yüzde 3,5'luk bir büyüme oranı, 2016 yılını yüzde 3,18'lik bir büyüme oranıyla kapatmasına sebep olmuştur.

Fakat büyümedeki bu iyileşme işsizlik verilerinde kendini gösterememiş, işsizlik oranı da çift haneli sayılara çıkarak yüzde 11 seviyelerini görmüştür.

Şekil 19 İşsizlik ve İstihdam Oranları (2010 – 2018)

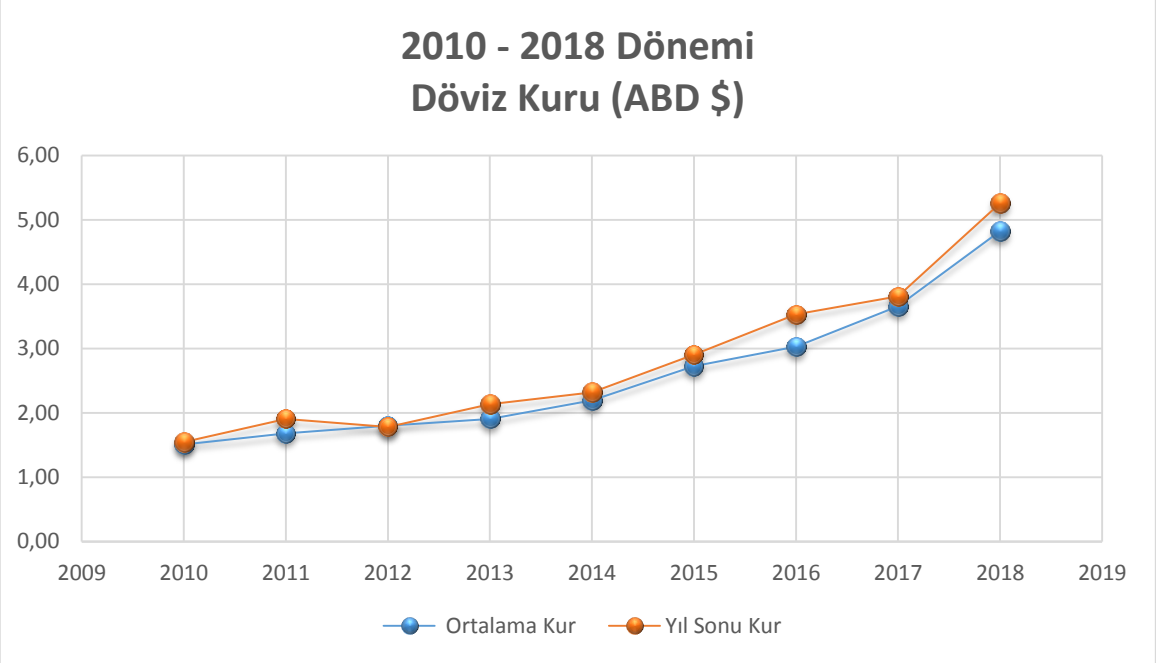

Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

ABD'de yaşanan başkanlık seçimleri, 15 Temmuz darbe girişimi, jeopolitik riskler ve ABD Merkez Bankası FED'in faiz kozunu sahaya sürmesiyle Dolar/TL paritesinde art arda rekorlar kırıldığı görüldü. Yıllar boyu yükseliş ivmesinde olan döviz kuru özellikle 2015 yılından sonra yükseliş trendini daha da dikleştirmiştir. Yaşanan bu değer kayıpları yüzde 20 seviyelerine kadar dayandı. Yaşanan bu durum sonucu başlatılan TL' ye destek kampanyası çerçevesinde yaklaşık 10 Milyar ABD Doları bozdurularak TL'ye çevrildi. Bu dönemde başkanı değişen TCMB ilk iş olarak uzun zaman sonra faiz indirimine gitti ve bunu üst üste 7 kez faiz indirimi yaparak devam ettirdi.

Ancak Şekil.20'ye göre izlenen politikanın döviz kurunu düşürücü bir etki yapmadığı görülmektedir ve döviz kurundaki artışın enflasyon görünümündeki rahatlamayı kısıtladığı sebebiyle de yapılan faiz indirimlerine Ekim ayında ara verildi.

Şekil 20 Döviz Kuru (ABD $) 2010 – 2018 Dönemi

Kaynak: https://www.tcmb.gov.tr/kurlar/kurlar_tr.html

Yaşanan bu yıkıcı etkiyi ortadan kaldırmak adına hükümet de kamu harcamalarını devreye sokarak art arda teşvik paketleri açıklama yoluna gitti.

Dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, açıkladığı 65. Hükümet Programında yer alan ‘’Ekonomik Müjdeler Paketi’’, ‘’Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Cazibe Merkezleri Programı’’, ‘’Ekonomi Koordinasyon Kurulu’’, ‘’Süper Teşvik’’ uygulamaları ile yatırım ve destek hamleleri açıklamış oldukları teşvik paketlerinden bazılarıydı. Gine bu dönemde Yavuz Sultan Köprüsü, Avrasya Tüneli ve Osman Gazi Köprüsü gibi önemli ve yüksek bütçeli projelerin açılışları gerçekleştirildi. Fakat ne yazık ki ne açıklanan teşvikler ne de yapılan yatırımlar sürdürülebilir bir ekonomik program ortaya koyamadığı gibi ekonomiye sadece pansuman etkisi yapıp, ekonominin sorunlarına kalıcı bir çare olamayıp istenilen ekonomik büyüme ortamını sağlayamamıştır.

Tüm bu olumsuz durumlara karşın milli duygular ile ortaya konan direniş, dolar ve altın bozdurulması, özellikle yurtdışı destekli sıcak para girişlerinin sağlanması sayesinde, Türkiye ekonomisi 2016 yılında yüzde 3,18 oranında büyüme gerçekleştirmiştir.

4.3.1 2018 Türkiye – ABD Gerilimi

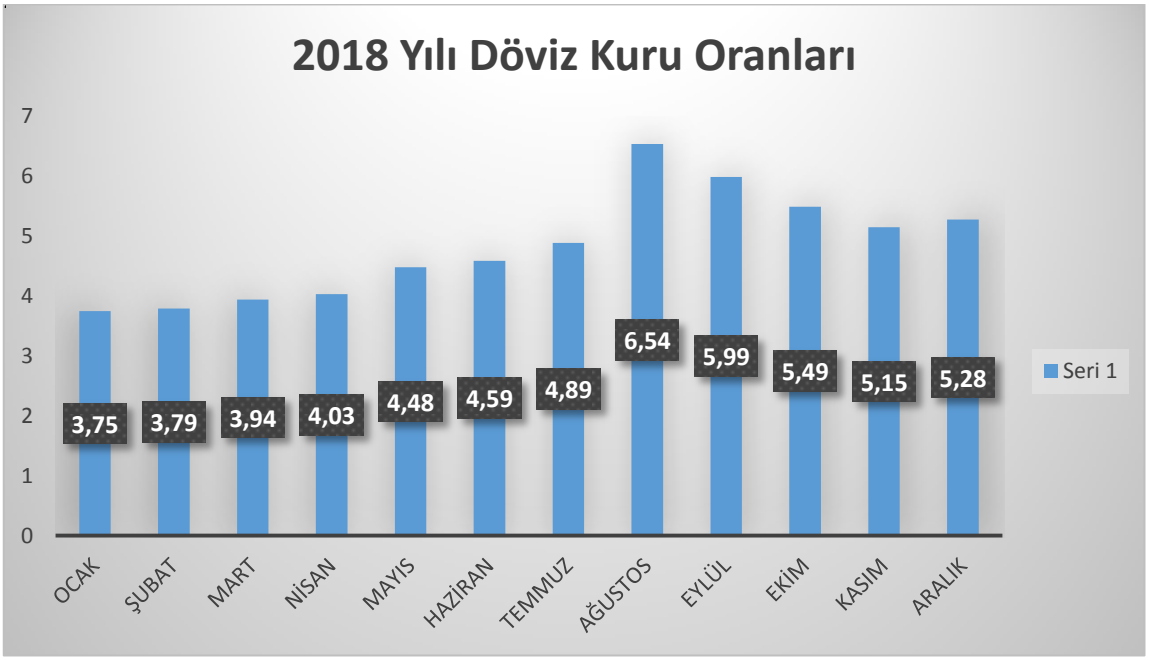
Türkiye 2016 yılında yaşamış olduğu darbe girişimi sonucu oluşan kriz ortamının yaralarını sarmaya devam ettiği yıllardan 2018 yılına geldiğimizde bu sefer ABD ile yaşayacağı siyasi kriz ortamı ekonomiyi bir daha çok ciddi bir kriz ortamına sokmuştur.

ABD’li Rahip Brunson’nun 2016 yılında yaşanan darbe girişiminde casusluk yaptığı iddiasıyla tutuklanması ve akabinde 2018 yılında cezasının onanmasıyla birlikte ABD ile Türkiye arasında yaşanacak siyasi krizin ekonomik yaptırımlarla ciddi bir krize dönüşmesinin fitili ateşlemiş oldu. ABD’li yetkililerden Türkiye’ye peş peşe ekonomik yaptırım tehditleri gelmeye başlamıştı. ABD’li senatörlerin ilk yaptırım uygulaması ‘’Türkiye Uluslararası Mali Kuruluşlar Yasası’’ adlı tasarı ile, Türkiye’nin de 2017 yılında tam 51 projesine 1,6 milyar euroluk kaynak sağlayan Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası’nın (EBRD), yine 12 projesine 3,9 milyar euroluk kaynak sağlayan Dünya Bankası’na bağlı bir kuruluş olan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası’nın (IBRD) ve Uluslararası Finans Kuruluşu’nun (IFC) Türkiye’ye gelecekte kredi sağlanmasına karşı çıkması talimatını veriyor.

Bunun yanı sıra ABD Hazine Bakanlığı Türkiye İçişleri Bakanı'nın ve Adalet Bakanı'nın ABD'deki mal varlıklarını ve bu varlıklarda elde edilecek olan faiz gelirlerini de dondurma kararı aldı. Devamında Türkiye ile stratejik askeri işbirliği konularında biri olan F-35 üretiminde Türkiye'yi çıkartma tehdidinde bulunan ABD ayrıca Türkiye'de çelik ithalatına uygulanan gümrük vergisini de iki katına çıkarttı. Ayrıca 100 milyar dolarlık ticaret anlaşması için yapılan görüşmeleri de durdurma kararı aldı. Yaşanan bu siyasi kriz ve yaptırım kartlarının masada olduğu bu ortamdan Dolar kuruda nasibini aldı ve TL çok ciddi değer kaybı yaşamaya başladı.

Şekil 21.'de ki verilerden görüldüğü üzere yaşanan olaylar silsilesini takiben Dolar kurunda kademeli olarak Ağustos ayına kadar sürekli bir artış ivmesi hatta bu ay içerisinde dolar 7,23 TL ile bir rekora imza atarken tüm bu krizin baş sebebi olan Brunson'nun cezasının ev hapsine çevrilmesiyle kuru düşüş ivmesine girmiş olsa da girmiş olsa da yine 5 TL seviyelerinde gezerek yılı bir önceki yılın aynı ayına göre yaklaşık yüzde 40 değer kaybıyla 5,28 TL ile sonlandırmıştır.

Şekil 21 2018 Yılı Aylık Döviz Kuru Oranları

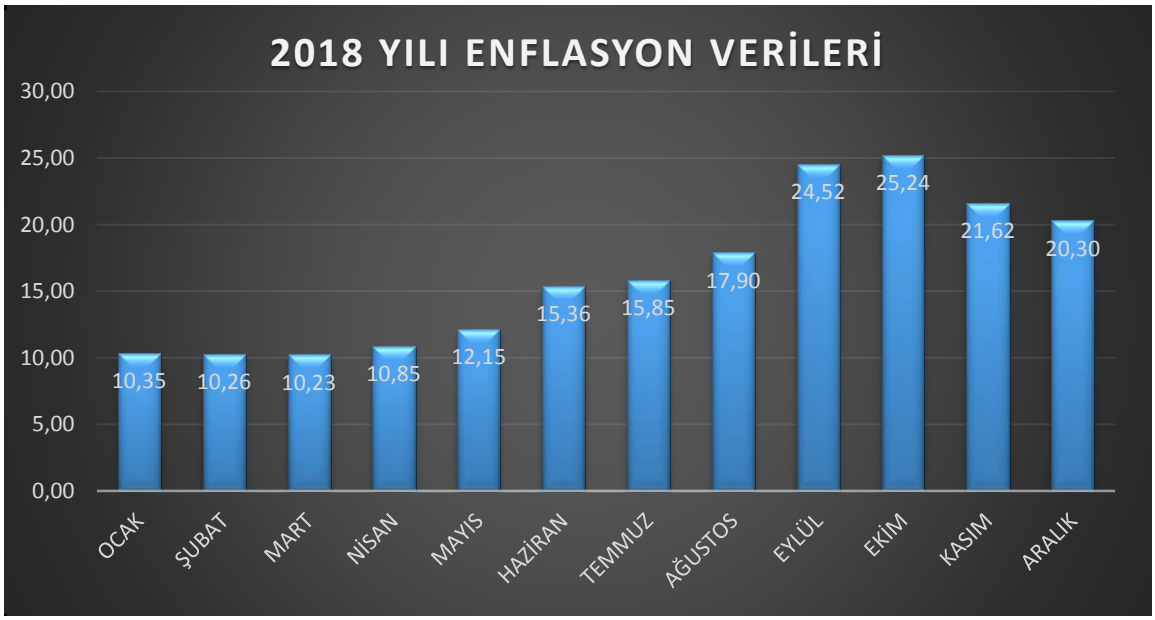
Kaynak:https://www.tcmb.gov.tr/

Döviz kurunun böyle yüksek seviyelerde seyretmesi, Türkiye gibi üretim ve teknoloji ekonomisi olmayan, üretim girdi malları ithalatı yüksek ve istihdam oluşturamayan yatırımlar ile büyüyen bir ekonomik yapıya sahip ülkeler için tamiri zor bir krize dönüşmektedir. Dışa bağımlılığı yüksek olan ekonomimiz yükselen kur karşısında piyasaya döviz pompalayarak ve faiz arttırımı kozunu sahaya sürerek kuru düşürme politikasını uygulamaya gitti. Kasasında yeterli döviz rezervinin bulunmaması ve yükselen kur ile beraber artan girdi maliyetlerinin fiyatları aşırı yükseltmesiyle enflasyon sorununun da patlak vermesi uygulanan bu politikaların başarılı olmasını engelledi.

Şekil 22'de ki enflasyon verilerine göre yıla çift haneli rakamlarla giren enflasyon oranının aylar geçtikçe artan bir ivme tutturması özelliklede üretici ve tüketici hane halklarını ekonomik olarak çok zor duruma sokmuş harcamalar da ve yatırımlar da ciddi düşüşler yaşanmıştır.

Bu açıdan baktığımız GSYİH'nin en büyük bileşeni olan hane halkı harcamaları geçen yılın aynı ayına göre yüzde 10'lardan yüzde 1,1 seviyelerine gerilemiş, diğer bir bileşen olan yatırım harcamaları ise geçen yılın aynı ayına göre yüzde 12 seviyelerinde yüzde -3,8 seviyelerine kadar çekilmiştir.

Şekil 22 2018 Yılı Aylık Enflasyon Verileri

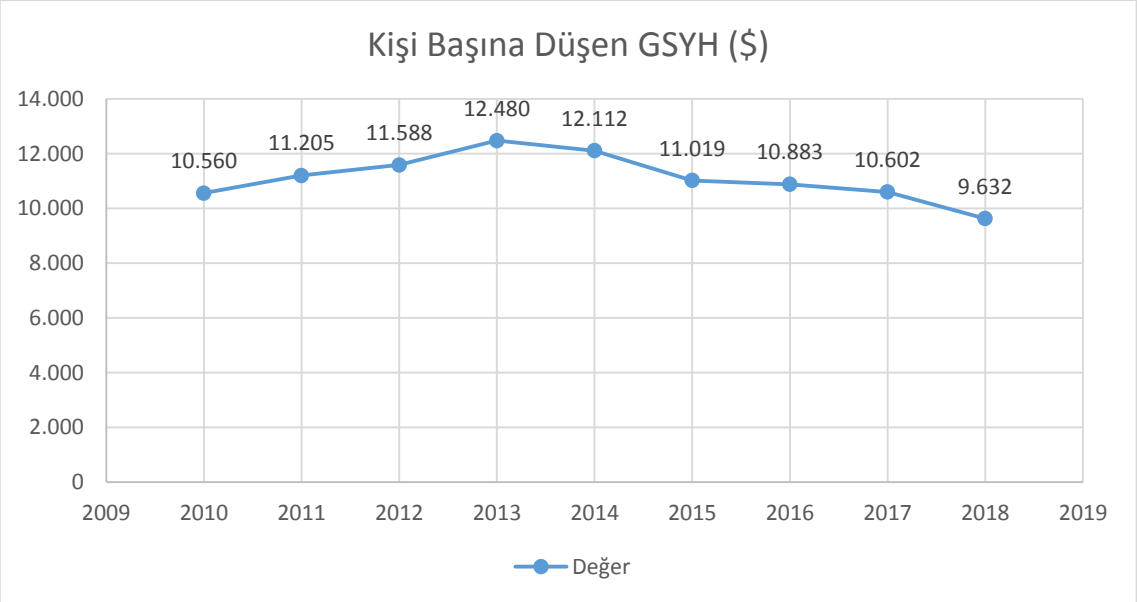
Kaynak: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

Doların yükselmesi döviz ile borçlu olan özel sektörün derinden yara almasına neden olmuştur. Hükümet bu noktada şirketleri krizden çıkarmak için zaman kazandırmak adına konkordato, yani borçların belli bir süre ertelenmesi anlamında bir sistemi hayata geçirmiştir. Bu süreç içerisinde mali durumunu düzeltemeyip iflasa kadar süreklenen şirketlerimizde olmuştur. Yaşanan bu konkordato ve iflas süreçleri istihdam oranlarında azalmayı beraberinde getirerek, işsizlik oranlarının artarak yüzde 18 seviyelerine kadar gelmesine neden olmuştur.

Düşürülemeyen döviz kuru oranları ile beraber artan faiz oranları reel yatırım yaparak üretmeden, finans piyasalarının hareketliliğinden kar elde eden sanal yatırımcıların iştahını kabartmıştır. Bu durum finans piyasalarında yatırımı olan zengin, yani kaymak tabakanın daha çok zenginleşmesine neden olarak ülkemizde yıllar boyunca sağlanamamış gelir adaletinin biraz daha bozulmasına sebep olmuştur. Türkiye ekonomisinin lokomotifi olan inşaat ve otomotiv sektörü de bu krizden büyük yara almıştır.

Yapılan tüm süspansiyonlara (ÖTV indirimi, konut ve taşıt kredi indirimleri) rağmen otomotiv sektöründe bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 35, inşaat sektöründe ise yüzde 8,7 oranında bir daralma yaşanmıştır.

Şekil 23 Kişi Başına Düşen GSYH ($)

Kaynak: https://ticaret.gov.tr/data/5b90d20a13b8760beca887fa/Ekonomik_Gorunum_Mart.pdf

Yaşanan bu kriz ortamı sonucu oluşan ekonomik veriler ışığında, şekil.23'de görüldüğü gibi kişi başına düşen milli gelir (KBDG) 11.760 dolardan 9.632 dolara gerilemiştir. 2017 yılında ise OECD ülkeleri arasında yüzde 7,4'lük büyüme oranı ile birinci olan Türkiye, 2018 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 1,6 oranın büyüme kaydederek yılı aynı dönemin bir önceki yılına nazaran yüzde 2,5 puan altında kapatarak yüzde 5,2 oranında büyüme ile kapatmıştır.

BÖLÜM 5. SONUÇ

Ekonomik büyüme kavramı; milli gelirdeki artışlarla, ekonomik refah seviyesinin yükselmesinin yanında sosyo-kültürel gelişmeyi de kapsayan geniş bir kavramı ifade etmektedir.

Ekonomik büyümenin sağlanması denince akla; kişi başına düşen milli gelir, üretilen mal ve hizmetlerdeki artış, yatırımlardaki artış, işsizlik oranındaki azalış, istihdam düzeyinde artış ve gelir adaletsizliğindeki azalış gibi makroekonomik veriler akla gelmektedir. Sayılan bu makroekonomik verilerdeki iyileşme o ülke vatandaşlarının yaşam standartlarını, sosyal ve kültürel anlamda yaşam olanaklarının artmasını sağlayarak, ülke vatandaşlarına refah düzeyi daha yüksek bir yaşam standardı sunmaktadır. Bunları sunarken de faiz, enflasyon ve döviz kuru verilerinden faydalanarak sağlamaktadır.

Türkiye 2000'li yıllara yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve ekonomik krizlerle boğuşan bir ülke olarak girmiştir. 2002 yılı itibariyle tek başına iktidara gelen AKP hükümetiyle beraber siyasi istikrar ortamı bir nebze de olsa sağlanmış bununla beraber özellikle iktidarın ilk dönemi olan 2002 ile 2004 dönemi arasında Türkiye ekonomisi yüksek büyüme oranlı yıllar olarak ekonomik tarihine geçmiştir. 2000 ve 2001 krizlerinin etkisi sonucu olarak -5,7'lik bir büyüme oranı sonrasında siyasi istikrar ortamının sağlanması akabinde yapılan reform ve IMF anlaşmalarıyla beraber güven ortamının sağlanması sonucu yakalanan büyüme ivmesiyle beraber 2004 yılına geldiğimizde kendisini 9,4 olarak göstermiştir.

2005 yılına geldiğimizde yakalanan yüksek büyüme ivmesi tekrar düşüş ivmesine geçmiş olsa da hatırı sayılır büyüme oranlarıyla büyüme devam etmiş lakin 2008 yılında ABD'de ortaya çıkıp küresel ve yıkıcı bir hal alan ekonomik kriz neticesinde büyüme oranı 2000 yılına geldiğimiz de tekrar eksi büyüme oranlarını yaşamaya dönmüş ve -4,7 olarak gerçekleşmiştir.

Kriz ortamı sonrasında krizden çıkış için tekrar reform paketleri hazırlanmış, kamu harcamalarıyla reel sektör desteklenmiş, IMF'den kredi çekme söylentileri çıksa da bu sağlanamamış ve yapılan vergi teşvikleri ile desteklenen piyasa tekrar toparlanma görüntüsü vermiştir. Ancak bu durum 2010 yılına kadar sürmüş, 2010 yılında büyüme rakamları çift haneli rakamlara ulaşıp yüzde 10,3 seviyelere gelmiştir.

Sağlam ve sürdürülebilir bir ekonomik yapısı olmayan, krizler döneminde genellikle pansuman etkisi yapılan ekonomi en ufak sarsıntıda tekrar bozulmaya ve tersine dönemeye devam etmektedir. 2010 yılından sonra yaşanan gerilimli siyasi ortam, yolsuzlukların artması ve 2016 yılına gelindiğin de yaşanan hain darbe girişimi ve akabinde 2018 yılında yaşanan ABD ile gerilim sonucu çıkan döviz kriziyle birleşince kaybolan güven ortamı neticesinde büyüme oranları tekrar düşüş ivmesine geçmiş olup etkileri hala günümüzde devam etmektedir.

Yapılan bu çalışmada Türkiye'nin 2000 sonrası ekonomik büyümesinde etkisi olan ekonomik verilere bakıp bu verilerin ekonomiyi nasıl ve hangi yönde etkilediği incelerek ekonominin irdelenmesi sağlanmıştır. Bu bağlamda ekonomik faktörler (sermaye, toprak, girişimcilik, emek, yatırım, dış ticaret, işsizlik, istihdam, enflasyon, teknoloji, AR-GE, finansal gelişmeler, vergiler ve gelir dağılımı) ile ekonomik kalkınmanın birbiri ile yakın ilişki içerisinde olduğu hem teorik hem de deneye dayalı literatürde görülmüştür. Bir başka ifadeyle ekonomik faktörlerin ekonomik büyüme sürecinde taşıdığı önem teorik ve deneysel literatür tarafından desteklenmiştir.

Yıllar boyunca Türkiye ekonomisinin büyümesinde ki en büyük sorunların başında gelen yüksek enflasyon, düzensiz faiz oranları, inişli çıkışlı döviz kurları ve bir türlü çözülemeyen işsizlik problemi başta gelmektedir. Sürdürülebilir ekonomik yapıyı bir türlü oturtamayan ülkemizde özellikle de kriz dönemlerde hemen tepki veren bu ekonomik verileri tekrar düzeltmek içi çare olarak hemen açıklanan reform paketleriyle kamu harcamaları kalemleriyle piyasa süspanse edilmeye çalışılsa da bu etki kalıcı olamamaktadır.

2000 sonrası yaşanan üç önemli kriz 2001 Şubat krizi, 2008 küresel kriz ve 2018'de ABD ile yaşanan gerilim sonucu patlak veren dolar krizlerine baktığımızda, bu üç krizde birisi yerel siyasi istikrarsız ortamdan kaynaklanan, bir diğeri küresel bir kriz ve bir diğeri de dış siyasette yaşanan gerilimlerden kaynaklamış olsa da yani krizin çıkış sebepleri farklı olmuş olsa neticeleri çıkan sonuçlar bakımından hep enflasyon döviz kuru faiz üçlemi etkilenmiş, bunun sonucunda işsizlik oranları artmış ve ekonomik büyüme de duraksamalar yaşanmıştır.

2001 krizinde enflasyon oranı yüzde 68,53 seviyelerine tırmanmış, artan faizlerin bir sonucu olarak faiz giderlerinin bütçeye oranı yani bütçeye getirdiği yük yüzde 47,2 seviyelerine ulaşmış, krizden çıkış için kamu harcaması silahını kullanan ekonominin kamu net borç stokunun GSYİH'ya oranı yani bütçeye yükü yüzde 61,6 seviyelerine ulaşmış ve bozulan kur sisteminin sonucu olarak da ithalat ve ihracat oranları etkilenerek dış ticaret açığı 73 milyar dolar seviyelerine dayanmış ve işsizlik oranları çift haneli rakamlara ulaşarak yüzde 10,6 düzeyinde gerçekleşerek büyüme -5,7 seviyelerinde kalmıştır.

Benzer şekilde 2008 ve 2018 krizlerinde de enflasyon oranları çift haneli seviyelerde, faizlerin bütçeye olan yükü artış eğiliminde, krizden çıkış için uygulanan kamu harcamaları stratejileri nedeniyle kamunun borç yükü artış durumunda, kur sisteminin değişkenliği sonucu dış ticaret açıkları artmış, işsizlik oranları bir türlü düşürülememiş ve beraberin ekonomik büyüme ya eksi de ya da yüzde 1 seviyelerinde gerçekleşme durumunda kalmıştır.

Türkiye jeopolitik konumu bakımından ticari yolların kavşağı pozisyonda, çok eski bir tarihe sahip oluşu ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasından birikimi fazla, yer altı ve yer üstü kaynakları bakımından zengin ve verimli topraklara sahip gelişime ve büyümeye son derece açık bir ülke konumundadır. Lakin zaman içerinde ülkeyi yönetenler zamanın akışı içerisinde teknolojik gelişimleri yakalayamamış, inovasyonu gerçekleştirememiş ve ne yazık ki AR-GE'ye gerekli yatırımı yapmadıklarından dolayı hızlı gelişen ve büyüyen ekonomimiz en ufak bir krizde tepe taklak olup toparlaması en az 10 yıl sürmektedir.

Bundan kurtulmak ve krizlerden daha az etkilenmek için ekonomimizi, tüketen harcama ekonomisinden çıkarıp, üretim sanayi ekonomisine çevirmek, yüksek AR-GE yatırımları ile teknolojik hamleler yapmak, zengin müteahhitler çıkarmak yerine fabrikatörler çıkararak, büyük dev sanayi yatırımları yaparak yüksek bütçeleri sanayi şirketlerinin doğmasını sağlayarak, bilime, ilime ve özgürlüklere daha fazla sahip çıkarak kurtulabiliriz (Yazar, 2019:25).

KAYNAKÇA

Arrow, Kenneth. , Bolin Bert. ,Costanza Robert. ,Dasgupta Partha. ,Folke Carl. ,Jansson Bent. Levin Simon. ,Maler Karl. ,Perrings Charles. & Pimentel David. **Economic Growth, Carrying Capacity, And The Environment.** 1995.

Ay, Ahmet. & Karaçor Zeynep. ‘’2001 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma’’**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 68-86

Bağımsız Sosyal Bilimciler – İktisat Grubu **Güçlü Ekonomi Programına Geçiş Üzerine Değerlendirmeler.** Ankara: Kardelen Baskı, 2001.

Boratav, Korkut. **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015**. İstanbul: İmge Kitabevi, 2016.

Damayanthi, M.G. S. & Sandamali G.G. G.P. ‘’The Relationship Between Economic Growth and International Trade in Sri Lanka: A Review ‘’ , **Sri Lanka 11(1)**: 218-229. 2016

Eğilmez, Mahfi. **Küresel Finansal Krizi**. 16.Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2019

Ertek, Tümay **Temel Ekonomi**. 4.Baskı. İstanbul: BETA Yayınevi, 2015

Kaderli, Yusuf. & Küçükkaya Hatice. ‘’2008 Dünya Finansal Krizi Sonrası Türkiye Ekonomisinde Yaşanan Gelişmelerin Bazı Ülkelerle Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi’’ **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** (12): 85-96, 2012.

Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi.** 3. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Kazgan, Gülten. **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**. 5.Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013.

Kibritçioğlu, Aykut. ‘’ İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri’’ **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 53(1-4): 207-230, 1998.

Lucas, Robert. ‘’On The Mechanics of Economic Development’’ **Journal of Monetary Economics**, 22: 3-42, 1988

Malatyalı, Özcan. ‘’Teknoloji Transferinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği 1989 – 2014’’ **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı: 13. 62 – 73, 2009.

Mankıw, Gregory. **Makro Ekonomi**. Çeviri Editörü Ömer Faruk ÇOLAK, 1.Basım. Ankara: Efil Kitapevi, 2010.

Mundlak, Yair. Cavallo, Domingo. & Domenech Roberto.) '' Agriculture and Economic Growth in Argentina, 1913-84'' **Research Report, International Food Policy Research Institute**, 1987.

Özkan, Gökçe. & Çelik, Hüseyin. '' Bilgi İletişim Teknolojileri ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye için Bir Uygulama'' **Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** 1 – 15

Parasız, İlker. **Türkiye Ekonomisi.** 1.Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2003.

Parasız, İlker. **Ekonomik Konjonktür.** 1. Baskı. Bursa: Ekin Kitabevi, 2015.

Parasız, İlker. **İktisadın ABC'si**. 15. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi, 2015.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat.** 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2006.

Susam, Nazan. & Bakkal, Ufuk. ''Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek ?'' **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Dergisi**, (155): 72-88, 2008.

Taşar, Okan. ''Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizleri'' **Niğde İİBF Dergisi** Cilt:3, Sayı:1, 76:97, 2008.

Uçan, Okyay. & Çebe, Gamze. Nur. ''2008 Krizi Öncesi ve Sonrası Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Enflasyon ve İşsizlik İlişkisi'' **Ömer Halis Demir Üniversitesi İİBF Dergisi** 11(3) 6 -17, 2018.

Ülgener, Sabri. **Milli Gelir İstihdam ve Ekonomik Büyüme.** 7. Baskı. İstanbul: Der Yayınları, 2000.

Ünsal, Erdal. **İktisadi Büyüme.** 1. Baskı. Ankara: İmaj Yayınları, 2007.

Ünsal, Erdal. **Makro İktisat** 11. Baskı. Ankara: Murat Eğitim Kurumları, 2017.

Yıldız, Gizem. ''Teknolojik İnovasyonun Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye – AB(15) Ülkeleri Örneği'', **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 41 – 58, 2017.

Yıldırım, Kemal. Karaman, Doğan. & Taşdemir, Murat. Makro **Ekonomi.** 10. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2012.

Yıldırım, Kemal. **Mikro İktisada Giriş.** 9. Baskı. Ankara: Pelikan Yayıncılık, 2011.

Yıldırım, Süreyya. ‘’2008 Yılı Küresel Ekonomik Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri’’ **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi** 12 (18): 47-55, 2010.

Yıldırım, Cengiz. & Kaya, Göze Dilek. ‘’AR-GE Harcamalarının Gelişimi: TR-AB Üzerine Bir Değerlendirme’’ **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 33 (3) 791 – 812, 2009.

İnternet Kaynakları

ÇSGB ‘’Türkiye Ekonomisine Genel Bakış’’

http://www.calismadunyasi.gov.tr/pdf/sayi2/02.pdf Erişim Tarihi: 16.10.2019

IMF, 2009 YILI RAPORU
https://www.imf.org/external/lang/turkish/pubs/ft/ar/2009/pdf/ar09_tur.pdf

Erişim Tarihi:09.10.2018

SBB Ekonomik Büyüme Raporu http://www.sbb.gov.tr/buyume/ Erişim Tarihi 19.10.2019

SETAV 2016 Ekonomi Raporu https://setav.org/assets/uploads/2016/12/ekonomi-2016-.pdf Erişim Tarihi 20.10.2019

TCMB 2002 Raporu,
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Eski+Raporlar/Odemeler+Dengesi+ve+Uluslararasi+Yatirim+Pozisyonu+Raporu/2002
Erişim Tarihi 11.03.2018, Erişim Saati: 23.00

TCMB Döviz Kurları Raporu

https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Gosterge+Niteligindeki+Merkez+Bankasi+Kurlarii/ Erişim Tarihi: 18.10.2019